

Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken

AVGITT
APRIL 2015

Innhold

	Side
I OVERSIKTSDEL	
1 INNLEDNING	1
2 PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING	3
2.1 Areal og arealutvikling	3
2.1.1 Areal og arealutvikling	3
2.1.2 Leiejord	9
2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner	12
2.2.1 Planteproduksjon	15
2.2.2 Husdyrproduksjonen	19
2.3 Bruk av utmarksbeite	29
3 PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK	33
3.1 Oversikt over samlede produserte mengder	33
3.2 Økologisk jordbruk	38
3.3 Import og eksport	45
3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel	54
3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket	56
4 TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE	59
4.1 Trygg mat	59
4.1.1 Zoonoser	59
4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler	62
4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr	64
4.2 Dyrehelse og dyrevelferd	66
4.3 Tap av dyr på utmarksbeite	73
4.3.1 Sau på utmarksbeite	73
4.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	76
4.4 Plantehelset	77
5 DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	81
5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal	81
5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler	81
5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser	84
5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler	88
5.2 Utviklingen i noen produksjoner	90
5.3 Sysselsetting	96
5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	96
5.4.1 Landsdelsnivå	96
5.4.2 Kommuneklasser	99
5.4.3 Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler	100
5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp	100

5.5	Alder på bruker	101
5.6	Landbrukseiendommer	103
5.7	Bygdeutvikling.....	105
5.8	Tilleggsnæringer	108
6	MILJØ- OG RESSURSVERN	113
6.1	Miljøprogram i jordbruket	114
6.2	Kulturlandskapet og bruken av arealene.....	115
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	118
6.3	Miljøindikatorer	119
6.3.1	Kulturminner og kulturmiljøer.....	119
6.3.2	Biologisk mangfold.....	120
6.4	Forurensing fra landbruket	120
6.4.1	Klimagasser i landbruket	120
6.4.2	Avrenning til vann	122
6.4.3	Jordarbeiding, erosjon og intensitet	126
6.4.4	Gjødselforbruk	130
6.4.5	Plantevernmidler	131
6.4.6	Innsamling av landbruksplast	132
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR.....	135
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	135
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene.....	135
7.2.1	Inntekt etter område	136
7.2.2	Inntekt etter produksjon	138
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse.....	138
7.3	Alminnelig inntekt	139
7.4	Levekår	142
7.4.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	142
7.4.2	Helse og arbeidsmiljø	147
7.4.3	Velferd og avløsning.....	148
7.5	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk	149
7.6	Lønnsutvikling etter næring.....	151
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN	153
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	153
8.1.1	Verdier og indekser	153
8.1.2	Kraftfôrpriser	154
8.2	Varige innsatsfaktorer.....	156
8.3	Priser på jordleie	158
8.4	Renter og gjeld.....	160
8.5	Tap på utlån i landbruket	161
8.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon.....	162
9	PRISER	163
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket.....	164
9.2	Melk og melkeprodukter.....	166
9.3	Storfekjøtt	169
9.4	Sau- og lammekjøtt.....	170

9.5	Svinekjøtt	171
9.6	Egg	172
10	LIKESTILLING	173
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn	173
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	176
10.3	Driftsformer	179
10.3.1	Inndeling	179
10.3.2	Driftsform og produksjon	180
10.3.3	Arbeidsforbruk og utdanning	180
10.4	Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn	182
11	INTERNASJONALE FORHOLD OG RAMMEVILKÅR	185
11.1	OECDs støtteberegninger for jordbruket	185
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene	189

II DETALJERT DEL

(finnes på: http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold)

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktpolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorerne vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett. Den kan finnes på: http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold

Distriktspolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktspolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NILF. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2013 og foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2014 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal, noe som innebærer et jordbruksareal per innbygger på 2,0 dekar. I Meld. St. 9 (2011–2012) sies det at *«Regjeringen mener at det med landets begrensede areal for matproduksjon, er viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksarealene. Regjeringen vil ta i bruk virkemidler i plan- og bygningsloven for å sikre dyrka mark for framtidige generasjoner.»*

I dette kapitlet er det gitt en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens vi for 2005, 2013 og 2014 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. I 2013 var det en litt større arealnedgang enn de siste årene. Dette skyldes sannsynligvis at den vanskelige og sene våren medførte at areal ikke ble tilsådd og derfor ikke var berettiget arealtilskudd. Totalt jordbruksareal i drift hadde også en liten nedgang (12 000 da.) til 2014. Vestfold, Østfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket landareal. Tabellen viser at Hedmark nå er det eneste fylket som har over 1 mill. dekar jordbruksareal i drift.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2014*. Km² = 1 000 daa

	Jordbruksareal		Andel dyrket, %
	Totalt landareal	i drift*	
Østfold	3 889	729	18,8
Akershus og Oslo	5 005	774	15,5
Hedmark	26 086	1 045	4,0
Oppland	23 784	998	4,2
Buskerud	13 797	508	3,7
Vestfold	2 148	409	19,0
Østlandet	74 709	4 463	6,0
Telemark	13 853	245	1,8
Aust-Agder	8 315	111	1,3
Vest-Agder	6 679	184	2,7
Agder og Telemark	28 847	540	1,9
Rogaland	8 589	998	11,6
Hordaland	14 523	399	2,8
Sogn og Fjordane	17 674	429	2,4
Møre og Romsdal	14 570	439	3,7
Vestlandet	46 767	1 367	2,9
Sør-Trøndelag	17 833	736	4,1
Nord-Trøndelag	20 779	867	4,2
Trøndelag	38 612	1 603	4,2
Nordland	36 091	558	1,5
Troms	24 869	236	0,9
Finnmark	45 762	95	0,2
Nord-Norge	106 722	888	0,8
Hele Norge	304 246	9 859	3,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2013 og beregna totalpopulasjon 2014

Tabell 2.2 og tabell 2.3, med tilsvarende tabeller på http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket, viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler og fylker. I 1999 regnet en med at bruk som søker produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, mens i 2013 var det 79 900 dekar. Åpen åker og hage utgjorde 34 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2013, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden, Østfold, Vestfold og Akershus/Oslo har fra 77 til 82 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 4 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 17 prosent etter 1999. Fulldyrket eng og beite har hatt en nedgang i samme periode på 3 prosent, mens annen eng og beite har økt med 16 prosent.

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2013 har det registrerte arealet gått ned med 4,7 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet (L.dir.) viser at innføringen av nytt digitalt kartverket i den samme perioden innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,3 prosent. En kan ikke si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før det nye kartverket ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 prosent i samme periode.

Tabell 2.2 Jordbruksarealet i Nord-Norge, Sør-Norge og landet. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2013	2014*
Sør-Norge	Åker og hage	3 933	3 772	3 509	3 331	3 302
	Fulldyrka eng og beite	4 120	4 098	4 041	4 046	4 074
	Fulldyrka i alt	8 053	7 870	7 550	7 377	7 376
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,02	1,90	1,72	1,61	1,59
	Annen eng og beite	1 371	1 521	1 591	1 602	1 596
	Jordbruksareal i drift i alt	9 424	9 391	9 141	8 979	8 971
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,37	2,27	2,08	1,96	1,94
	Jordbruksareal ute av drift ²⁾	59	54	58	71	69
Nord-Norge	Åker og hage	62	32	27	20	19
	Fulldyrka eng og beite	757	760	724	711	709
	Fulldyrka i alt	819	792	752	731	728
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	1,77	1,71	1,61	1,54	1,52
	Annen eng og beite	140	171	168	161	160
	Jordbruksareal i drift i alt	958	964	919	892	888
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,07	2,08	1,97	1,88	1,86
	Jordbruksareal ute av drift ²⁾	11	10	9	9	11
Hele Landet	Åker og hage	3 995	3 804	3 536	3 350	3 321
	Fulldyrka eng og beite	4 877	4 858	4 765	4 757	4 783
	Fulldyrka i alt	8 872	8 662	8 301	8 108	8 103
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,00	1,88	1,71	1,61	1,59
	Annen eng og beite	1 511	1 692	1 758	1 764	1 756
	Jordbruksareal i drift i alt	10 382	10 365	10 060	9 871	9 859
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,34	2,25	2,07	1,95	1,93
	Jordbruksareal ute av drift ²⁾	70	64	67	80	80

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

2) Areal på bruk som søker produksjonstilskudd

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstall i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 2.3 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. Fra 1999 til 2010 var det kun Rogaland som hadde økt jordbruksareal. Men fra 2010 til 2013 gikk totalt areal ned i alle regioner. De foreløpige tallene for 2014 viser en liten økning i totalt areal for Østlandet og Agder og Telemark, mens det er nedgang for de andre regionene. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. På landsbasis ser en at andelen fulldyrket jord har blitt redusert mens andelen av eng og beite har økt.

Tabell 2.3 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
							89-99	99-10	10-14
Østlandet	Totalt areal	4 658	4 647	4 534	4 460	4 463	0,2	-0,2	-0,4
	herav % fulldyrket	93	92	92	91	92			
	Eng og beite	1 598	1 701	1 788	1 840	1 863	2,1	1,0	1,0
Agder og Telemark	% eng og beite	34	37	39	41	42			
	Totalt areal	585	568	552	536	540	0,5	-0,5	-0,6
	herav % fulldyrket	86	84	83	82	82			
Rogaland ²⁾	Eng og beite	428	431	434	433	436	1,6	0,1	0,1
	% eng og beite	73	76	79	81	81			
	Totalt areal	968	1 007	1 001	1 000	998	1,3	0,3	-0,1
Vestlandet	herav % fulldyrket	59	57	54	54	54			
	Eng og beite	862	933	940	958	956	2,1	0,8	0,4
	% eng og beite	89	93	94	96	96			
Trøndelag	Totalt areal	1 564	1 498	1 433	1 377	1 367	0,3	-0,8	-1,2
	herav % fulldyrket	71	69	67	65	65			
	Eng og beite	1 502	1 445	1 388	1 338	1 330	0,7	-0,7	-1,1
Nord-Norge	% eng og beite	96	96	97	97	97			
	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 606	1 603	0,5	-0,2	-0,3
	herav % fulldyrket	92	90	89	88	88			
Hele Landet	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 080	1 083	1,6	-0,2	0,0
	% eng og beite	67	66	67	67	68			
	Totalt areal	958	974	919	892	888	1,1	-0,4	-0,9
	herav % fulldyrket	85	81	82	82	82			
	Eng og beite	896	932	892	872	869	1,4	0,0	-0,6
	% eng og beite	94	96	97	98	98			
	Totalt areal	10 382	10 365	10 060	9 871	9 859	0,5	-0,3	-0,5
	herav % fulldyrket	85	84	83	82	82			
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 521	6 539	1,5	0,2	0,1
	% eng og beite	62	63	65	66	66			

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

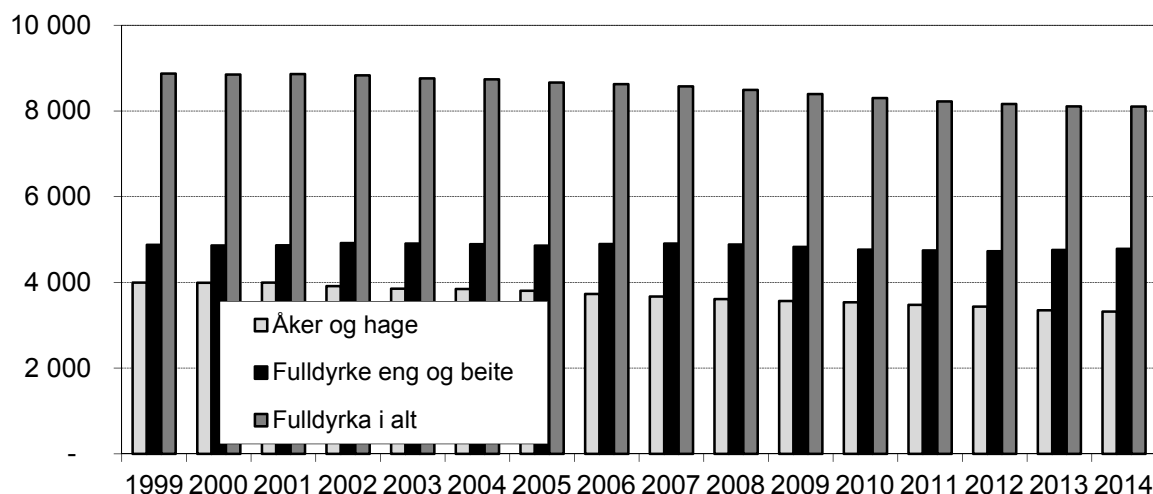
2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Figur 2.1 viser en oversikt over arealet av åker og hage, fulldyrka eng og beite samt fulldyrka i alt på landsbasis hvert år fra og med 1999 til og med 2014. Det totale fulldyrka arealet var størst i 1999, men etter 2001 har det gått jevnt nedover hvert år. Nedgangen er på totalt 8,6 prosent fra 2001 til 2014. Mye av denne reduksjonen tilskrives innføringen av nytt digitalt kartverk som har medført en nedjustering av det registrerte arealet, jf. omtale ovenfor. I det totale jordbruksarealet inngår i tillegg overflatedyrket eng og innmarksbeite. Slikt areal utgjør om lag 22 prosent av totalarealet i slutten av perioden, mens andelen var 15 prosent i 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet.
1 000 dekar

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Nydyrking og omdisponering

Fra 2002 til 2009 var det en jevn økning i areal godkjent til nydyrking, fra ca. 6 000 dekar i 2003 til ca. 15 200 dekar i 2009. Fra 2009 til 2010 var det en stor økning, til 19 900 dekar godkjent, mens det i 2013 ble godkjent nydyrking av 14 600 dekar.

Tabell 2.4 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det nydyrket 14 557 dekar i 2013.

Hedmark var fylket med mest nydyrking både i 2012 og 2013, med hhv 2 100 og 3 300 dekar. Av arealet som ble godkjent for nydyrking i 2013 lå 50 prosent i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland og Nord-Trøndelag, og disse fire fylkene hadde 40 prosent av alt jordbruksareal i drift i 2013.

Tabell 2.4 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal

	Søknader om nydyrking, antall	Omsøkt nydyrka areal, dekar	Godkjent nydyrka areal, dekar
2008	603	15 180	14 157
2009	569	15 755	15 153
2010	689	21 213	19 860
2011	632	17 425	15 875
2012	653	14 287	13 417
2013	644	15 111	14 557
Fordeling på fylker, 2013			
Østfold	11	255	255
Akershus og Oslo	16	309	289
Hedmark	109	3 475	3 285
Oppland	92	1 495	1 484
Buskerud	16	828	828
Vestfold	10	139	134
Telemark	19	209	204
Aust-Agder	8	252	237
Vest-Agder	29	577	507
Rogaland	112	1 640	1 493
Hordaland	35	491	488
Sogn og Fjordane	27	310	310
Møre og Romsdal	20	496	471
Sør-Trøndelag	29	824	803
Nord-Trøndelag	35	1 023	1 023
Nordland	40	1 579	1 571
Troms Romsa	24	612	612
Finnmark Finnmarku	12	597	563

Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. I perioden 1994–2003 ble det per år i gjennomsnitt omdisponert 11 400 dekar dyrka jord til andre formål enn landbruk. Det nasjonale jordvernmålet var etter 2004 at årlig omdisponering skulle halveres, til 6 000 dekar innen 2010. Landbruksmeldingen fra 2011 sier at målet fremdeles skal være under 6 000 dekar. I 2013 ble det omdisponert 5 600 dekar dyrka jord, det vil si at nivået for omdisponering av dyrka jord for første gang lå under 6 000 dekar. Tallet for 2013 er den laveste registrerte omdisponeringen av dyrket jord siden registreringene startet i 1976.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år de siste årene. I 2012 ble 4 600 dekar dyrkbar jord omdisponert til andre formål enn landbruk, og i 2013 var det 4 000 dekar. Tabell 2.5 viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Det må påpekes at omlegging av rapporteringsrutinene i KOSTRA-systemet, ga underrapportering fra 2005 og at nedgangen i omdisponert areal etter 2005 ikke er reell. Dette har likevel gradvis blitt bedre.

Tabell 2.5 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk. Avrundet til hele 100 dekar

	I alt	Dyrka areal	Dyrkbart Areal
1994	14 400	9 500	4 900
1995	18 000	10 300	7 700
1996	19 300	9 700	9 600
1997	19 200	10 300	9 000
1998	15 200	10 100	5 100
1999	16 600	13 000	3 600
2000	12 800	10 600	2 200
2001	17 700	13 300	4 400
2002	23 000	14 200	8 800
2003	20 100	13 500	6 600
2004	21 800	11 700	10 200
2005	17 600	7 400	10 200
2006	13 700	7 600	6 000
2007	15 100	8 500	6 600
2008	14 900	7 900	7 000
2009	13 000	8 300	4 700
2010	12 200	6 700	5 600
2011	10 500	6 600	3 900
2012	11 200	6 600	4 600
2013	9 600	5 600	4 000
2014*	9 500	5 300	4 200

* Foreløpige tall

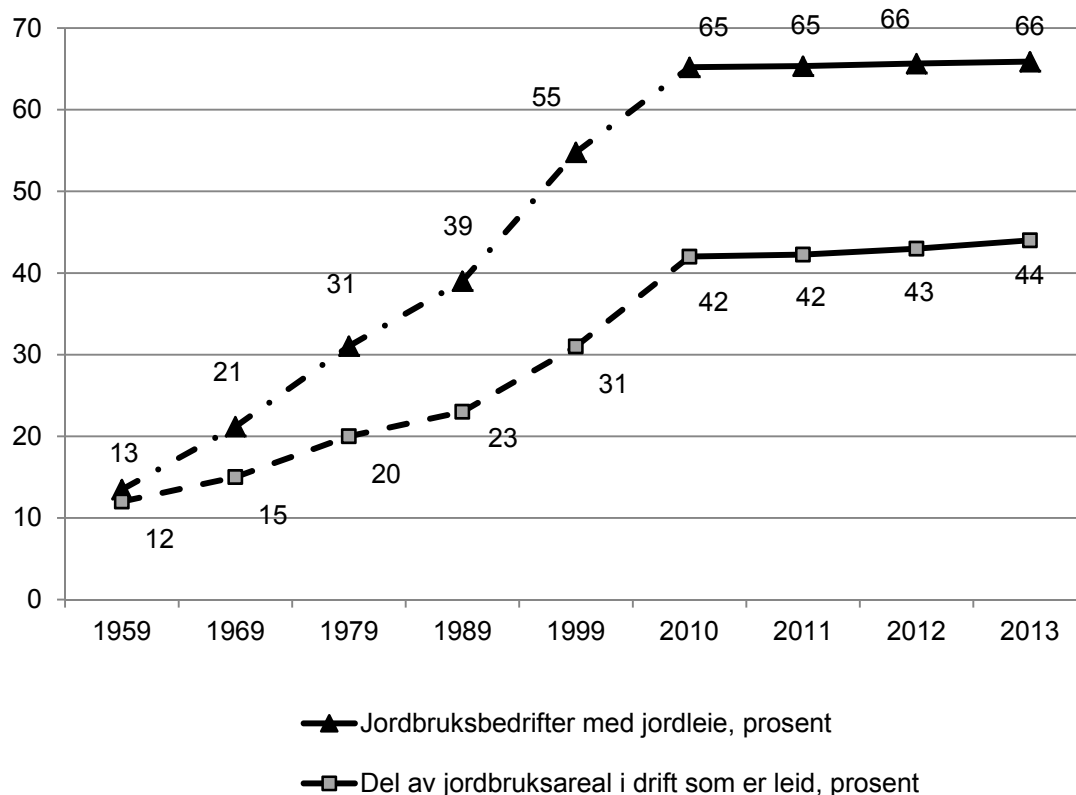
Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

Av fylkene er det Rogaland som har omdisponert mest areal i 2013, med ca. 2 050 dekar, og Sør-Trøndelag har omdisponert ca. 1 060 dekar. Mest dyrkajord er omdisponert i Rogaland (totalt ca. 1 500 dekar), mens Sør-Trøndelag har omdisponert mest dyrkbar jord (ca. 700 dekar).

I tillegg til tallene i tabell 2.5, omdisponeres også noe areal til andre landbruksformål, eks. bebyggelse (nye driftsbygninger) og til skogplanting, totalt 829 dekar i 2013, og 495 dekar i 2014.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.2 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2013.

Figur 2.2 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2011, 2012 og 2013

I 2013 hadde 66 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 44 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. tabell 2.5. En ser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie. I alle tre fylkene er det jordleie på over 80 prosent av bedriftene. For leid jordbruksareal har Aust-Agder og Troms størst andel med 60 prosent.

Tabell 2.6 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2013

<i>Fylker</i>	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	55	43
Akershus/Oslo	60	44
Hedmark	69	46
Oppland	65	39
Buskerud	63	47
Vestfold	57	51
Telemark	63	57
Aust-Agder	74	60
Vest-Agder	77	56
Rogaland	56	34
Hordaland	65	45
Sogn og Fjordane	65	40
Møre og Romsdal	76	50
Sør-Trøndelag	69	44
Nord-Trøndelag	62	35
Nordland	81	50
Troms	87	60
Finnmark	82	52

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye. Tabell 2.6 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. På landsbasis har 29 prosent av bedriftene med jordleie ett leieforhold, 43 prosent 2–4 leieforhold, 21 prosent 5–9 leieforhold og 7 prosent av bedriftene har 10 eller flere leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Telemark, Agderfylkene og i de tre nordligste fylkene.

Tabell 2.7 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2013

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter med jordleie	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2-4	5-9	10 ≥
Østfold	1 282	40	41	14	5
Akershus/Oslo	1 348	37	39	18	6
Hedmark	2 398	25	40	26	10
Oppland	3 172	31	49	18	3
Buskerud	1 440	30	39	24	7
Vestfold	863	34	39	19	9
Telemark	946	26	40	22	12
Aust-Agder	511	19	36	29	16
Vest-Agder	863	19	35	30	15
Rogaland	2 523	41	45	12	2
Hordaland	2 077	32	47	17	5
Sogn og Fjordane	2 023	35	48	16	2
Møre og Romsdal	2 146	21	43	27	9
Sør-Trøndelag	2 078	27	45	21	7
Nord-Trøndelag	2 095	31	48	18	3
Nordland	1 887	18	39	26	16
Troms	889	12	33	34	21
Finnmark	268	13	34	33	19
<i>Hele landet</i>	<i>28 809</i>	<i>29</i>	<i>43</i>	<i>21</i>	<i>7</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Fra og med 2004 ble begrepet *driftsenhet* byttet ut med *jordbruksbedrift* som følge av endringer i regelverket for tilskudd. Samdrifter i melkesektoren og mange varianter av juridiske foretak, vanskeliggjør sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet. De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatteproduksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). Eksempelvis kan kornproduksjonen skje i et enkeltpersonforetak mens et veksthus er organisert med en annen selskapsform. Etter denne overgangen kan for eksempel tre tidligere driftsenheter bli en jordbruksbedrift, men de kan også bli fire.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.8 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større.

Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift, jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Jordbruksareal i drift. Daa	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 100	31 237	16 552	14 359	13 564	13 273	-6,6	-6,8	-1,9
%	44	31	31	31	31			
100-199	22 286	16 764	13 440	12 060	11 671	-1,3	-4,5	-3,5
%	32	32	29	28	27			
200-299	10 367	10 186	8 444	7 692	7 398	2,7	-1,8	-3,3
%	15	19	18	18	17			
300-499	5 273	6 817	6 857	6 539	6 489	4,9	2,4	-1,4
%	7	13	15	15	15			
500-799	1 287	2 013	2 490	2 659	2 772	6,1	6,2	2,7
%	2	4	5	6	6			
≥ 800	290	671	1 034	1 212	1 273	7,3	12,3	5,3
%	0	1	2	3	3			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	43 726	42 876	-3,3	-3,7	-2,1
Areal, 1 000 daa	10 382	10 354	10 060	9 871	9 859	0,5	-0,3	-0,5
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	226	230	3,9	3,6	1,6
J.bedr. < 5 daa	729	1 455	2 071	1 754		-0,1	10,0	
Leid areal, 1 000 daa	3 239	3 963	4 185	4 340		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	44				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	99		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.8 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Det er nedgang i antall for de mindre jordbruksbedriftene og en økning for de større. De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I perioden etter 2010 er det gruppene over 500 dekar som har økt, og det er størst økning i gruppen over 800 dekar. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2014 var tilsvarende andel 9 prosent. Jordbruksbedrifter i gruppen under 100 dekar ble redusert fra 44 til 31 prosent i samme periode, og dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 230 dekar.

At antall dekar per jordbruksbedrift øker gjennom hele perioden har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av drift, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

Tabell 2.8 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark og Troms vi finner størst andel leid jord – alle med over 55 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 34,2 prosent.

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.9 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2010 og 2014.

Tabell 2.9 Fylkesvis andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2005	2010	2014*	Antall i 2014
Østfold	0,7	3,0	3,8	3,5	78
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,2	3,7	79
Hedmark	0,8	3,3	4,3	4,2	140
Oppland	1,6	7,1	7,9	5,7	272
Buskerud	0,4	3,2	4,4	3,8	84
Vestfold	0,4	2,5	3,4	4,6	66
Telemark	0,7	2,5	3,3	3,4	50
Aust-Agder	0,9	3,2	4,2	4,4	30
Vest-Agder	0,6	3,6	5,4	5,5	60
Rogaland	1,0	5,7	8,2	7,3	318
Hordaland	0,9	4,0	5,2	4,5	139
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,7	4,7	140
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,2	6,1	168
Sør-Trøndelag	1,2	4,0	5,8	4,9	143
Nord-Trøndelag	1,6	6,3	7,9	6,5	210
Nordland	0,7	4,2	6,5	6,0	135
Troms	0,7	2,9	4,6	4,4	42
Finnmark	0,5	4,3	6,9	7,7	25
Hele landet	0,9	4,4	5,9	5,2	
Antall	630	2 216	2 681	2 179	2 179

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk per 31.07.14

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert. De siste årene har Rogaland hatt flest søkere med andre selskapsformer, men i 2014 er det Finnmark som har størst andel. Telemark har minst andel av søkere med andre selskapsformer i 2014.

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.10 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har hatt en nedgang på 48 prosent fra 1999 til 2014. I samme periode ble totalt antall jordbruksbedrifter redusert med 39 prosent, Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 250 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall. Fra 2010 til 2014 har antallet bruk med korn og oljevekster blitt redusert med 15 prosent, og det er kun de to største arealgruppen som har økt i antall.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 100	10 165	5 937	4 149	3 322	3 196	-6,8	-7,8	-6,3
%	46	35	31	28	28			
100-199	6 170	5 005	4 034	3 456	3 368	-2,1	-3,8	-4,4
%	28	30	30	29	29			
200-299	2 793	2 603	2 142	1 909	1 864	-0,2	-2,4	-3,4
%	13	16	16	16	16			
300-499	2 026	2 119	1 953	1 759	1 737	1,9	-0,3	-2,9
%	9	13	14	15	15			
500-799	609	808	856	850	859	5,2	3,1	0,1
%	3	5	6	7	7			
≥ 800	146	298	399	449	459	8,3	9,6	3,6
%	1	2	3	4	4			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	11 745	11 483	-4,0	-4,3	-4,0
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 895	2 874	-0,5	-0,6	-1,6
Daa/j.bedr.	149,8	193,9	226,9	246,5	250,3	3,7	3,8	2,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Meld. St. 9 (2011–2012) tar opp at de klimatiske forhold begrenser arealene som er egnet til matkornproduksjon, og framholder at «Kornarealene, og spesielt matkornarealene, er en viktig faktor for Norges matsikkerhet og selvforsyningsgrad. Med landets begrensede areal for matproduksjon er det viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksarealet.» Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Andelen som går til mat eller fôr, varierer mellom år, og i leveringssesongen 2010/2011 ble 55,7 prosent av hveten og 48 prosent av mengden

rug avregnet som matkvalitet. I 2013/14 var tilsvarende andeler 87 og 95 prosent. Dyrkinga av hvete og rug er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Fylkene Østfold, Vestfold, Akershus og Hedmark stod i 2013 for 82 prosent av hvete- og rugarealet. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på 578 500 dekar i 2013, herav 91 300 dekar høsthvete, 457 100 dekar vårhvete og 30 100 dekar rug/rughvete. I 2011 var totalarealet 791 700 dekar.

Tabell 2.11 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Fra 2010 til 2014 har det blitt 12 flere bruk i de to største arealgruppene. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 26 prosent fra 2010 til 2014.

Potetarealet har også hatt en markert nedgang, med 11 prosent i perioden 1999 til 2010, og videre med 7 prosent fra 2010 til 2014. Potetarealet per jordbruksbedrift har dermed økt betydelig, og fra 1999 til 2010 er det mer enn tredoblet. I 2010 var potetarealet per jordbruksbedrift på 47,4 dekar, og i 2014 var det økt ytterligere til 59,8 dekar.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Hvis en ser bort fra enheter som har under 10 dekar poteter så var gjennomsnittet på 55,6 dekar per jordbruksbedrift i 1999, og dette økte til 116,2 dekar i 2014.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2013	2014	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-14
< 10	7 831	3 198	1 512	1 028	1 021	-13,8	-13,9	-9,3
%	76	65	54	48	50			
10-49	1 420	811	468	382	352	-6,3	-9,6	-6,9
%	14	16	17	18	17			
50-99	657	482	352	303	267	-2,0	-5,5	-6,7
%	6	10	13	14	13			
100-199	276	315	310	260	257	3,3	1,1	-4,6
%	3	6	11	12	12			
200-299	61	87	83	85	89	13,6	3,0	1,5
%	1	2	3	4	4			
≥ 300	15	36	70	78	76	3,2	14,9	2,4
%	0	1	2	4	4			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	2 136	2 062	-12,1	-11,1	-7,3
Antall daa	148 522	137 344	132 399	126 340	123 217	-2,4	-1,0	-1,8
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	59,1	59,8	11,0	11,4	6,0
Daa/j.bedr., > 10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	111,9	116,2		5,5	3,7

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 10 dekar potet er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av tabell 2.12. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 100 dekar har avtatt i hele perioden, samtidig som produsenter over 200 dekar har økt i antall. Men i 2014 er det også registrert en økning i gruppen med de minste produsentene. Gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift har økt kraftig i perioden 1999 til 2014.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 10	964	527	333	259	272	-15,3	-9,2	-4,9
%	45	35	32	30	32			
10-49	784	581	313	238	223	-4,0	-8,0	-8,1
%	37	38	30	28	26			
50-99	249	227	211	173	161	2,9	-1,5	-6,5
%	12	15	20	20	19			
100-199	98	129	115	103	115	5,0	1,5	0,0
%	5	9	11	12	13			
≥ 200	28	50	72	78	88	12,0	9,0	5,1
%	1	3	7	9	10			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	851	859	-10,6	-6,2	-4,8
Antall daa	60							
	187	68 635	71 220	70 782	75 670	0,5	1,5	1,5
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	83,2	88,1	12,5	8,3	6,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.13 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter ble redusert med 36 prosent fra 1999 til 2010, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Denne utviklingen har fortsatt videre for antall jordbruksbedrifter med 6 prosent nedgang fra 2010 til 2014. Arealet har endret seg lite i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 200 dekar engareal har økt fra 15 prosent i 1999 til 38 prosent i 2014.

Tabell 2.13 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 99	28 940	14 587	12 1338	11 664	11 452	-6,0	-7,6	-1,4
%	52	36	34	34	34			
100-199	18 626	13 783	10 794	9 750	9 381	0,7	-4,8	-3,4
%	33	34	30	29	28			
200-299	6 489	7 753	6 672	6 076	5 871	8,9	0,3	-3,1
%	12	19	19	18	18			
300-499	1 805	3 894	4 568	4 590	4 646	15,1	8,8	0,4
%	3	10	13	14	14			
500-799	131	614	1 168	1 473	1 562	11,8	22,0	7,5
%	0	2	3	4	5			
≥ 800	13	75	241	355	402	3,7	30,4	13,6
%	0	0	1	1	1			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	33 908	33 314	-2,8	-4,0	-1,6
1 000 daa	6 388	6 550	6 524	6 521	6 539	1,5	0,2	0,1
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	192,3	196,3	4,5	4,4	1,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

2.2.2 Husdyrproduksjonen

Tabell 2.14 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2014. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 60 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 28 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 i 1999 til 24,6 i 2014.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 413 i 2014.

Tabell 2.14 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- Størrelse	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 10	6 047	2 749	1 262	946	911	-6,3	-13,3	-7,8
%	27	17	11	10	10			
10-19	13 180	8 937	5 166	3 820	3 561	-1,1	-8,2	-8,7
%	58	56	46	40	39			
20-39	3 264	3 799	3 736	3 380	3 212	2,4	1,2	-3,7
%	14	24	34	36	35			
40-69	153	361	853	1 156	1 205	1,1	16,9	9,0
%	1	2	8	12	13			
≥ 70	15	44	163	199	208	0,0	24,2	6,3
%	0	0	1	2	2			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	9 501	9 097	-2,5	-6,3	-4,9
1 000 melkekyr	313	265	238	229	224	-0,8	-2,4	-1,6
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	24,1	24,6	1,7	4,1	3,5

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som én jordbruksbedrift (se også tabell 2.12)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 2.15 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen i samdrifter og antallet eiendommer som er med i samdriftene i 2014. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2014 var det registrert 588 slike samdrifter. I 2014 har Landbruksdirektoratet registrert 1 185 samdrifter totalt, og disse utgjør 13 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 3 476 eiendommer i 2014, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.15 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2002	2006	2010	2014	Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift				Antall eiendommer i samdrift
					2	3	4	≥ 5	2014
Østfold	11	18	23	20	17	2	1	0	44
Akershus	5	12	16	16	13	2	0	1	37
Hedmark	36	78	70	51	24	13	9	5	148
Oppland	223	370	294	164	83	28	22	31	500
Buskerud	10	27	28	19	5	4	7	3	65
Vestfold	7	11	12	12	7	3	1	1	32
Telemark	12	15	10	10	7	1	2	0	25
Østlandet	304	531	453	292	156	53	42	41	851
Aust-Agder	9	11	8	5	3	2	0	0	12
Vest-Agder	13	42	35	24	16	4	3	1	61
Rogaland	111	296	315	251	121	70	37	23	716
Agder og Rogaland	133	349	358	280	140	76	40	24	789
Hordaland	54	114	98	70	37	13	10	10	203
Sogn og Fjordane	60	137	139	95	43	20	14	18	297
Møre og Romsdal	72	163	159	125	64	25	14	22	371
Vestlandet	186	414	396	290	144	58	38	50	871
Sør- Trøndelag	64	140	137	91	33	24	19	15	289
Nord- Trøndelag	130	216	228	159	75	37	25	22	471
Trøndelag	194	356	365	250	108	61	44	37	760
Nordland	45	86	90	54	28	12	8	6	158
Troms	9	10	11	6	4	1	1	0	15
Finnmark	2	10	12	13	8	4	1	0	32
Nord-Norge	56	106	113	73	40	17	10	6	205
<i>Hele landet</i>	<i>873</i>	<i>1 756</i>	<i>1 685</i>	<i>1 185</i>	<i>588</i>	<i>265</i>	<i>174</i>	<i>158</i>	<i>3 476</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Fra www.melkekvoter.no er det opplysninger om leiepriser som omfatter 0,6 prosent av totalt leid kvote i 2014. I flere fylker mangler prisopplysninger.

Gjennomsnittlig leiepris på kvote i 2014 var 45 øre per liter (regnet ut fra et begrenset materiale). Oppland og Rogaland er de fylkene hvor det er mest leie av kvote, med hhv. 34,4 og 33,3 mill. liter. Totalt for landet var ca. 176 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2014. Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som helhet hadde 17,8 prosent av jordbruksbedriftene bortleie av kvote, mens 17,2 prosent av melkebøndene leide kvote i 2014. Gjennomsnittlig bortleid kvote var størst i Rogaland, med 126 200 liter per bruk. For landet som helhet var gjennomsnittlig bortleide kvote 105 000 liter per jordbruksbedrift, mens gjennomsnittlig innleid kvote var 108 300 liter per jordbruksbedrift.

Tabell 2.16 Leie av melkekvoter. Fylkesvis gjennomsnittspris, utleid og leid mengde. 2014

Fylke	Gjennom- snittlig leiepris, kr/liter	Mengde utleid, 1 000 Liter	% av eien- dommer med kvote som har utleie	Gjennom- snittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennom- snittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold		1 100	8,1	90 500	8,1	90 500
Akershus og Oslo		1 500	8,6	124 700	7,1	149 600
Hedmark	0,55	10 800	15,2	124 500	17,3	109 400
Oppland	0,63	34 400	30,0	93 100	25,4	110 100
Buskerud		1 700	11,0	75 000	10,0	82 200
Vestfold		700	8,0	121 200	8,0	121 200
Telemark		300	4,9	67 000	4,9	67 000
Aust-Agder		800	6,9	109 700	5,0	153 600
Vest-Agder		4 300	16,9	95 400	14,7	110 100
Rogaland	0,6	33 300	19,1	126 200	19,2	125 200
Hordaland		6 600	14,5	76 400	14,0	79 100
Sogn og Fjordane		13 300	17,0	85 900	14,8	98 600
Møre og Romsdal	0,36	11 700	11,5	115 100	11,5	115 100
Sør-Trøndelag	0,33	15 700	16,4	107 700	17,1	103 400
Nord-Trøndelag	0,65	19 700	18,1	117 000	20,5	102 900
Nordland		17 400	24,0	107 600	23,1	111 700
Troms		2 000	8,4	102 100	10,1	85 000
Finnmark		1 100	10,0	97 900	10,0	97 900
Landet		176 600	17,8	105 000	17,2	108 300

Kilde: www.melkekvoter.no og Landbruksdirektoratet

Tabell 2.17 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for hele perioden.

I 2013 solgte 271 bruk kvoten, og 248 bruk i 2014. Prisen ved salg av kumelkkvote til staten ble redusert fra kr 3,50 per liter til kr 2,50 per liter fra og med 2013.

Fra 2012 ble det også åpnet for delsalg av melkekvoter. Om lag 9 prosent av selgerne valgte å selge deler av kumelkkvoten i 2013 og 13 prosent i 2014. I 2014 ble det totalt solgt ca. 2 mill. liter ved delsalg.

Sør-Trøndelag hadde størst antall kvoteselgere både i 2013 og 2014, men det var i Aust-Agder at relativt flest foretak solgte kvote i 2014 (7 %). Totalt for perioden har 10 514 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 705 mill. liter.

Tabell 2.17 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde. Utvalgte år 1997–2014

Fylke	1997		2004		2013		2014		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 Liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Østfold	19	1 200	5	600	2	159	5	616	234	19 828
Oslo og Akershus	18	1 000	2	200	6	768	5	519	254	22 172
Hedmark	27	1 300	22	1 600	11	1 037	7	608	494	34 194
Oppland	55	2 400	36	2 000	17	1 790	30	156	823	49 416
Buskerud	9	300	17	1 100	12	893	5	577	346	23 025
Vestfold	6	400	4	400	1	125	2	157	108	9 482
Telemark	25	1 100	5	300	10	834	3	222	213	12 026
Aust-Agder	18	600	3	200	3	253	7	523	185	10 065
Vest-Agder	15	600	6	300	3	220	-	-	353	18 888
Rogaland	70	4 700	29	2 600	31	2 569	30	3 058	1 241	95 059
Hordaland	37	1 500	34	2 100	16	1 139	15	1 084	804	44 951
Sogn og Fjordane	74	2 500	17	800	23	1 383	15	1 156	880	42 963
Møre og Romsdal	108	5 500	33	2 100	33	3 297	23	2 038	1 320	89 954
Sør-Trøndelag	74	4 000	39	2 700	42	3 645	39	3 491	1 148	81 247
Nord-Trøndelag	23	1 200	28	1 900	34	3 313	26	2 320	914	69 322
Nordland	37	1 900	21	1 500	16	1 439	21	1 929	777	50 071
Troms	21	1 200	15	1 300	8	795	9	1 046	317	23 368
Finnmark	5	300	3	200	3	361	6	819	103	8 505
Landet	641	32 000	319	21 800	271	24 019	248	22 320	10 514	704 534

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2014 på 176 700 liter per jordbruksbedrift. Samdrifter er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 1998 til 2014 var på 103 500 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer ca. 141 prosent økning. Troms og Hedmark har minst økning, mens Telemark har opplevd størst økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

Tabell 2.18 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk. 1998, 2004, 2013 og 2014. Liter

Fylke	1998	2004	2013	2014	% endring 1998–2014
Østfold	97 500	130 000	247 200	255 100	161,6
Oslo/ Akershus	95 100	129 200	211 900	222 300	133,7
Hedmark	79 500	99 100	162 900	167 000	110,2
Oppland	67 000	85 800	147 300	152 400	127,3
Buskerud	64 600	83 600	162 600	168 400	160,9
Vestfold	97 900	139 200	247 500	253 200	158,5
Telemark	53 000	70 800	139 600	148 600	180,6
Aust-Agder	57 900	79 300	142 400	142 600	146,3
Vest-Agder	58 700	75 100	137 400	142 200	142,2
Rogaland	90 500	113 600	208 000	216 400	139,1
Hordaland	59 000	74 300	140 500	144 500	145,1
Sogn og Fjordane	57 000	69 500	123 000	128 000	124,7
Møre og Romsdal	71 700	93 200	179 600	185 500	158,8
Sør-Trøndelag	74 500	93 100	180 500	186 100	149,6
Nord-Trøndelag	81 600	105 000	193 100	202 200	148,0
Nordland	69 900	88 500	166 000	173 800	148,6
Troms	76 300	94 300	153 800	160 200	110,1
Finnmark	91 900	103 100	202 800	211 300	129,8
Landet	73 200	93 200	170 400	176 700	141,3

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet kan organisere kjøp og salg av kvoter, men det finnes også private omsetningskanaler, og kjøp/salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere. Gjennomsnittspris hos to private omsetningskanaler var på kr 4,93 per liter i 2014. I forhold til 2013 er dette en prisoppgang på 37 øre per liter. Høyest pris i 2014 var i Oppland, med kr 6,65 kr per liter, og lavest pris var i Hordaland med 2,65 kr per liter.

Den totale mengden som ble solgt privat i 2014 var på 15,8 mill. liter kumelk, en økning på 6 mill. liter fra året før. Mengden som ble solgt privat utgjorde 71 prosent av den totale mengden solgt (iflg. tabell 2.17), mot 40 prosent i 2013.

Tabell 2.19 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet. De to nederste linjene i tabellen viser hvilken andel av

jordbruksbedriftene og kvotene som befinner seg i de ulike intervallene. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

I februar 2015 var det totalt 9 464 jordbruksbedrifter med kvote på totalt 1 672 mill. liter. I februar 2014 var det 361 flere jordbruksbedrifter med kvote, og total kvote var 1,5 mill. liter større. På landsbasis er den største gruppen (30,2 %) av jordbruksbedriftene i størrelsesorden 100–159 000 liter. Andelen jordbruksbedrifter i gruppen over 240 000 liter økte fra 13,7 prosent i 2011 til 21,2 prosent i 2014. Andel Ben av kvote som blir produsert i den største gruppen økte fra 34,6 prosent til 46,4 prosent i samme periode.

Tabell 2.19 Fordeling av antall jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2014

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter				Sum
	< 99	100–159	160–239	≥ 240	
<i>Østlandet</i>					
Antall	770	721	426	456	2 373
1 000 liter kvote	52 518	90 583	82 811	179 969	405 880
<i>Agder/Telemark</i>					
Antall	198	139	59	74	470
1 000 liter kvote	12 336	17 329	11 377	26 484	67 527
<i>Rogaland</i>					
Antall	261	377	330	417	1 385
1 000 liter kvote	17 209	48 525	65 219	168 712	299 665
<i>Vestlandet</i>					
Antall	989	671	356	378	2 394
1 000 liter kvote	66 764	84 606	68 155	147 663	367 187
<i>Trøndelag</i>					
Antall	376	590	388	466	1 820
1 000 liter kvote	26 754	75 532	75 319	176 079	353 684
<i>Nord-Norge</i>					
Antall	240	356	209	217	1 022
1 000 liter kvote	16 810	45 215	40 020	76 510	178 554
<i>Landet</i>					
Antall	2 834	2 854	1 768	2 008	9 464
1 000 liter kvote	192 391	361 790	342 900	775 416	1 672 496
Andel av antall	29,9	30,2	18,7	21,2	
Andel av kvote	11,5	21,6	20,5	46,4	

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.20 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende, fra 78 prosent i 1999 til 43 prosent i 2014. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i 2000 (6 108 jordbruksbedrifter), men antallet har blitt jevnt redusert seinere. Samtidig har antall ammekyr økt slik at gjennomsnittsbetsetningen har gått opp fra 6,7 til 15,4 ammekyr.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-14
< 10	4 266	3 097	2 572	2 278	2 114	-4,5	-4,8
%	78	59	49	45	43		
10-19	872	1 385	1 479	1 512	1 517	4,9	0,6
%	16	26	28	30	31		
20-39	284	630	903	987	976	11,1	2,0
%	5	12	17	19	20		
40-69	35	113	227	254	278	18,5	5,2
%	1	2	4	5	6		
≥ 70	7	9	22	35	36	11,0	13,1
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 066	4 921	-0,4	-1,4
1 000 ammekyr	37	56	70	75	76	6,0	2,1
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	14,8	15,4	6,5	3,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstellingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 2.21 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterføra sau ble redusert med 37 prosent og antall vinterføra sauer ble redusert med 7,4 prosent fra 1999 til 2014. For 2014 er det færre jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper, unntatt gruppen med de minste brukene, når en sammenligner både med 2013 og 2010. Dette bryter med trenden de senere år med stadig flere i de to største størrelsesgruppene.

Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 til 61,8 i perioden. Men også antallet sau per bedrift ble redusert i 2014 sammenlignet med 2013 og 2010.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterføra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 50	15	9 892	7 785	7 596	7 687	-3,9	-6,2	-0,3
%	70	57	53	53	54			
50-99	5 22	5 095	4 357	4 124	4 045	2,2	-1,6	-1,8
%	23	29	29	29	28			
100-199	1 58	2 127	2 185	2 170	2 115	3,8	2,9	-0,8
%	7	12	15	15	15			
200-299	101	246	337	373	361	3,4	11,6	1,7
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	40	115	126	105	-0,9	23,8	-2,2
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 7	17 400	14 779	14 389	14 313	-2,4	-3,8	-0,8
1 000 sau	955	955	923	911	885	0,6	-0,3	-1,0
Sauer per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	63,3	61,8	3,1	3,7	-0,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 2.22 til tabell 2.24 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 60 prosent fra 1999 til 2010, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 3 prosent. Fra 2010 til 2014 har ytterligere 284 jordbruksbedrifter sluttet med purker, noe som gir en nedgang på 19 prosent.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 78 purker i 2014. Fra 2010 til 2014 er det kun bruk med over 150 purker som har hatt økning i antall bruk. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har gått fra 1 prosent i 1999 til 12 prosent i 2014.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 30	2 501	1 015	531	421	388	-5,7	-13,1	-7,5
%	68	48	36	33	33			
30-59	864	600	420	342	308	3,8	-6,3	-7,5
%	24	28	29	27	26			
60-99	220	290	262	235	215	8,2	1,6	-4,8
%	6	14	18	19	18			
100-149	54	124	131	125	123	12,9	8,4	-1,6
%	1	6	9	10	10			
≥ 150	37	80	116	138	142	12,9	10,9	5,2
%	1	4	8	11	12			
Antall jordbr.bedr.	3 676	2 109	1 460	1 261	1 176	-3,5	-8,1	-5,3
1 000 purker	97	99	95	95	92	1,5	-0,2	-0,8
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	75,2	78,3	5,1	8,5	4,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 55 prosent i tidsrommet 1999 til 2010. Fra 2010 til 2014 er det derimot en økning på 163 bedrifter eller 9 prosent (tabell 2.23). Antall høner med 24 prosent fra 1999 til 2010, og med 7 prosent fra 2010 til 2014.

Fra 1999 til 2010 har antall jordbruksbedrifter med mindre enn 5 000 høner blitt redusert. I 1999 hadde 96 prosent av alle jordbruksbedrifter mindre enn 5 000 høner, mens disse bedriftene utgjorde 75 prosent i 2014.

Når en ser bort fra bedrifter med under fem hundre høner, så har antall høner økt fra 2 615 per jordbruksbedrift i 1999 til 5 975 i 2010 og videre til 7 409 i 2014.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
< 100	2 712	1 615	1 138	1 344	1 407	-2,9	-7,6	5,4
%	67	64	62	69	70			
100-999	321	146	71	41	45	-10,7	-12,8	-10,8
%	8	6	4	2	2			
1 000-1 999	398	159	62	13	17	-3,9	-15,6	-27,6
%	10	6	3	1	1			
2 000-4999	477	303	134	34	31	-2,7	-10,9	-30,6
%	12	12	7	2	2			
5 000-7 999	116	269	398	471	467	13,4	11,9	4,1
%	3	11	22	24	23			
≥ 8 000	40	36	44	38	43	2,3	0,9	-0,6
%	1	1	2	2	2			
Antall jordbr.bedr.	4 064	2 528	1 847	1 941	2 010	-3,7	-6,9	2,1
1 000 høner	3 181	2 415	3 953	4 168	4 242	-0,8	2,0	1,8
Høner per j.bedr. ¹⁾	2 615	4 067	5 975	7 332	7 409	3,4	7,8	5,5

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 500 høner er ikke tatt med i denne beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2010, men i hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største. Det totale antall bruk var i grove trekk økende fra 2001 til 2009, men har variert litt deretter.

I 2014 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 65 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Totalt for perioden 2001 til 2014 økte antallet jordbruksbedrifter med 30 prosent, og antallet slaktekyllinger med 122 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnittsbesetningen økte med 71 prosent fra 62 200 til 106 100 kyllinger fra 2001 til 2014.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring	
						01–10	10–14
< 25 000	90	61	44	61	59	-7,6	7,6
%	18	13	8	9	9		
25 000–49 999	103	82	35	55	50	-11,3	9,3
%	20	17	6	8	8		
50 000–74 999	165	104	49	59	57	-12,6	3,9
%	32	22	9	9	9		
75 000–99 999	108	158	89	77	71	-2,1	-5,5
%	21	33	15	11	11		
100 000–149 999	27	56	337	387	378	32,4	2,9
%	5	12	59	56	57		
≥ 150 000	18	21	21	53	50	1,7	24,2
%	4	4	4	8	8		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	692	665	1,3	3,7
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	73 117	70 536	6,6	5,7
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	106	106	5,2	1,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. Tabell 2.25 viser statistikk over dyr på utmarksbeite. Etter en nedgang i 2011 og 2012 viser tall for 2013 og foreløpige tall for 2014 en liten økning igjen. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Totalt var det 3 prosent færre dyr på utmarksbeite i 2014 enn i 1999. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år fra 2007 og i 2014 var det 10 000, eller 4 prosent, flere storfe på utmarksbeite enn i 1999. Antall sau og lam er redusert med 3 prosent fra 1999. Den største prosentvise

reduksjonen er på geit, med 25 prosent færre dyr på utmarksbeite enn i 1999. Antall hester på utmarksbeite har økt med 2 900, eller 44 prosent, fra 1999.

Tabell 2.25 Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2011	2 238 500	231 700	1 941 400	56 100	9 300
2012	2 195 300	237 000	1 895 200	54 000	9 100
2013	2 229 700	244 300	1 924 100	52 200	9 100
2014*	2 254 900	246 500	1 945 200	53 700	9 500

* Foreløpig tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Andel dyr i alt på beite har variert litt i perioden, stort sett underkant av 70 prosent av samlet antall dyr, jf. tabell 2.26. De foreløpige tallene for 2014 tyder på en liten økning fra året før til 70,2 prosent beitedyr av totalt antall. Det er bare storfe som har en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2014. Geit og kje hadde et markert fall i andel dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2014, mens andelen hester har variert forholdsvis lite i perioden.

Tabell 2.26 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester¹⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2011	68,7	26,9	84,6	83,6	25,6
2012	68,9	27,5	85,3	82,3	25,1
2013	69,3	28,6	84,9	81,4	26,4
2014*	70,2	29,4	85,4	83,4	28,8

* Foreløpig tall

1) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år

Kilde: Landbruksdirektoratet og Statistisk sentralbyrå

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.27 viser at de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. Men i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, økte andelen frem til 2009, og holdt seg siden stabil på 14 prosent fram til 2013 da den falt til 13 prosent. Andelen med fellesdrift viser en reduksjon fra 46 prosent i 1999 til 36 prosent i 2013.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.27 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2010	2012	2013
Totalt antall jordbruksbedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1 430	1 295
<i>Andel jordbruksbedrifter med seter, %²⁾</i>	<i>10</i>	<i>12</i>	<i>14</i>	<i>14</i>	<i>13</i>
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	907	835
<i>Andel jordbruksbedrifter med seterdrift alene, %²⁾</i>	<i>6</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>9</i>	<i>9</i>
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	523	460
<i>Andel med fellesseter av alle med seter, %</i>	<i>38</i>	<i>46</i>	<i>37</i>	<i>37</i>	<i>36</i>

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Blant annet dekkes alt sukker og en stor del av frukt- og grønnsaksforbruket og betydelige deler av matkorn og kraftfôrråvarer av import. Totalt utgjør norsk produksjon 47 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Melding til Stortinget nr. 9 (2011–2012) har «landbruk over hele landet» som ett av fire overordnede mål med landbruks- og matpolitikken. Det heter videre at: *«Landbruket spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i store deler av landet, og bidrar til verdiskaping gjennom produksjon av varer, tjenester og fellesgoder... For å øke produksjonen av mat fra norsk landbruk må ressursene tas i bruk der de finnes, gjennom et landbruk over hele landet.»*

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. Pga. variasjoner, spes. i væravhengige produksjoner som korn og potet er indikatoren for «Årlig prosentvis endring», svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellen må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at den totale kornproduksjonen ble redusert med 12,4 mill. kg fra 1999 til 2010, og videre med 240 mill. kg fra 2010 til 2013. På landsbasis var 2013 et spesielt dårlig kornår.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring		
						89–99	99–10	10–13
Østlandet	1 006,7	941,6	1 004,9	864,1	787,1	0,2	0,0	-11,5
Agder/Telemark	45,7	32,2	33,1	27,5	19,2	3,6	-2,9	-23,8
Rogaland	14,8	17,4	16,7	9,4	6,7	1,7	1,1	-36,9
Vestlandet	8,5	5,2	2,3	4,8	3,1	2,3	-11,4	16,8
Trøndelag	140,9	181,8	148,0	178,3	148,7	0,0	0,4	0,3
Nord-Norge	1,5	0,6	0,8	0,7	0,4		-5,7	-24,9
Landet	1 218,1	1 178,8	1 205,7	1 084,7	965,2	0,3	-0,1	-10,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. Fra 1999 til 2010 hadde alle landsdeler reduksjon, men størst på Vestlandet og Nord-Norge. Østlandet har i hele perioden hatt i overkant av 70 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	273,9	275,9	250,7	231,8	268,4	-0,9	-0,8	2,3
Agder/Telemark	13,0	13,3	11,1	13,8	15,3	-6,1	-1,5	11,4
Rogaland	23,7	24,2	20,5	16,5	19,5	-4,8	-1,3	-1,7
Vestlandet	11,6	8,8	6,6	6,5	7,1	-3,4	-4,9	2,2
Trøndelag	47,9	44,0	38,8	40,5	38,3	-2,4	-1,9	-0,5
Nord-Norge	10,3	12,0	5,4	9,0	7,0	-2,4	-5,7	9,0
Landet	380,2	378,2	333,2	318,1	355,6	-1,8	-1,2	2,2

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har variert noe over 1 500 mill. liter på 2000-tallet. I perioden 1999–2010 var det reduksjon i alle landsdeler bortsett fra Rogaland. Fra 2010 til 2014 har produksjonen vært relativt stabil. Østlandet har størst melkeproduksjon totalt sett, og landsdelen stod i 2014 for ca. 25 prosent av totalproduksjonen av melk i landet.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter¹⁾

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	407,0	361,0	367,8	378,1	374,9	-1,0	-0,9	0,6
Agder/Telemark	65,8	58,9	58,1	59,3	59,2	-1,1	-1,1	0,6
Rogaland	269,2	279,1	278,4	282,8	280,6	-1,6	0,3	0,3
Vestlandet	385,1	327,4	325,0	326,4	320,1	-0,9	-1,5	-0,5
Trøndelag	347,9	316,5	320,8	324,1	319,8	-1,1	-0,7	-0,1
Nord-Norge	172,4	157,6	155,9	154,3	154,6	-0,9	-0,9	-0,3
Landet	1 647,3	1 500,4	1 506,0	1 525,0	1 509,2	-1,1	-0,8	0,1

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2014 på 78,7 mill. kg, en nedgang fra 83,7 mill. kg i 2013 jf. tab. 3.1f. Innslagspunktet for overproduksjonsavgift på melk ble endret i 2013, og det førte til økt slakting av kyr dette året. Fra 2010 til 2014 var den største årlige nedgangen i Nord-Norge, mens den største økningen var på Østlandet.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	25,8	23,7	23,3	24,4	24,4	3,1	-0,9	0,4
Agder/Telemark	4,7	4,3	4,1	4,2	4,1	3,8	-1,3	0,0
Rogaland	15,7	14,6	14,4	14,4	12,9	3,2	-0,8	-1,0
Vestlandet	20,4	17,6	16,1	15,6	14,1	0,4	-2,1	-1,2
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	16,8	15,2	2,8	-1,3	-1,1
Nord-Norge	9	8,6	8,6	8,2	8,1	2,2	-0,4	-0,5
Landet	95,4	87,2	83,5	83,7	78,7	2,4	-1,2	-0,5

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2014 på 128,8 mill. kg, som er nøyaktig det samme som i 2010. Fra 1999 til 2014 er det i hovedsak i Rogaland svineproduksjonen har økt, med en andel på 23 prosent i 1999, og ca. 29 prosent i 2014. Nord-Norges andel har økt fra 3 prosent i 1999 til 6 prosent i 2014.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	48,8	49,5	52,3	51,6	51,9	2,9	0,6	-0,4
Agder/Telemark	4,0	3,5	3,6	3,6	3,9	1,1	-0,9	3,5
Rogaland	24,5	31,0	37,1	38,1	37,8	4,5	3,8	1,0
Vestlandet	6,1	6,0	6,4	6,7	7,1	-4,3	0,5	5,3
Trøndelag	20,1	20,5	21,9	19,8	20,2	2,3	0,8	-4,0
Nord-Norge	4,9	5,5	7,4	7,8	8,0	7,6	3,9	3,4
Landet	108,4	115,9	128,8	127,5	128,8	2,6	1,6	0,0

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2014 på 24,2 mill. kg, en økning på 0,6 mill. kg fra 2013. Fra 2013 til 2014 har Østlandet hatt en betydelig økning i produsert mengde sauekjøtt.

Østlandet sto for 25,6 prosent av saue- og lammekjøttproduksjonen i 2014, og Vestlandet hadde 22 prosent.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	5,6	6,2	5,8	5,7	6,2	0,7	0,4	2,1
Agder/Telemark	1,7	1,6	1,5	1,3	1,4	2,7	-1,2	-2,6
Rogaland	4,0	5,0	5,3	5,1	5,1	0,2	2,5	-1,2
Vestlandet	6,0	5,6	5,6	5,4	5,3	-1,4	-0,6	-1,8
Trøndelag	2,1	2,3	2,3	2,5	2,4	0,3	0,9	1,7
Nord-Norge	3,2	3,8	3,9	3,6	3,8	-0,7	2,0	-1,4
Landet	22,6	24,6	24,4	23,6	24,2	-0,0	0,7	-0,4

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1g viser en total økning i produksjonen av fjørfekjøtt på over 130 prosent fra 1999 til 2010. Fra 2010 til 2014 har det på landsbasis vært en årlig økning på 7,7 prosent. Rogaland har hatt den største veksten, med 11,1 prosent årlig økning.

Det er på fjørfekjøtt den største forskyvingen mellom landsdeler har skjedd. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt, og på Vestlandet og i Agder og Telemark er det også liten produksjon. I 1999 produserte Østlandet 66 prosent av fjørfekjøttet mot 47 prosent i 2014. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 32 prosent i 2014 og Rogaland har økt andelen fra 13 prosent i 1999 til 19 prosent i 2014.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	24,0	35,4	40,0	49,5	49,9	6,5	4,7	7,6
Agder/ Telemark	0,9	0,9	1,0	1,3	1,4	2,1	1,2	10,5
Rogaland	4,8	9,5	14,8	19,9	20,3	7,0	10,8	11,1
Vestlandet	1,3	1,2	0,9	0,9	1,0	0,0	-2,7	1,0
Trøndelag	5,5	15,4	28,1	32,4	33,6	8,3	16,0	6,1
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	36,5	62,5	84,9	104,1	106,1	6,3	8,0	7,7

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 5,2 mill. kg fra 2010 til 2014. Trøndelag har økt produksjonen mest etter 2010, med 16 prosent årlig økning. Eggproduksjonen har gått ned både på Østlandet og Vestlandet etter 2010.

I 1999 sto Østlandet for 43 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, og i 2014 er andelen redusert til 33 prosent. I Trøndelag har andelen gått opp fra 9 til 21 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Østlandet	20,3	19,6	22,2	21,7	21,4	0,8	0,8	-1,2
Agder/Telemark	4,4	4,0	3,5	3,7	3,7	-2,6	-2,1	2,4
Rogaland	12,0	15,2	17,4	17,6	18,2	-1,6	3,4	1,6
Vestlandet	5,0	4,9	5,6	5,6	5,4	-4,4	1,2	-1,2
Trøndelag	4,2	5,5	8,6	12,9	13,5	1,6	6,9	16,0
Nord-Norge	1,9	1,5	2,1	2,2	2,4	-2,5	1,1	3,8
Landet	47,7	50,7	59,5	63,7	64,7	-0,9	2,0	2,8

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

3.2 Økologisk jordbruk

Myndighetene har en målsetning om at produksjon og forbruk av økologiske jordbruksprodukter skal utgjøre 15 prosent.

Tabell 3.2a og tabell 3.2b viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1991. I 2014 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,7 prosent, eller 5,1 prosent når arealet som er under omlegging også tas med. Dette er en nedgang i andel fra 2013.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2013	2014	Endring siste år, %
Antall jordbr.bedrifter med øk. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	2 447	2 225	-9,1
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	285 605	272 646	-4,5
Annen eng og grovfôrvekster	2 963	16 894	24 706	26 762	24 542	-8,3
Innmarksbeite	2 023	22 497	79 027	77 108	77 365	0,3
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	66 624	65 628	-1,5
Potet	598	1 472	1 620	1 105	918	-16,9
Andre vekster	980	3 195	10 507	13 722	14 298	4,2
Grønn gjødsle areal og brakkmark	211	911	7 637	7 325	5 921	-19,2
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	478 251	461 318	-3,5
Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift	0,2	1,4	4,7	4,8	4,7	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	43 998	38 743	-11,9

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 3.2b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2013	2014*
Andel jordbr.bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,6	5,2
Fulldyrka eng	2,0	5,8	6,0	5,7
Natureng og overfl.dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,9	5,8
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,3	2,3
Potet	1,0	1,2	0,9	0,7

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 3.3a viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2014. Alle dyreslag hadde en økning fra 1999 til 2010 men har variert etter 2010. Kyllingproduksjonen var liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største prosentvise økningen. Fra 2010 til 2014 hadde verpehøner den største prosentvise økningen.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring	
						99–10	10–14
Storfe	957	7 424	27 211	28 875	27 385	12,5	0,2
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	9 094	8 226	10,2	-1,6
Ammeku	87	680	3 232	3 370	3 449	15,2	1,6
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 411	15 710	13,6	0,8
Sau	3 007	18 393	48 941	46 347	46 390	9,3	-1,3
Geit	209	1 052	1 426	1 275	1 399	2,8	-0,5
Svin			3 287	1 931	2 631		-5,4
Slaktegris	53	282	2 460	955	1 462	21,8	-12,2
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	161 619	181 246	17,0	4,3
Kyllinger	10	91	145 372	149 355	148 106	95,5	0,5

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Tabell 3.3b viser andelen økologiske husdyr av total husdyrbestand. Ammekyr har størst andel med 5 prosent i 2014, mens slaktegris har minst andel, med kun 0,1 prosent. Fra 2013 til 2014 har andelen økologiske storfe gått ned, og andelen verpehøner og geit har gått opp. Andelen sau har vært stabil de siste årene.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr

	1991	1999	2010	2013	2014*
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,4	3,3
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,8	3,6
Ammeku	0,9	2,3	5,3	5,0	5,0
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	3,0	2,9
Sau	0,3	1,7	4,6	4,5	4,5
Geit	0,3	1,5	2,4	2,3	2,6
Slaktegris	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	3,9	4,3
Kyllinger	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Foreløpige tall

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, mindre enn en prosent.

I 2014 ble det totalt innveid 2 228 tonn økologisk kjøtt av storfe, sau/lam, gris og geit, en økning på 64 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Andelen økologisk produsert kjøtt som omsettes som økologisk er totalt på ca. 22 prosent i 2014. Resterende omsettes som ordinært produsert kjøtt.

Tabell 3.4 viser at mengde økologisk storfekjøtt var økende til og med 2009, gikk så ned fram til 2012, men mengden har økt igjen de siste to årene. Trøndelagsfylkene har i flere år hatt den største økologiske produksjonen av storfeslakt, målt i kvantum. I 2014 økte imidlertid produksjonen så mye i Østfold at det ble produsert mer økologisk storfeslakt i Østfold enn i Sør-Trøndelag. Østfold har hatt en svært høy vekst i produksjonen fra 2013 til 2014, med en økning på hele 89,3 prosent. Med en andel på 12,3 prosent, er Østfold også det fylket som har høyest andel økologisk produksjon av storfeslakt.

Andelen økologisk produsert storfekjøtt markedsført som økologisk var på det høyeste i 2010, etter det har andelen gått ned. Av det økologiske storfekjøttet ble 21 prosent anvendt videre som økologisk vare i 2013, og 18 prosent i 2014.

Tabell 3.4 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-14
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 236,8	1 272,9	13,9	3,4
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,3</i>	<i>1,0</i>	<i>1,3</i>	<i>1,5</i>	<i>1,6</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	261,9	228,6	32,5	-15,8
<i>Andel solgt²⁾</i>		<i>17</i>	<i>41</i>	<i>21</i>	<i>18</i>		
Andel solgt av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,3	0,3		

1) Tall kun fra 2006

1) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.5 viser at tilførsel av økologisk sau- og lammekjøtt økte jevnt fra 1999 til 2010, men har vært tilnærmet uendret deretter. Nord-Trøndelag, Oppland, Buskerud og Sogn og Fjordane er fylkene der det blir produsert mest slakt av økologisk sau/lam. I 2014 utgjorde produksjonen av økologisk lammeslakt i disse fylkene 47 prosent av den samlede norske produksjonen av økologisk lammekjøtt, mot 49 prosent i 2013. Til sammenligning utgjorde de fire fylkenes totale produksjon av lammekjøtt 31 prosent av den totale norske lammekjøttproduksjonen.

Økologisk sau- og lammekjøtt markedsført som økologisk er begrenset og varierende jf. tabell 3.5.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-14
Tilførsel	213,0	385,4	573,8	545,8	570,6	9,4	-0,1
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,9</i>	<i>1,6</i>	<i>2,3</i>	<i>2,3</i>	<i>2,4</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	72,5	57,9		-21,5
<i>Andel solgt²⁾</i>		<i>24</i>	<i>27</i>	<i>13</i>	<i>10</i>		
Andel solgt av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,3	0,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tilførselen av økologisk svinekjøtt var størst i 2010 og har variert deretter. Andel økologisk kvantum solgt som økologisk økte fra 30 prosent i 2010 til 54 prosent i 2014, jf. tab. 3.6.

Hedmark har også i 2014 den største økologiske slakteproduksjonen av gris. I 2014 økte produksjonen av økologisk gris med 4,4 prosent i dette fylket, opp til 185 tonn. Dette tilsvarer 48 prosent av total norsk produksjon av økologisk svinekjøtt. Til sammenligning står Hedmark for 14 prosent av den totale norske svinekjøttproduksjonen.

Tabell 3.6 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-14
Tilførsel	26,7	97,7	397,9	381,0	384,5	27,9	-0,9
<i>Andel økol. av totalt tilført</i>	<i>0,02</i>	<i>0,08</i>	<i>0,31</i>	<i>0,30</i>	<i>0,30</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	197,2	206,9		15,1
<i>Andel solgt²⁾</i>		<i>91</i>	<i>30</i>	<i>52</i>	<i>54</i>		
Andel solgt av alt svinekjøtt		0,0	0,1	0,2	0,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Ifølge Landbruksdirektoratet var total tilførselen av økologisk geitekjøtt i 1999 på 1,5 tonn. I 2013 var det 4 tonn innveid slakt av geit, og det ble redusert til 3 tonn i 2014.

Data for økologisk produsert melk i tabell 3.7 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Tabell 3.7 viser at innveid og anvendt mengde økologisk melk økte jevnt i hele perioden 1999 til 2013, men innveid mengde hadde en nedgang til 2014. I 2014 ble 48 prosent av den økologiske melken produsert på Østlandet, mot 47 prosent i 2012. Nord-Norge hadde 3 prosent av produksjonen både i 2013 og 2014.

Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 48 prosent i 2014.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2001	2010	2013	2014	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-14
Innveid	11 703	14 856	46 542	54 499	51 841	13,4	2,7
<i>Andel økol. av totalt innveid</i>	<i>0,7</i>	<i>1,0</i>	<i>3,1</i>	<i>3,6</i>	<i>3,4</i>		
Anvendt som økologisk	2 515	5 958	17 534	23 325	24 835	19,3	9,1
<i>Andel anvendt</i>	<i>21,0</i>	<i>40,1</i>	<i>37,7</i>	<i>42,8</i>	<i>47,9</i>		
Andel solgt av all melk	0,2	0,4	1,2	1,5	1,6		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. I 2014 ble det innveid totalt 208 tonn økologisk fjørfeslakt, mot 213 tonn i 2013. Økologisk produsert fjørfekjøtt utgjorde 0,2 prosent av den totale produksjonen av fjørfekjøtt i 2014.

Tabell 3.8 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Mengden innveid egg har variert men har økt mens mengden omsatt som økologisk har økt etter 2010 og var i 2014 på 82 prosent. Andelen vil aldri bli 100 prosent, da det skjer en viss utsortering på størrelse og kvalitet.

Økologisk eggproduksjon utgjør 4,4 prosent av total eggproduksjon i Norge.

Tabell 3.8 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2003	2010	2013	2014	Årlig %-vis	
						00-10	10-14
Innveid	300	448	2414	2 290	2 825	23,2	4,0
<i>Andel økol. av totalt innveid</i>		<i>0,9</i>	<i>4,1</i>	<i>3,6</i>	<i>4,4</i>		
Solgt som økologisk	192	358	1 281	1 953	2 308	20,9	15,9
<i>Andel solgt</i>	<i>64</i>	<i>80</i>	<i>53</i>	<i>85</i>	<i>82</i>		
Andel solgt av alle egg		0,8	2,2	3,1	3,6		

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle.

Den totale kornavlinga i 2013 var langt dårligere enn gjennomsnittet de siste fem årene, men nedgangen var enda større for økologisk korn, og andelen økologisk korn gikk ned. Andelen gikk opp igjen i 2014. Bygg og havre utgjør normalt mellom 75 og 85 prosent av den totale økologiske avlinga.

Tabell 3.9 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/ 1997	1999/ 2000	2010/ 2011	2013/ 2014	2014/ 2015*	Årlig %-vis endring	
						96/97–10/11	10/11– 14/15
Hvete	54,9	295,8	1 643,0	827,5	1144,0	27,6	-8,7
Rug	40,4	43,6	294,0	239,0	413,5	15,2	8,9
Bygg	52,8	88,5	4 103,0	3943,4	3726,1	36,5	-2,4
Havre	76,8	284,4	5 884,0	4505,5	5011,3	36,4	-3,9
Rughvete				110	232		
Erter			402,0	192,7	230,4		-13,0
Oljefrø			199,0	185,5	181,1		-2,3
Sum korn	225	712	12 525,0	10 003,9	10 937,9	33,4	-3,3
% av totalt		0,1	1,1	1,0	1,2		-4,3

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsatte mengder av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær. I en oppstartsfase vil det alltid være utfordringer rundt forståelse av hva som skal rapporteres for de ulike kulturene, slik at pris- og mengderapporteringene foreløpig kan ha visse svakheter. Tabell 3.10 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de to siste årene.

Tabellen viser at gulrot og potet er de største enkeltkulturene målt i salgsvolum, av norskproduserte økologiske kulturer. Økologisk rapidsalat og rødbete utgjorde imidlertid hhv. 26 og 15 prosent av det totale salget av hvert av disse produktene i 2014. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete og rapidsalat dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

Tabell 3.10 Omsetning av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt¹⁾
sesong 2013 og 2014, andel økologisk i 2014

Kultur	Tonn omsatt vare		%-andel økologisk
	2013	2014	2014
Poteter,	324	370	0,76
Veksthusvarer			
Agurk	114	155	1,05
Tomat	39	28	0,46
Tomat, cherry 250 g, 1 000 pk	49	67	12,79
Rapidsalat, 1 000 stk.	1 202	822	26,20
Frilandsvarer			
Kepaløk	66	91	0,65
Rødløk	40	39	1,00
Rødbeter	44	56	15,05
Hvitkål	50	100	1,01
Kålrot	136	219	2,27
Gulrot	1 111	1 319	5,17
Isbergssalat, 1 000 stk.	72	1 194	10,15
Frukt			
Epler	43	118	1,66
Plommer	6	31	2,94

1) Måleenhet er tonn, dersom ikke annet er oppgitt

Kilde: Landbruksdirektoratet og Økern Torghall

Volummessig var gulrot den største norske økologiske grønnsakskulturen på friland i 2014. Salget av norsk økologisk gulrot økte med 190 prosent i 2014, og produksjonen dekket ikke etterspørselen. I veksthus var rapidsalat også i 2014 den desidert største kulturen, men omsetningen har gått kraftig ned det siste året. Økologisk rapidsalat har likevel en andel på over 26 prosent av total omsetning i 2014.

Av økologisk frukt omsettes en god del utenom fruktlagrene og grossistene, så tallene i tabell 3.10 er nok for lave. En del økologiske epler kunne heller ikke omsettes som økologiske i konsummarkedet, både pga. endrede kvalitetskrav knyttet til størrelse, og at grossistene ønsker et begrenset antall varelinjer. Produksjonen av økologiske epler økte likevel med 9 prosent fra 2013 til 2014.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister. For økologiske bær har det vært vanskelig å få innpass i de store kjedene.

Omsetning av økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen hadde en spesielt stor vekst det siste året, med nesten 30 prosent, og var på 1,74 mrd. kr i 2014. Den største varegruppen var grønnsaker og poteter (396 mill. kr), men omsetningen av meieriprodukter (308 mill. kr) var også stor.

Omsetning av økologiske grønnsaker og poteter var i 2014 på 396 mill. kr, mens tilsvarende tall for 2013 var 271 mill. kr. Omsetningen av økologisk frukt, bær og nøtter var på 93 mill. kr i dagligvarehandelen i 2013, og dette økte til 157 mill. i 2014. Økologiske produkter inngår i prinsippet i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

3.3 Import og eksport

Utenrikshandelen med landbruksvarer er regulert gjennom ulike nasjonale markedstiltak som begrenser importen og fremmer eksporten. Omfanget av utenrikshandelen er igjen avhengig av handelsbalansen i verdensmarkedet på de ulike landbruksvarer samt internasjonale handelsavtaler. Norge har bl.a. gjennom EØS-avtalen forpliktet seg til samhandel med EU på ulike landbruksvarer. I tillegg har Norge forpliktelser gjennom WTO-avtalen, en avtale som blant annet regulerer forhold som markedsadgang, eksportstøtte og samlet støtte til jordbruket.

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB, og er gruppert av NILF. Statistikken omfatter derfor ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart. Statistikken omfatter heller ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2014. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig.

Tabell 3.11 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag.

Tabell 3.11 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import:								
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	2,6	5,0	5,4
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	1,0	0,7	0,7
Storfe kjøtt	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	18,0	14,2	11,9
Sau- og lammekjøtt	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	2,7	3,2	2,4
Fjørfe	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	2,5	2,2	1,5
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,8	2,7	2,8
Sum	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	29,6	27,9	24,6
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	8,3	8,5	8,2
Eksport:								
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	5,7	6,9	5,6
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	0,2	0,3
Storfe kjøtt	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,9	0,9	0,8
Sau- og lammekjøtt	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1	0,1
Fjørfe	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	0,8	0,8	3,9
Annet kjøtt (inkl. spekk)	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,5	0,6	0,5
Sum	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	8,3	9,5	11,2
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	21,3	18,4	13,4

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.12 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2014 og de tre landene Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2014.

Tabell 3.12 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	11,6	8,1	6,3
Namibia	0,0	0,0	0,6	1,1	1,6	2,6	1,7	1,6
Botswana	0,1	0,1	0,9	1,6	1,6	0,4	1,6	1,6
Andre land	1,0	2,8	1,8	4,8	2,4	3,5	2,8	2,4
Sum	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	18,0	14,2	11,9
<i>-Herav kvoteimport¹⁾</i>				<i>1,1</i>	<i>1,6</i>	<i>5,3</i>	<i>5,7</i>	<i>5,8</i>
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,7	0,8	0,4
Danmark	0,0	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Japan	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1
Andre land	7,6	0,9	1,7	1,0	0,1	0,1	0,1	0,2
Sum	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,9	0,9	0,8
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	17,1	13,2	11,1

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.13 ser vi at handelen av svinekjøtt varierer en del fra år til år og at det de siste årene har vært en nettoeksport.

Tabell 3.13 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	1,6	1,4
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	0,6	0,8	1,3
Finland	0,0	1,4	0,8	0,4	0,5	0,1	0,8	0,8
Andre	1,4	3,2	0,7	2,4	1,3	1,7	1,7	2,0
Sum	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	2,6	5,0	5,4
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	2,3	2,9	1,6
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	1,0	1,0	1,0
Tyskland	0,4	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	0,7
Andre	1,1	0,3	1,2	2,6	2,3	2,2	2,7	2,4
Sum	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	5,7	6,9	5,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.14 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjedne de siste årene. Eksporten av levende dyr har også vært moderat på hele 2000-tallet. I 2014 ble det eksportert 846 svin, 498 hester, og 278 storfe.

Tabell 3.14 Import av levende dyr. Antall

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 597	1 474	1515
Storfe	0	276	48	0	0	0	30	20
Svin	0	55	0	49	0	20	0	0
Sauer	0	0	2	39	49	17	12	43
Geiter	0	38	16	53	0	0	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	22 360	28 674	31 469

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil variere med over-/underskudd av norsk vare men er relativt moderat (tabell 3.15).

Tabell 3.15 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import:								
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	1,2	0,2	0,3
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	1,5	0,5	0,5
Eksport:								
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,4	-0,2	1,1	0,3	0,2

* Foreløpige tall

Tabell 3.16 viser at 92 prosent av egg som ble importert i 2014 kom fra de tre landene Sverige, Danmark og Tyskland. Eggeeksporten er lav, og i 2014 gikk 99 prosent av eksporten til Russland, Danmark og Belgia.

Tabell 3.16 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import fra:								
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	1,2	0,4	0,3
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,2
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,4	0,8	0,0	0,5	0,0	0,1	0,0	0,0
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	1,5	0,5	0,5
Eksport til:								
Russland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Belgia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	1,2	1,7	0,5	0,2	0,3	0,2	0,1	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.17 viser at eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2010–2012 var importen og eksporten omtrent like stor. I 2013 startet man å eksportere myse til Danmark (11,5 mill. kg), noe som gjør at eksporten av meierivarer igjen er en del større enn importen (målt i kg).

I perioden fra 1990 til 2014 økte importen av meierivarer med 743 prosent, mens eksporten i samme periode har gått ned med 14 prosent. Med unntak av eksportert myse i 2013 og 2014, har hovedvekten av norsk handel av meierivarer vært ost og ostemasse.

Tabell 3.17 Handel med meieriprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import:								
Konsentrert	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	0,6	0,6	0,7
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,3	0,4	0,4
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	11,4	11,6	12,2
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	2,1	0,4	0,4
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	5,3	6,8	8,0
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	19,7	19,9	21,8
Eksport:								
Konsentrert	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	1,5	2,9	0,6
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	2,7	2,5	2,9
Myse	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	0,9	12,1	18,4
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	13,3	14,1	12,6
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,0	0,0	0,0
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	18,4	31,6	34,4
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	1,3	-11,8	-12,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2014. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge i 2014, etterfulgt av Storbritannia og Frankrike. Når det gjelder eksport har eksport av ost til USA dominert frem tom 2012. Fra 2013 har eksport av myes utgjort hovedvekten av eksport av meierivarer, der myseeksporten til Danmark utgjorde om lag 17 mill. kg i 2014.

Tabell 3.18 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import fra:								
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	5,1	4,9	4,9
Storbritannia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,7	2,6
Frankrike	0,7	0,8	1,0	1,3	1,8	3,0	2,4	2,6
Andre land	0,6	0,5	1,1	4,4	9,3	11,5	10,8	11,6
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	19,7	19,9	21,8
Eksport til:								
Danmark	1,4	0,2	0,5	2,1	1,0	0,1	12,6	17,4
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,7	6,6	6,7
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	3,0	3,3	2,9
Andre land	30,5	19,3	14,3	9,9	9,0	8,6	9,1	7,3
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	18,4	31,6	34,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.19 viser handel med friske¹ og konserverte grønnsaker². I 2014 var importen av friske grønnsaker på 124,3 mill. kg og 71,1 mill. kg konserverte grønnsaker. Ytterligere 93,6 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2014 (ikke angitt i tabellen). Tomater er den største importgrønnsaken, etterfulgt av paprika og løk/purre. 58 prosent av grønnsakene blir importert fra Spania, Nederland og Italia. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjedne. I 2014 var eksporten av grønnsaker på til sammen 0,9 mill. kg.

Tabell 3.19 Handel med grønnsaker etter sort. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import friske grønnsaker:								
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	2,9	3,6	3,7
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	1,9	2,0	2,1
Blokål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	5,8	5,8	6,1
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	7,5	7,6	7,8
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	8,7	7,5	6,2
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	14,8	16,0	12,9
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	16,7	17,7	18,5
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	12,4	13,3	11,7
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	8,5	9,0	9,3
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	7,3	7,5	7,6
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	23,3	24,8	25,1
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	11,3	12,9	13,3
Sum import friske	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	121,1	127,8	124,3
Import konserverte								
Grønnsaker	26,5	38,8	54,6	54,0	88,9	65,2	66,2	71,1
Sum import grønnsaker	60,3	87,9	116,5	136,9	196,4	186,3	194,0	195,4
Eksport grønnsaker:								
Bearbeidet	2,1	1,8	0,8	1,2	0,9	1,0	1,0	0,7
Friske	3,8	0,8	0,3	0,4	0,6	0,3	0,4	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	2,6	1,1	1,6	1,5	1,3	1,4	0,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

¹ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m 0709

² Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller de varenummere der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.20 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 462,8 mill. kg i 2014, utgjorde bær 5,2 prosent, 72,9 prosent var frisk frukt, mens 21,9 prosent var konserverte frukt og bær³. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 4,0 mill. kg i 2014. Pga. begrensninger i hva som kan produseres i Norge, er det stor import av frukt og bær.

Tabell 3.20 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import frisk frukt:								
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	76,9	81,3	84,6
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	31,6	31,8	30,0
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	51,3	50,1	49,8
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	26,1	28,8	32,8
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	19,2	17,4	19,1
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	71,9	75,1	72,1
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	17,2	16,7	16,6
Andre frukter ¹	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	27,5	30,2	32,5
Sum import frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	321,7	331,5	337,3
Import konserverte frukt:	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	97,2	100,8	101,5
Sum import frukt	248,2	259,8	293,6	366,1	413,1	419,0	432,3	438,8
Import bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	20,8	24,4	24,0
Sum Import frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	439,8	456,7	462,8
Eksport frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	4,3	4,3	4,0

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

³ Konserverte frukt og bær omfatter varenummer under tolltariffens kapittel 0811 t.o.m 0814, samt utvalgte varenummer under tolltariffens kapittel 2006 t.o.m 2009, ekskl. det som spesifikt er angitt som «til dyrefôr»

Handelen med bearbejdede landbruksvarer, ofte omtalt som RÅK-varer, er regulert i EØS-avtalen, Protokoll 3. Utgangspunktet for varer som er omfattet av avtalen, er at det skal være konkurranse på bearbejdingen, mens råvareproduksjonen «skjermes». Eventuelle forskjeller i råvarepris kan utjevnes ved hjelp av toll, eksportstøtte eller prisnedskrivning. Tabell 3.21 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁴. Av den totale RÅK-importen i 2014 utgjorde dyrefôr 45 prosent. Foruten gruppen «annet» er bakervarer den største gruppen av importvarer i 2014 målt i kg. Eksporten av RÅK-varer er lav sammenlignet med importen. Det har vært en relativt kraftig eksportøkning for gruppen tilberedte næringsmidler de tre siste årene⁵ (Dette er varer som tarrifères under 21.06 9098, men som frem til 2012 inngikk i varenummer 21.06.9090).

Tabell 3.21 Handel med RÅK-varer. Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,3	83,7	107,4	115,1	115,7	116,7
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	24,0	44,6	53,9	59,8	62,4	65,4
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	3,2	6,9	6,9	7,0	7,9
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	48,9	51,3	51,6
Supper og sauser	5,2	11,8	19,5	28,6	31,1	31,3	32,0
Tilberedte næringsmidler	6,9	12,7	17,2	22,6	25,4	27,9	30,1
Dyrefôr	4,8	0,6	20,5	268,6	356,9	375,1	362,8
Annet	35,8	47,3	90,4	101,9	128,8	150,8	146,2
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	772,8	821,4	812,8
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	9,1	8,8	7,9	8,0	8,5
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	2,0	1,5	1,5	1,5	1,1
Iskrem	2,7	2,8	2,8	0,7	0,3	0,2	0,2
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	7,5	7,8	7,3
Supper og sauser	3,9	5,3	4,6	3,1	2,1	2,0	1,7
Tilberedte næringsmidler	0,5	0,8	2,8	4,0	1,9	7,4	10,6
Dyrefôr	3,0	1,5	1,3	3,5	4,7	1,9	0,8
Annet	8,4	20,3	39,8	10,0	14,2	12,9	13,6
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	40,1	41,8	43,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

⁴ Vareomfanget av råk-varer inkluderer dyrefôr. Gruppering av varer kan avvike noe fra andre statistikker. Gruppen «annet» omfatter bl.a. gjær, margarin, kasein, deksterin, øl, syltetøy, drikkevarer og mais/sukkermais, samt analoge oster f.o.m. 2014 (t.o.m. 2013 inngikk analoge oster i «deiger/korn/blandinger/pasta», men det lar seg ikke gjøre å skille dette ut fra statistikken i årene før 2013). Gruppen «tilberedte næringsmidler» omfatter tapioka, peanøttsmør, eddik, melkealbumin samt «råk»-varenummer under tolltariffens kapittel 21.06 (ekskl. dyrefôr som inngår i dyrefôr).

⁵ Dette er varer som tariffères under 21.06 9098 (blanding av div. typer varer), men som frem til 2012 inngikk i varenummer 21.06.9090, som ble splittet i «til dyrefôr» og «ellers». I perioden frem til 2012 behandles varenummer 21.06.9090 i å kun omfatte dyrefôr (kan ikke skille dette ut fra «ellers»). Dermed vil veksten på dette varenummeret trolig være noe mindre enn det som fremkommer av tabellen.

Tabell 3.22 viser fordelingen av import og eksporten (i mill. kg.) av RÅK-varene etter land. Brasil, Sverige, Tyskland og Nederland er våre viktigste handelspartnere av RÅK-varer i 2014. 354,9 mill. kg av den totale råk importen i 2014 er imidlertid dyrefôr fra Brasil. Av RÅK eksporten går 52 prosent til Sverige (22,7 mill. kr i 2014).

Tabell 3.22 Handel med RÅK-varer fordelt på land. Mill. kg

	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014*
Import fra:							
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	355,0	368,5	354,9
Sverige	33,8	46,2	62,1	86,9	107,5	131,1	116,7
Tyskland	11,9	16,5	46,8	44,1	49,2	55,2	59,0
Andre	89,3	124,2	195,6	245,1	261,1	266,6	282,1
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	772,8	821,4	812,8
Eksport til:							
Sverige	20,9	31,1	51,9	23,6	23,8	21,5	22,7
Danmark	5,6	8,4	9,3	5,1	4,7	5,5	5,4
USA	1,4	0,8	0,8	1,3	1,5	1,8	3,3
Øvrige	16,3	11,5	12,1	10,1	10,2	12,9	12,3
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	40,1	41,8	43,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser verdien av norsk import av snittblomster. Til og med 2007 inngår roser som ble importert i perioden november til mars i «snittblomster ellers» - gruppen. På grunn av nye tollnummer har det blitt mulig å skille ut roser som importeres i det angitte tidspunktet (i tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 63 prosent av importverdien på snittblomster i 2014.

Tabell 3.23 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2012	2013	2014
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	175,2	198,8	202,2
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	142,9	150,7	178,4
Sum friske roser	32,3	28,6	38,5	242,9	318,1	349,5	380,6
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	203,4	214,3	223,1
Sum snittblomster	241,9	237,4	279,7	429,9	521,5	563,8	603,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedssstatistikk over utenrikshandelen

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for mer detaljerte oversikter, http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket. I oversikten fremkommer import iht. tolltariffens kapittel 1 til 24 i (med unntak av kapittel 13). Oversikten skiller mellom import fra land som Norge har ulike handelsavtaler med, herunder GSP-land⁶, MUL-land⁷, G+-land⁸, EU-land, FHA-land⁹ og andre land¹⁰. I de tilfeller der ett land «kvalifiserer» til flere av de nevnte inndelingene, er landet plassert i kun en gruppe.¹¹

Oversikten viser at den totale importverdien har økt med 173 prosent fra 2000 til 2014 (fra 20,7 mrd. kr til 56,6 mrd. kr.). I mengde har importen økt med 70,2 prosent i samme periode.

I verdi ble 63,4 prosent importert fra EU i 2014. GSP-land utgjorde 15,7 prosent, FHA-land 13,0 prosent, MUL-land 1,1 prosent, G+land 0,6 prosent og øvrige land 6,1 prosent.

Etter tonnasje i 2014 utgjorde importandelen fra EU 56,4 prosent, FHA 11,5 prosent, G+ 1,0 prosent, MUL 0,7 prosent, GSP-land 21,3 prosent, mens andelen fra øvrige land utgjorde 9,1 prosent.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir derfor først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (vær), priser, kvalitetskrav, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsynevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, fordi den ikke tar hensyn til det som eksporteres og fordi den ikke ser på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

Tabell 3.24 viser den norskproduserte andel av matvareforbruket på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2013 er beregnet til 47 prosent. Ser en på hvor stor andel av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk er den beregnet til 46 prosent. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten, er selvforsyningsgraden beregnet til 39 prosent. De største årlige

⁶ GSP-Land; «Land eller område som omfattes av Norges ordning med tollpreferanser for varer fra utviklingsland» iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2014.

⁷ Mul-land; «Som for GSP-land, men kjennetegner land og områder som betegnes som de minst utviklede land», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2014.

⁸ G+-land; «Lavere mellominntektsland med under 75 millioner innbyggere som tilstår mer gunstig tollbehandling enn ordinære GSP-land», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2014.

⁹ FHA-land; «Land som Norge eller EFTA har inngått frihandelsavtaler med, herunder EFTA/EØS/GCC», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2014. GCC-Land; «Handelsavtale inngått i 2014 mellom EFTA-statene og Gulf Cooperation Council»

¹⁰ Øvrige land som ikke er definert som GSP/MUL/G+/EU27/FHA/GCC.

¹¹ Rangeringsrekkefølge er 1) MUL, 2) G+, 3) GSP, 4) EU, 5) FHA 6) Andre land. I tabell 3.22 er Botswana klassifisert under GSP-land og ikke FHA-land, i og med at GSP rangert før FHA).

endringene i selvforsyningsgraden skyldes normalt endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet.

Tabell 3.24 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2011	2012	2013*	2013 % ²
Korn som mel ¹	13	23	33	36	34	16	33	26,4
Poteter, friske	93	99	70	73	60	47	53	1,8
Potetprodukter	67	93	87	89	88	86	85	1,9
Potetmel ³	75	84	100	98	92	83	84	0,5
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	1	2	1	1	10,5
Grønnsaker	72	73	75	48	46	46	44	1,5
Frukt og bær	29	27	6	4	3	4	4	4,2
Kjøtt	92	97	97	96	94	92	92	12,7
Storfe	96	89	86	86	79	2,7
Kalv	100	100	100	100	100	0,0
Sau/Lam	98	95	94	94	89	1,0
Geit	100	100	100	100	100	0,0
Hest	100	100	100	100	100	0,0
Svin	97	98	97	97	97	6,4
Fjørfe	99	98	99	99	97	2,2
Rein/Kaniner	76	99	99	99	99	0,1
Vilt	96	97	96	96	96	0,2
Kjøttbiprodukter	86	96	98	98	98	98	99	0,7
Egg	100	100	97	99	96	97	99	1,4
Fisk	94	88	73	80	80	80	80	1,9
Melk	100	100	100	100	100	100	100	4,3
Yoghurt	99	98	89	89	85	1,0
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	99	99	3,0
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	97	2,6
Ost	97	97	95	89	87	87	87	6,0
Smør	92	100	99	97	87	89	98	2,4
Margarin	44	40	20	20	20	20	20	6,6
Annet fett	60	20	22	20	20	20	20	3,5
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	0	5,5
Ris	0	0	0	0	0	0	0	1,6
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	48	48	43	47	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	47	47	42	46	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	43	41	35	39	

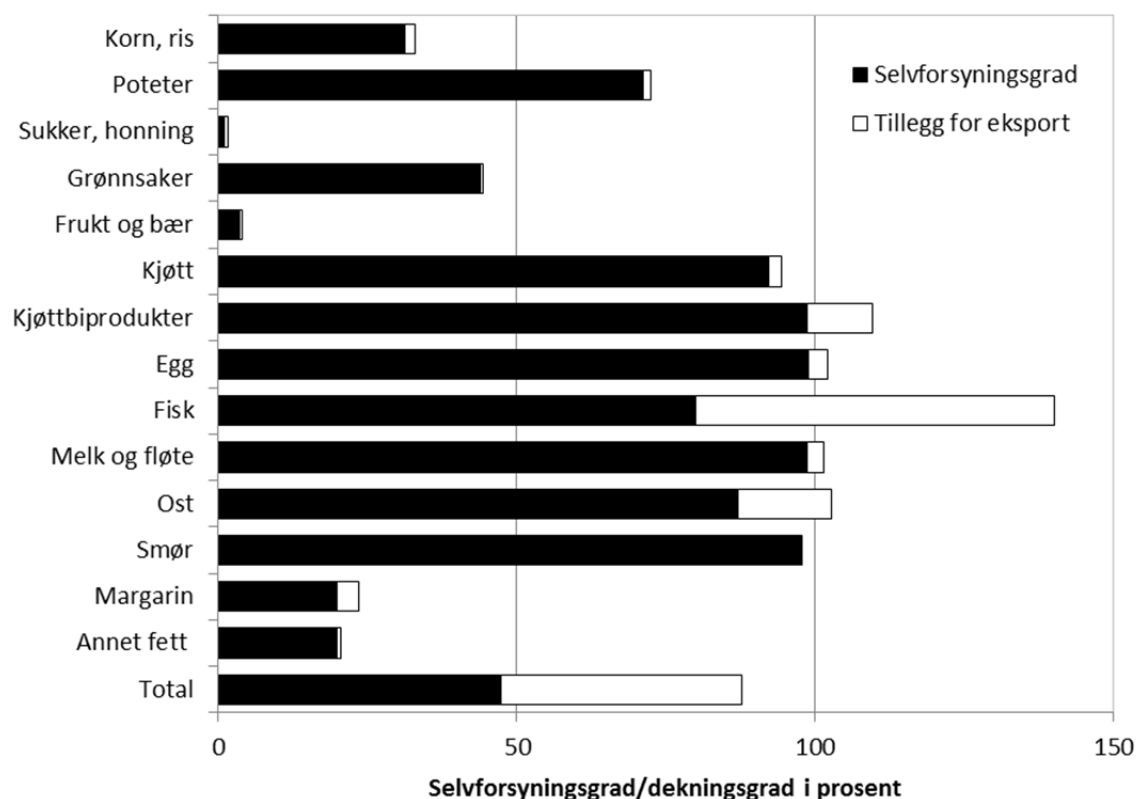
* Foreløpige tall

1) Inkl. bakervarer.

2) Andel av totalt engrosforbruk fordelt på produkter.

3) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999. Kilde: Beregnet av NILF for Helsedirektoratet.

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2013 viser en total dekningsgrad på 88 prosent. Det er knyttet stor usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2013

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

En del av det som produseres i norsk jordbruk, og som i tabell 3.24 inngår i selvforsyningsgraden, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.25 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr.

Tabell 3.25 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. prosent

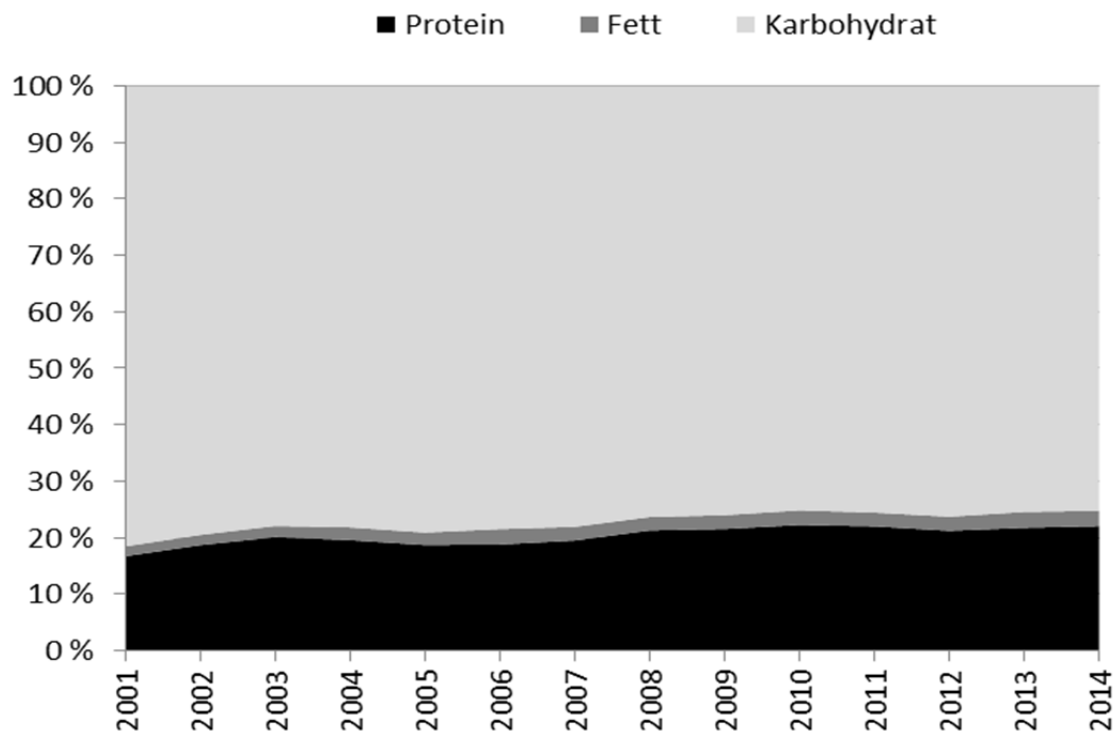
	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Karbohydrat	77	82	89	77	78	68	65	61
Fett	100	87	62	50	52	41	46	45
Protein	49	37	16	17	6	7	8	6
Totalt	73	75	76	65	62	55	50	46
Innkj. kraftfôr, 1 000 tonn	1 715	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991

Kilde: Landbruksdirektoratet

Summen av norskprodusert karbohydrater, fett og protein var på 914 321 tonn i 2014, mens det totale innkjøpte volumet var 1 991 247 tonn (inkl. vitaminer/mineraler). Det gir en norskprodusert andel på om lag 46 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,43 mill. tonn, er den norskproduserte andelen på 61 prosent. Produksjonen av fett var 52 tusen tonn i 2014, den norskproduserte andelen utgjorde 45 prosent. Forbruket av protein var 420 tusen tonn. Andelen av proteiner som er norskprodusert har gått mye ned over tid, fra 49 prosent i 1997 til 6 prosent i 2014. Dette skyldes særlig forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og i 2010 forbud mot fiskemel. Samtidig har det vært avlingssvikt på oljevekster. Videre skyldes den lave norskproduserte andelen at soyamel er basert på importert råstoff. I 2011 kunne Landbruksdirektoratet opplyse at 84 prosent av vitaminer/mineraler var norskprodusert, mens statistikken tidligere ikke muliggjorde inndeling på land. Den totale mengden av vitaminer/mineraler var om lag 90 200 tonn i 2014.

Varierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer i kraftfôret. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av matkornet som avregnes som fôrkorn. Landbruksdirektoratet som utarbeider data for kraftfôr, har i tillegg problemer i enkelte tilfeller med å skille hva som er import og hva som er norskprodusert «*Vi gjør oppmerksom på at fordelingen mellom import og norsk har vært ymse i fortiden, dvs. at rapporteringen til oss ikke nødvendigvis har vært korrekt i forhold til de faktiske forholdene. Dette gjelder særlig vareslag som aktørene har kjøpt i Norge og dermed har kalt norsk, men som er importert av firmaet de har kjøpt det av. Eksempler er mais, maisgrits, melasse osv. Vi har forsøkt å rydde opp i dette, slik at produkter som åpenbart ikke produseres i Norge føres som import. Ny praksis fra i fjor er også at alle mineraler og vitaminer føres som import, heller enn norsk (tidligere), fordi det meste er importert (med unntak av kalk). Aktørene klarer imidlertid ikke å skille på dette når de rapporterer til oss*».

Figur 3.2 viser sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2014. Forbruket omfatter fett, protein og karbohydrater (ikke vitaminer). Proteinandelen i perioden er økt noe, mens andelen karbohydrater er gått noe ned.

Figur 3.2 Sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2014

Kilde: Landbruksdirektoratet

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plante- helse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. Meld. St. nr. 9 (2011–2012) setter trygg mat inn i en vid sammenheng og sier: «*Matsikkerhet, i tråd med FN sin definisjon, videreføres som et overordnet mål i norsk landbruks- og matpolitikk. All mat som omsettes i Norge skal være trygg. Nok og trygg mat skal danne grunnlag for at befolkningen kan sette sammen et fullgodt kosthold.*». Det sies videre: «*God dyrevelferd er et mål i seg selv og befolkningen forventer at dyrene skal ha det godt. Oppmerksomheten i samfunnet er stor og det stilles høye etiske krav til behandlingen av dyr.*» I tillegg nevnes det at «*God plante- og dyrehelse og god hygiene er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon*».

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe. Trygg mat er ikke et entydig begrep. Det vil i alle fall legge vekt på helseaspektet, men begrepet vil også kunne ha et videre innhold og omfatte svært forskjellige elementer som ernæring, bestråling, emballasje, markedsføring, dyrehelse og -velferd, genmodifisering og handelshindringer¹².

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Nasjonalt folkehelseinstitutt og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

Ved undersøkelse av listeriose, ble det i 2013 funnet 25 positive prøver i importerte oster hos detaljist, og 46 positive prøver ved ordinært tilsyn fra spiseklar mat. I tillegg ble listeria påvist i fem prøver av importerte fiskeprodukter. For salmonellose ble det funnet én positiv kjøttkrapprøve, og fire positive prøver i importerte vegetabiler. I et prosjekt på importerte vegetabiler fant Mattilsynet én

¹² Nærmere behandling av ulike tolkninger er gitt i rapporten:

Veggeland F. og S. Berge. 2001. *Trygg mat – begreper, erfaringer og strategier*. NILF-notat 2001-4

positiv prøve for campylobacter. For E.coli ble det undersøkt i underkant av 90 prøver fra mat, dyr og miljø på grunn av utredning av sykdom hos mennesker. Det ble funnet samme stamme i menneske- og dyreprøver i ett tilfelle. Det pågår ingen rutinemessig overvåking av matvarer for VTEC (verotoksinproduserende E. coli).

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2012		2013	
Campylobacteriose	101	8,9	938	6,0	Ikke tilgjengelige data ¹⁾		154	0,6
Salmonellose ²⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	9 035	0,0	8 903	0,06
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	504 ³⁾	0,4	867 ⁴⁾	8,8
Infeksj. med E. coli	4 050	0	59	0,0	0		90 ⁵⁾	
Brucellose	1 062	0	ukjent	0,0	Alle prøver negative			

1) Det gjøres ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive

2) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker

3) Prøver av 392 importerte oster, 92 prøver av importerte fiskeprodukter, og 20 prøver av norsk villfisk

4) Prøver i 11 virksomheter med spiseklar mat, 334 prøver av importerte oster, 396 prøver av spiseklar mat, 86 prøver av importerte fiskeprodukter, og 40 prøver av norsk villfisk

5) Sum prøver fra mat, dyr og miljø. Ingen positive prøver fra mat

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2013

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Nasjonalt folkehelseinstitutt er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). Hovedhensikten med MSIS er overvåking av smittsomme sykdommer for å følge smittesituasjonen, oppdage trender og avdekke utbrudd, slik at forebyggende tiltak raskt kan settes i verk. I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (65 sykdommer i 2013) til Folkehelseinstituttet.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2007	2012	2013
Campylobacteriose	2 588	2 836	2 933	3 291
Infeksjon med E. coli	51	26	75	103
Listeriose	27	50	30	21
Salmonellose	1 805	1 649	1 371	1 364
Shigellose	138	148	77	104
Yersiniose	86	71	43	55

Kilde: Zoonoserapporten 2013 og Folkehelseinstituttet

Det registreres årlig 2 500–3 300 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. I 2013 hadde 53 prosent av tilfellene fått smitten i utlandet. Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmittekilden. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge, hvor både husdyr og ville fugler og dyr anses som friske smittebærere. Fjorfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

I 2012 døde fem personer på grunn av listeria, og i 2013 var det ett dødsfall av samme årsak. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet.

Omlag 80 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om to tilfeller av brucellose hos mennesker i 2013. Begge ble antatt å være smittet ved å spise importert geitost.

Trikiner ble i 2013 ikke påvist hos slaktede svin eller hester. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker. Ni villsvin og én isbjørn ble undersøkt. Isbjørnen var positiv.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr i 2013, eller i 625 kontrollerte rødrever. Det ble ikke påvist ekinokokkose hos mennesker.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2013 ble det tatt prøver av én polarrev, ett reinsdyr og én isbjørn. I tillegg ble to hunder og fire flaggermus fra fastlands-Norge undersøkt. Alle prøvene var negative.

En studie ble i 2008 satt i gang for å kartlegge forekomsten av bakterien som forårsaker Q-feber. Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2013 ble et utvalg av storfe, sauer, alpakkaer, kameler og mufflon undersøkt, og alle prøver var negative. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012, ingen tilfeller rapportert dette året. I 2013 ble det rapportert om fire tilfeller, alle basert på import.

Kjøttbransjen¹³ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuke, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2013 ble totalt 20 261 storfe undersøkt etter faste kriterier, og ingen smitte ble da påvist. I januar 2015 ble imidlertid atypisk (spontan) BSE bekreftet hos en norsk ku. Påvisningen av BSE har ingen betydning for mattryggheten og det er like trygt å spise kjøtt og drikke melk som før. Den aktuelle kua ble avlivet og destruert. BSE smitter ikke direkte mellom dyr. De senere årene er det oppdaget en atypisk variant av BSE som oppstår spontant hos eldre kyr og ikke skyldes førsmitte. I dag er flere og flere av BSE-tilfellene som oppdages i EU spontan BSE. Man regner med at såkalt atypisk BSE oppstår tilfeldig hos cirka ett av en million storfe. 1. juli 2011 vedtok EU sin faste komité for matkjeden og dyrehelse å trappe ned BSE-overvåkingen av friske storfe i EØS-området.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmoser. I perioden 2009–2012 har antallet variert mellom 250 og 300 tilfeller¹⁴, og i 2013 var det 315 sykdomstilfeller av borreliose.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹⁵

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009. Hovedmålsettingene og mange av tiltakene i den nye handlingsplanen er videreført fra tidligere handlingsplaner. Planen fokuserer imidlertid sterkere på kunnskaper og holdninger hos brukerne, med særlig fokus på integrert plantevern og økologisk produksjon.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1 500 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹⁶.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkningsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2013 ble 1 388 prøver analysert, av disse var 34 prosent norskprodusert, mens 66 prosent var importerte næringsmidler. I 22 prøver (1,6 prosent) ble det påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi. Hele 19 av disse prøvene var i næringsmidler importert fra land utenfor EU.

Det ble undersøkt for 321 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 169 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter. Av totalt 493 analyserte prøver av frisk frukt og bær ble gjeldende grenseverdier overskredet i 1,6 prosent av prøvene (tabell 4.3). Rester under grenseverdien ble påvist i 82,6 prosent av prøvene, og oftere i importvarer enn i norskproduserte varer.

¹³ Kilde: *Kjøttets tilstand 2011*. Årlig rapport fra Animalia. Utgitt første gang i 2000

¹⁴ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹⁵ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹⁶ Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Av grønnsaker ble det tatt 630 prøver. Her var 59,7 prosent av prøvene uten påvisbare rester av plantevernmidler, noe som er en langt større andel enn i frukt og bær. Rester under grenseverdien ble påvist i 38,4 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 1,9 prosent av tilfellene.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 86 prøver, hvorav 48 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 2,1 prosent av importprøvene. Rester over grenseverdien ble påvist i en prøve av ris fra India.

Det ble tatt ut 86 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 28 var norskproduserte. Det ble påvist rester av plantevernmidler under grenseverdiene i to prøver av tomat fra Italia og Spania.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2013

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frisk frukt, grønnsaker og grønnsaker							
animalske produkter	0,0	2,7	1,7	34,1	68,1	56,4	1 152
Herav: frukt og bær	0,0	2,0	1,6	70,1	85,6	82,6	493
Herav: grønnsaker	0,0	3,4	1,9	24,9	48,7	38,4	630
Matkorn og ris	0,0	2,1	1,2	21,1	25,0	23,3	86
Økologiske varer	0,0	0,0	0,0	0,0	3,4	2,3	86

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2013

For barnemat ble det i 2013 tatt prøver av 19 varepartier med grøt, middagsretter og søtetter. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter. I 449 prøver, av både norske og importerte produkter, ble det påvist rester av mer enn ett virkestoff. Det var 179 prøver med rester av to forskjellige stoffer. I to jordbærprøver fra Belgia ble det påvist rester av henholdsvis 11 og 12 ulike plantevernmidler og ett nedbrytningsprodukt. Ingen av funnene var over grenseverdien. I en prøve av rosiner fra Tyrkia ble det påvist 12 ulike plantevernmiddelrester. I en prøve av te fra Kina ble det også funnet rester av 12 ulike plantevernmidler, hvor det også var overskridelse av to stoff. Av norske produkter var det 4 prøver med rester av maksimalt 6 ulike plantevernmidler i samme prøve. Dette gjaldt en prøve av bringebær og tre prøver av jordbær.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i perioden 2007 til 2013. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2013, prosent

		2007	2008	2009	2010	2012	2013
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0
	under grenseverdi	58,7	56,4	63,8	66,3	70,0	70,1
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0
	under grenseverdi	12,4	16,7	16,6	18,8	19,2	24,9
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	16,7	14,3	10,0	5,7	21,1
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	11,1	0,0	2,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2013

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Tabell 4.5 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr. Som tabellen viser, ble det funnet totalt 29 positive prøver fra levende storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2013. Thyrostatikumet 2-thiouracil ble funnet i prøver fra 26 levende storfe i 2013. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomst-familien.

Spor over grenseverdiene av tungmetallet kadmium ble påvist i 1 nyreprøve fra storfe og 8 prøver av småfe. Til sammenligning ble det påvist overskridende verdier av enten kadmium eller bly fra 38 av 66 prøver fra viltlevende dyr (elg, rådyr, reinsdyr og hjort).

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

**Tabell 4.5 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr
Gruppe A – Forbudte stoffer, levende dyr**

	2005		2010		2012		2013	
	Ant. ¹⁾	Pos. ²⁾	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	359	0	349	26	329	23	330	29
Svin	28	0	23	0	16	1	15	0
Småfe	-	-	-	-	-	-	-	-
Fjørfe			35	0	28	0	48	0

Gruppe A – Forbudte stoffer, kjøtt

	2005		2010		2012		2013	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	318	0	406	18	404	14	437	15
Svin	132	0	255	2	300	3	290	7
Småfe	80	0	97	2	119	8	120	4
Fjørfe			235	0	181	0	236	0

Gruppe B1 og B2 – Veterinærmedisinske preparater, kjøtt

	2005		2010		2012		2013	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	387	0	370	0	378	0
Svin	110	0	366	0	397	0	405	0
Småfe	141	0	387	0	400	0	406	0
Fjørfe			215	0	173	0	239	0

Gruppe B3 – Forurensninger, kjøtt

	2005		2010		2012		2013	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	69	3	74	1	78	1
Svin	122	35	62	0	68	0	68	1
Småfe	87	14	72	10	71	15	71	8
Fjørfe			49	0	36	0	45	0

1) Ant.: Antall prøver

2) Pos.: Antall positive prøver som overstiger tillatt grenseverdi

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014

Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986, er det fortsatt nedfôring av dyr som har vært på utmarksbeite. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annet fôr, f.eks. kraftfôr eller fôr fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen. Erstatning gis for nedfôringskostnadene.

Tabell 4.6 viser antall dyr som er nedfôret, antall saker, og beløp som er utbetalt i erstatning. Det var en markant nedgang i antall sau som måtte nedfôres fra 2011 til 2012. I 2013 var antallet saker noe lavere enn i 2012, men det var en økning i antall dyr nedfôret. Oppland er det fylket som i alle år har hatt størst belastning med kontrollmåling og nedfôring av dyr etter utmarksbeite. I 2013 gikk 35 prosent av de totale erstatningsutbetalingene til Oppland.

Tabell 4.6 Radioaktivitet – antall dyr, antall saker og erstatninger per år

År	Antall dyr nedfôret	Kr utbetalt erstatning	Antall saker
2004	12 323	993 000	135
2005	16 592	1 281 900	179
2006	39 037	3 678 400	364
2007	10 761	739 600	121
2008	11 756	1 262 500	244
2009	17 948	2 107 800	324
2010	19 917	2 246 200	321
2011	12 766	1 465 051	250
2012	1 914	490 000	196
2013	4 671	680 000	175

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹⁷

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) står det blant annet at: «Dyrevelferden vurderes samlet sett som god i Norge. I internasjonal sammenheng er norsk regelverk for dyrevelferd på et høyt nivå. Til tross for dette er det fremdeles noen utfordringer knyttet til dyrevelferd i landbruksproduksjon. Det er bl.a. rapportert stigende tapstall for både sau og rein på beite, og det er en rekke utfordringer knyttet til driftsformer og infrastruktur i norsk husdyrproduksjon».

Det er et økende antall dyr som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd.

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene.

Blant dyrevelferdsutfordringene i dyreholdet ser Mattilsynet blant annet på produksjon av slaktekylling. Ekstensiv drift med hold av dyr utendørs har også lenge vært vurdert som en risikofaktor for dyrevelferden. Slikt dyrehold blir ofte oppfattet som en lettvinnt måte å holde dyr på, og i mange tilfeller får dyrene dermed for dårlig stell og for lite tilsyn.

Tapstall for beitedyr viser at det fortsatt er betydelige velferdsmessige utfordringer mhp. sau på beite¹⁸. Mattilsynet har gjennomført et tilsynsprosjekt i saueholdet i Nordland, Trøndelag/Møre og Romsdal, Hordaland/Sogn og Fjordane og Hedmark/Oppland¹⁹. Konklusjonen i prosjektet var at det i liten grad var sammenheng mellom stellfaktorer som røkter/eier kan påvirke og dårlig velferd/tap på utmarksbeite. Velferdsutfordringene på utmarksbeite er ikke blitt mindre siden prosjektstart i 2007. Prosjektgruppa anbefalte at Mattilsynet må prioritere tilsyn med velferd for sau på utmarksbeite i framtida.

Tabell 4.7 Tabell 4.7 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i perioden 2008–2014. Det var en økning i antall tilsyn fram til 2008. Etter dette gikk antallet tilsyn ned, men har økt igjen fra 2009 til 2014.

¹⁷ Tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand» og Mattilsynets årsrapport

¹⁸ Se også kapittel 4.3 Tap av dyr på utmarksbeite

¹⁹ Mattilsynets tilsynsprosjekt 2007–2010, Velferd for beitedyr

Tabell 4.7 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2013	2014
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	10 627	12 648

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2014

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering et av svært få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte. Det har i perioder vært noe etterslep med registrering og utmelding av mindre alvorlige smittsomme sykdommer.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer nå kan erklære oss fri for sykdommene.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. Alvorlig fotråte har tidligere bare forekommet i Rogaland, hvor enkelte nye tilfeller ble påvist både i 2012, 2013 og 2014. I 2013 og 2014 ble imidlertid sykdommen også påvist i Aust-Agder. Totalt er ca. 120 tilfeller påvist i Norge siden 2008. Prosjektet Friske føtter har hatt som mål å kartlegge og bekjempe fotråte hos småfe. Prosjektet har vært et samarbeid mellom husdyrnæringa, Mattilsynet, Veterinærinstituttet og Animalia. Prosjektet ble nedlagt 31.12.2014. Mattilsynet gjennomførte i 2014 et overvåkingsprogram på slakteri uten at det ble påvist nye tilfeller. Dette gjentas i 2015.

Alle besetninger med ondarta fotråte er i gang med eller har fullført sanering. Saneringsprogrammene for ondarta fotråte er revidert og nye versjoner ble godkjent av Mattilsynet i august 2013.

Drøyt to år etter at blåtungevirus ble funnet hos fire storfebesetninger på Sørlandet ble Norge igjen erklært fritt for denne sykdommen i april 2011.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Mattilsynet, gjennom overvåkingsprogram for virussykdommer hos gris, viser at det har vært en svak økning i andelen besetninger hvor det påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. Totalt ble det i 2012 undersøkt 4 961 prøver fra 746 besetninger og 50,7 prosent var positive. Til sammenligning var 48 prosent positive i 2011 og 41 prosent i 2010. Dette tyder på at viruset nå er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (LA-MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet²⁰. Det var solgt smågris til en rekke slaktegris produsenter og til én kombinert besetning i Vestfold. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land. Utredningsarbeidet viste at utenlandske røktere i indeksbesetningen var bærere av den samme bakterien, og det ble konkludert med at utbruddet hadde sammenheng med smitte fra mennesker. Våren 2014 tok Mattilsynet prøver av omkring 1000 purkebesetninger for å kartlegge utbredelsen av LA-MRSA, og påviste smitte i bare en besetning.

I februar 2015 ble LA-MRSA påvist i en svinebesetning i Nord-Trøndelag. Etter dette er smitten påvist i totalt 15 besetninger (mars 2015). Av de 15 positive besetningene er 5 smågrisprodusenter og 10 slaktegrisprodusenter. En besetning ligger i Troms, en i Sør-Trøndelag og de øvrige er i Nord-Trøndelag. Slakting og vask/desinfisering gjennomføres fortløpende i alle positive besetninger.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Alt etter graden av kontakt med andre besetninger, så varierer tiltakene i kontaktbesetninger fra sanering på samme måte som i indeksbesetningen, til båndlegging i fem til syv år. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009.

Tabell 4.8 viser antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyr-sykdommer i 2013. Nye båndlagte besetninger inkluderer både primærbesetninger og kontaktbesetninger.

Tabell 4.8 Antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyr-sykdommer 2013

Dyreart	Sykdom	Nye båndlagte 2013	Totalt antall båndlagte 31.12.2013
Storfe	Paratuberkulose	0	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	1	8
Svin	Salmonellainfeksjoner	2	2
	Influenza*	0	1
Sau	Skrapesyke	11	21
	Paratuberkulose	3	18
	Fotråde	76	88
	Salmonellose	0	2

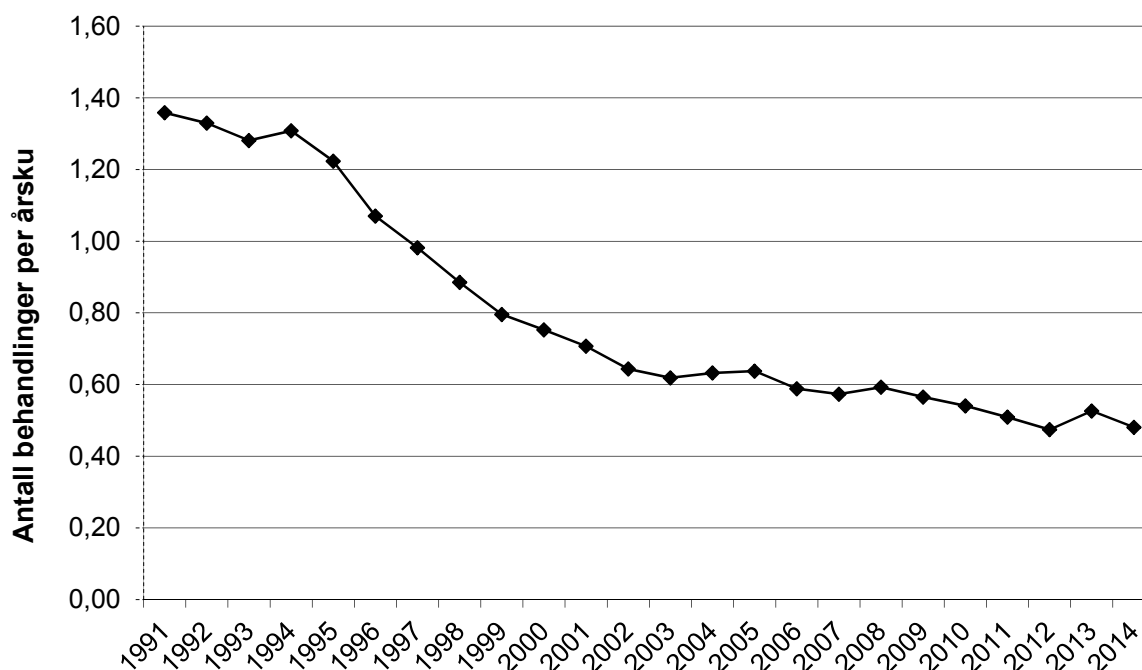
*Tradisjonell influensa som gir sykdom hos gris

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014.

²⁰ Mattilsynets årsrapport 2013

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,48 i 2014 (figur 4.1). Siden 1994 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket jevnt.

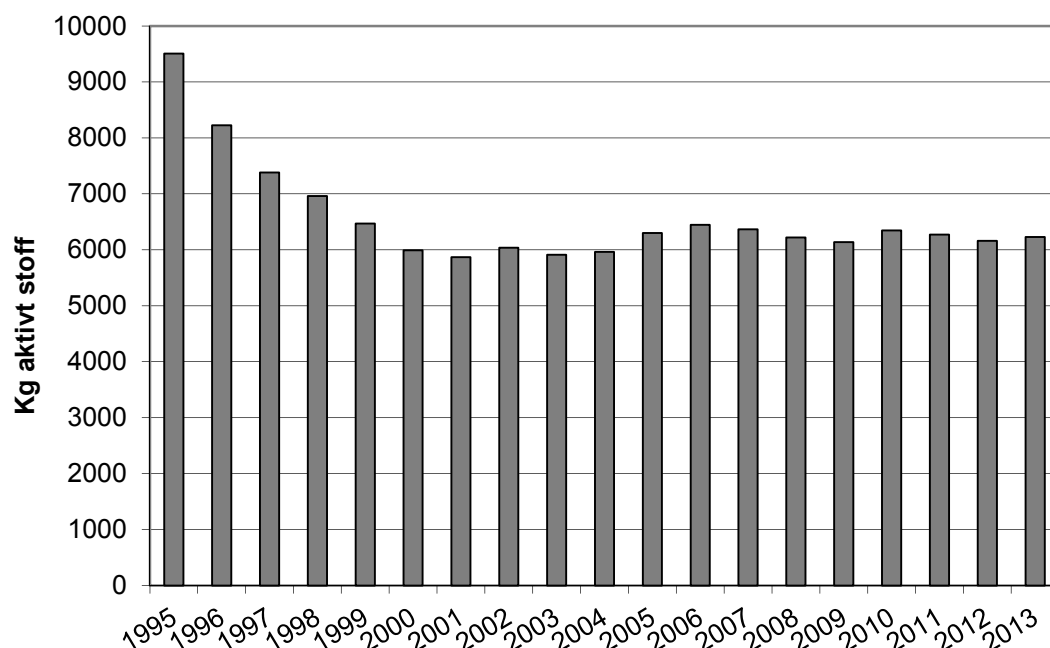

Figur 4.1 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per melkeku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe

Figur 4.2 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på landdyr i perioden 1995–2013. I 2013 var forbruket på 6 229 kg, og salget er redusert med 35 prosent i perioden. For preparater som nesten utelukkende benyttes til produksjonsdyr (landdyr) er reduksjonen i denne perioden på 38 prosent, mens salget av veterinære antibakterielle preparater som brukes kun til kjæledyr, har økt med 18 prosent (fra 467 til 553 kg).

Nedgangen i antibiotikaforbruket til produksjonsdyr og endringene i forskrivningsmønsteret skyldes først og fremst at husdyrnæringen i andre halvdel av 1990-tallet gjennomførte systematiske kampanjer for å redusere forbruket av antibiotika til dyr samt for riktig bruk av antibiotika.

Figur 4.2 Salg av veterinære antibiotika i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2013

Tabell 4.9 til tabell 4.13 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2013 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig kan ikke tallene fra og med 2010 sammenlignes direkte med tall for tidligere år.

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	
			Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2011	305 433	23	0,007
2012	294 444	12	0,004
2013	312 292	22	0,008

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling		Prosent
2001	1 182 982	261		0,022
2004	1 299 880	223		0,017
2007	1 130 917	166		0,015
2011	1 198 053	282		0,024
2012	1 147 541	315		0,028
2013	1 190 940	274		0,023

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling		Prosent
2001	1 335 954	489		0,037
2004	1 550 206	589		0,038
2007	1 471 326	580		0,039
2011	1 585 837	683		0,043
2012	1 606 330	536		0,034
2013	1 609 132	490		0,030

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet. Tabell 4.12 og tabell 4.13 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2013 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det var en marginal økning i antall døde slaktekyllinger fra 2012 til 2013. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen dyrevelferdsansvarlig og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2007	54 344 141	82 817	0,15
2010	62 936 270	99 279	0,16
2011	62 716 961	86 954	0,14
2012	62 743 947	75 293	0,12
2013	69 104 062	89 835	0,13

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014

Tabell 4.13 Antall og prosent døde dyr under transport, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2007	436 480	1 520	0,35
2010	538 505	2 898	0,54
2011	437 670	1 693	0,39
2012	431 758	907	0,21
2013	398 485	757	0,19

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2014

1. juli 2013 trådte Dyrevelferdsprogram slaktekylling (DVP) i kraft gjennom offentlig regelverk og tilhørende bransjeretningslinje. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.14 Utvikling i tråputepoeng

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A (0-80)	81,1	87,7	82,6	83,7	91,5	91,4
B og C (over 80)	11,9	12,3	17,4	16,3	8,5	8,6

Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013. Tråputeregistreringer på fjørflaksteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene i mellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand.

4.3 Tap av dyr på utmarksbeite

Rovviltforvaltningen ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. Innen hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har ansvar for at bestandene av rovvilt opprettholdes på det nivå som Stortinget har fastlagt. Rovviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av Klima- og miljøverndepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevnes det i tillegg representanter fra Sametinget. Sekretariatet for rovviltnemnda er lagt til et fylkesmannsembete innenfor hver region. Fylkesmannen har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Fylkesmannen utøver eget forvaltningsansvar innen rovviltforvaltningen.

Det nasjonale bestandsmålet for gaupe er 65 årlige ynglinger og for jerv 39 årlige ynglinger. For bjørn ble bestandsmålet ved forliket i 2011 endret fra 15 årlige ynglinger til 13 årlige ynglinger. For ulv videreføres målet om 3 helnorske årlige ynglinger innenfor den nærmere avgrensede forvaltningssonen for ulv. For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par.

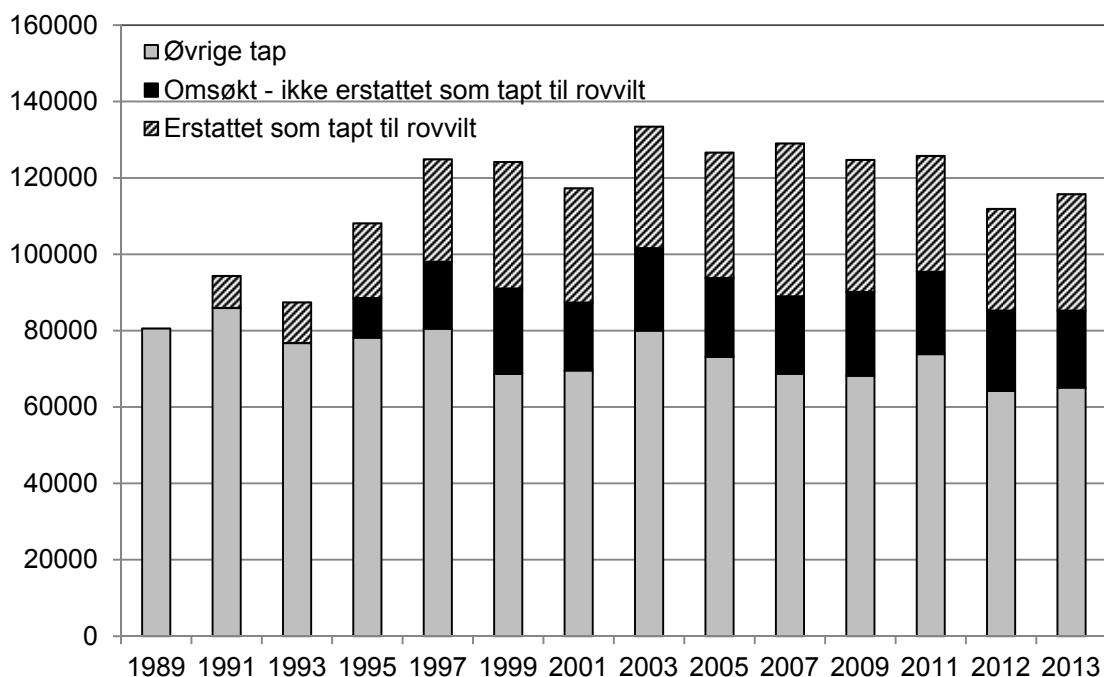
Etter forliket i 2011 skal det arbeides for å få på plass en avtale med Sverige om fremtidig bestandsmål for ulv og fordeling av grenserevir.

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Antall sau og lam sluppet på utmarksbeite har blitt redusert fra ca. 2,2 mill. i 1996 til i overkant av 1,9 mill. i 2013. Tap på beite er registrert til ca. 116 000 dyr, som er ca. 3 800 mer enn året før. Det vil si at andelen tapte dyr økte fra 5,9 prosent i 2012 til 6,1 prosent i 2013.

Fra 1980 til tidlig på 1990-tallet ble ca. 80 000 dyr årlig rapportert tapt på utmarksbeite etter beitesesongen. I denne perioden var rovvilttapene begrenset (figur 4.3). Etter 1996 er det en nedadgående trend for antall dyr som blir rapportert tapt av ukjente årsaker (øvrige tap), i 2013 var det 65 000 dyr i denne gruppen.

De siste årene er i overkant av 40 prosent av samlet tap på beite søkt erstattet som tap til rovvilt. I 2013 ble det søkt erstattet ca. 50 600 dyr, dvs. 44 prosent. Av disse ble ca. 20 200 dyr (40 %) ikke erstattet, mens ca. 30 400 dyr ble erstattet som tapt til rovvilt. I figur 4.3 vises disse som henholdsvis *Omsøkt – ikke erstattet* og *Erstattet som tapt til rovvilt*.

Figur 4.3 Alt tap av sau på beite, herav omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt, og erstattet som tapt til rovvilt. Tall for sauebruk som ikke er medlem i Organisert beitebruk er estimert (0,6 % høyere tapsprosent enn sauebruk som er medlem av Organisert beitebruk)

Kilde: Landbruks- og matdepartementet, Skog og Landskap, Rovbasen

Tabell 4.15 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2014. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Fra 2013 til 2014 er det en nedgang i totalt antall erstattede sau og lam på 24 prosent. Særlig markert nedgang er det for dyr tatt av gaupe og bjørn. Det er fylkesmennene som betaler ut slike erstatninger. Erstatning ble første år utbetalt i 1990. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 4.15 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2001	2007	2012	2013	2014
Gaupe	9 300	7 425	9 763	6 239	7 111	4 817
Jerv	12 991	13 624	14 842	7 534	8 583	8 662
Bjørn	3 125	3 060	6 597	3 092	4 090	1 705
Ulv	622	828	2 380	2 272	3 447	2 056
Kongeørn	1 076	894	1 344	2 090	2 370	1 646
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	5 609	5 387	4 603
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	26 836	30 988	23 489
Erstatning, 1 000 kr	48 206	43 065	77 496	60 921	73 997	64 209

Kilde: Miljødirektoratet

Tabell 4.16 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beite-sesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 71 prosent av erstatningen i 2014 til Hedmark, Oppland, trøndelagsfylkene og Nordland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i fylkene Rogaland, Oppland og Nordland.

Tabell 4.16 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite.	Ant. sau og lam erstattet	Erstattet i % av ant. suppet	Erstatning i 1 000 kr	
	2014*	2013	2014*	2014*	2013 2014*
Østfold	6 317	43	74	1,2	95 204
Akershus/Oslo	17 100	359	348	2,0	886 997
Hedmark	108 985	5431	3 654	3,4	13 388 10 831
Oppland	248 446	5915	3 742	1,5	13 114 9 709
Buskerud	96 206	1685	1 267	1,3	3 597 3 132
Vestfold	8 416	64	57	0,7	131 148
Østlandet	485 470	13 497	9 142	1,9	31 211 25 021
Telemark	49 047	1550	797	1,6	3 249 1 915
Aust-Agder	23 611	808	373	1,6	1 807 1 016
Vest-Agder	44 381	40	324	0,7	70 998
Agder og Telemark	117 039	2 398	1 494	1,3	5 126 3 928
Rogaland	286 607	114	78	0,0	208 190
Hordaland	192 183	72	40	0,0	222 114
Sogn og Fj.	182 007	436	1 193	0,7	1 014 3 137
Møre og Romsdal	113 752	778	903	0,8	1 618 2 121
Vestlandet	487 942	1 286	2 136	0,4	2 853 5 372
Sør-Trøndelag	139 163	3466	2 079	1,5	8 875 5 466
Nord-Trøndelag	81 826	4093	3 180	3,9	10 862 9 274
Trøndelag	220 989	7 559	5 259	2,4	19 738 14 740
Nordland	205 259	4305	3 710	1,8	10 718 10 520
Troms	118 261	1364	1 222	1,0	3 071 3 158
Finnmark	23 597	465	448	1,9	1 072 1 279
Nord-Norge	347 117	6 134	5 380	1,5	14 862 14 957
Hele landet	1 945 164	30 988	23 489	1,2	73 997 64 209

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

Tapte dyr som ikke får erstatning som tapt til rovvilt kan erstattes over Landbruksdirektoratets ordning for «erstatning for tap av sau på beite». Dette er en ordning som dekker tap som ikke er forårsaket av fredet rovvilt, og ikke kan forsikres gjennom allment tilgjengelig forsikringsordning. Utbetalt erstatning av denne typen har i perioden 2000–2013 variert fra kr 6 280 i 2002 til ca. kr 3,7 mill. kr i 2011. I 2013 ble det utbetalt i overkant av 2 mill. kr. Av dette ble ca. 47 prosent utbetalt til foretak i Møre og Romsdal.

Årsaker til tap av sau på utmarksbeite av andre årsaker enn rovvilt registreres ikke systematisk, men på grunnlag av særskilte tapsundersøkelser kan tapet tilskrives ulike sykdommer, rødrev, snyltere og ulykker. Flåttbårne sykdommer har en økende tendens både i antall tap og geografisk utbredelse. Det har i en årrekke vært områdevis utfordringer med alveld og det er større oppmerksomhet på fluemark. Mattilsynet gjennomfører målrettet tilsyn og informasjonsarbeid om tapsreducerende tiltak i områder med høye tap utenfor rovdryområder. Dette har gitt gode resultater med reduserte tapstall særlig når det gjelder flått og snyltere.

Denne erstatningsordningen ble vedtatt avvirket under jordbruksoppgjøret i 2014.

4.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauenæringen, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Målsettingen med tilskuddsordningen er å sikre iverksettelse av effektive forebyggende og konfliktdempende tiltak for å begrense de skadene rovvilt kan forårsake på husdyr og tamrein samt ulemper i forhold til lokalsamfunn og i forhold til andre grupper.

Miljødirektoratet tildeler rovviltneemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Nemndene har så ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.17 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. På landsbasis er det brukt mest på forebyggende tiltak for sau. Herunder er det brukt mest penger på tiltakene for tidlig nedsanking, tekniske tiltak, beiting på inngjerdet areal og gjeting/utvidet tilsyn i 2013. Disse fire tiltakene utgjør ca. 65 prosent av alle forebyggende tiltak for sau. Hedmark er, med 13,5 mill.kr i forebyggende tiltak sau, det fylket hvor det klart er brukt mest av slike midler i 2013. Sum forebyggende tiltak i 2013 er omtrent på samme nivå som året før. Under forebyggende tiltak felles utgjør fellingsvederlag/kompetansebygging 10,1 mill. kr. Konfliktdempende tiltak økte fra 2,5 mill. kr i 2012 til 4,2 mill.kr.

Andelen brukte midler i forhold til tildelte midler har variert mellom 89 og 99 prosent i perioden 2008 til 2013.

Tabell 4.17 **Bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr**

	2008	2 009	2 010	2 011	2012	2013
Forebyggende tiltak sau	35,2	44,6	36,7	37,2	32,1	33,7
Forebyggende tiltak rein	4,5	6,7	5,9	5,9	4,0	5,4
Forebyggende felles tiltak	7,0	12,4	18,5	17,9	20,7	16,7
Konfliktdempende tiltak	2,8	4,5	1,6	3,3	2,5	4,2
Reiser og drift nemda	1,8	1,5	2,0	0,7	2,1	0,1
Sum	51,3	69,7	64,6	65,0	61,4	60,1

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / Miljødirektoratet

I tillegg til beløpene i tabell 4.17 er det avsatt sentrale midler. Disse utgjorde 11,4 mill. kr i 2008, 20,4 mill. kr i 2009, 9,1 mill. kr i 2010, 15,6 mill. kr i 2011, 7,3 mill. kr i 2012 og 10,9 mill. kr i 2013. Siste år er midlene i hovedsak brukt nasjonal FoU.

4.4 Planterehelse

Ifølge Mattilsynet er status for planterehelse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler. I 2014 utførte Mattilsynet 1 837 tilsyn med primærproduksjon av planter (tabell 4.18), og dette er 621 tilsyn mer enn i 2010.

Det er kun få skadegjørere som den europeiske planterehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs A2 liste inneholder 137 alvorlige skadegjørere, og av disse var det 12 som ved utgangen av 2014 var under bekjempelse i Norge. Situasjonen er dermed uendret sammenlignet med tidligere år.

Tabell 4.18 **Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet**

	2008	2009	2010	2013	2014
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 794	1 837

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2014

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2008 ble pærebrann oppdaget i to nye kommuner i Norge, og i 2009 ble den for første gang påvist i en planteskole. I 2010 utførte Mattilsynet 12 675 inspeksjoner, og 2 348 eiendommer ble ryddet. I tillegg kommer et betydelig arbeid i regi av andre, særlig kommunene. Det er gjennomført både kartlegging og bekjempelse av pærebrann i henhold til plan for 2014.

Tabell 4.19 viser en oversikt over noen nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2007 til 2014. *Phytophthora ramorum* er en karanteneskadegjørere som hovedsakelig går på rhododendron. Den ble funnet for første gang i Norge i 2002, og er påvist i flere hagesenter og planteskoler, spesielt på Vestlandet. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. Skadegjøreren ble i 2014 igjen påvist i importsendinger fra Belgia og også funnet i noen norske planteskoler.

Sharkavirus er også funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste to sesonger har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer, men uten at det er gjort funn.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. I 2014 ble det gjort ett funn i et ungt mortre og noen funn hos fruktdyrkere, men hovedtyngden av påvisninger var i frukthager rundt planteskoler og i genressurssenterets klonarkiver.

Etter regelverksendringen for rød marg i 2013 har tilsynet med bærproduksjon av jordbær blitt nedprioritert. Det foreligger derfor ikke lenger noen oppdatert oversikt over antall funnsteder i Norge. Plantefelt av jordbær blir årlig undersøkt. I 2014 ble rød marg påvist for første gang hos en virksomhet som produserer jordbærplanter. Dette vurderes som en alvorlig situasjon. Det ble gitt dispensasjon for fortsatt planteproduksjon av jordbær hos virksomheten på en smitteisolert enhet og under strenge vilkår.

Bioforsk og Mattilsynet er bekymret for økende antall funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I forbindelse med et pågående kartleggingsprogram har det vært en forventet, sterk økning i påvisninger av hvit potetcystenematode. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN, men det ble ikke funnet hvit PCN. Prøver som ble tatt ut i andre sammenhenger, for eksempel anleggsvirksomhet, har også gitt påvisninger. Heller ikke i 2014 ble hvit PCN funnet, mens gul PCN ble påvist. Noen av disse påvisningene var oppfølging av prøver som ga påvisning av PCN i 2013, men som da ikke var artsbestemt. Noen av funnene av PCN i 2014 er ikke artsbestemt.

Overvåkningsprogrammet for lys ringrøte i potet kom i gang igjen i 2011 og ble videreført til 2014. I 2014 ble det gjort seks funn i Troms fylke som sammen med Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nordland var de fire fylkene som ble

undersøkt dette året. På landsbasis er lys ringråte på tilbakegang og målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

Tabell 4.19 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2007	2008	2009	2010	2013	2014
Sharkavirus (plommer)	12	11	7	3	18	0
Heksekost (epler)	0	0	1	19	12	37
Rød Marg (jordbær)	1	5	3	1	0	1
Phytophthoraramorum	38	37	19	20	2	5
Hvit krysantemumrust	0	1	0	0	0	0
Gul potetcystenematode	2	3	3	48	16	19
Hvit potetcystenematode	2	0	0	2	0	0
Lys potetringråte	13	21	0	0	3	6

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2014

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting.

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsbasis er behandlet i tabell 2.8 hvor også den relative andelen jordbruksbedrifter i de forskjellige størrelsesgruppene er tatt med, i tillegg til utviklingen i leid areal. I dette kapitlet skal vi se på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.18).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsdelsnivå. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2014 på 2,1 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. I perioden 2010 til 2014 var den største endringen i Nord-Norge, med 3,1 prosent årlig nedgang, og den minste reduksjonen i Rogaland, med 1,7 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-14
Østlandet	< 100	10 097	5 407	4 751	4 447	4 374	-7,1	-6,6	-2,0
	100-199	8 051	6 187	5 022	4 549	4 408	-2,0	-4,2	-3,2
	200-299	4 159	3 842	3 156	2 907	2 793	0,5	-2,5	-3,0
	300-499	2 825	3 012	2 851	2 639	2 616	2,4	0,1	-2,1
	500-799	1 013	1 241	1 345	1 347	1 392	5,4	2,6	0,9
	≥ 800	254	533	731	822	838	7,3	10,1	3,5
	Alle j.bedr.	26 399	20 222	17 856	16 711	16 421	-3,5	-3,5	-2,1
Agder og Telemark	< 100	3 753	1 803	1 642	1 516	1 504	-7,3	-7,2	-2,2
	100-199	1 442	1 175	960	888	877	1,0	-3,6	-2,2
	200-299	454	491	452	406	382	6,9	0,0	-4,1
	300-499	191	347	349	346	349	12,1	5,6	0,0
	500-799	26	65	112	122	132	24,1	14,2	4,2
	≥ 800	2	13	20	29	31	0,0	23,3	11,6
	Alle j.bedr.	5 868	3 894	3 535	3 307	3 275	-4,8	-4,5	-1,9
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 345	1 311	-5,9	-3,8	-2,1
	100-199	2 168	1 661	1 295	1 194	1 159	-1,8	-4,6	-2,7
	200-299	1 226	1 171	939	865	823	4,9	-2,4	-3,2
	300-499	542	716	767	755	768	8,9	3,2	0,0
	500-799	61	166	253	279	284	8,1	13,8	2,9
	≥ 800	7	33	73	93	99	8,8	23,8	7,9
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 531	4 444	-2,1	-2,4	-1,7
Vestlandet	< 100	9 500	5 043	4 076	3 982	3 901	-5,7	-7,4	-1,1
	100-199	4 967	3 908	3 141	2 729	2 633	0,9	-4,1	-4,3
	200-299	1 165	1 640	1 500	1 396	1 383	8,1	2,3	-2,0
	300-499	254	558	785	797	794	14,1	10,8	0,3
	500-799	18	77	138	180	190	9,9	20,3	8,3
	≥ 800	4	11	26	32	38	7,2	18,5	10,0
	Alle j.bedr.	15 908	11 237	9 666	9 116	8 939	-3,3	-4,4	-1,9
Trøndelag	< 100	2 992	2 003	1 479	1 426	1 369	-6,2	-6,2	-1,9
	100-199	3 622	2 144	1 908	1 731	1 666	-2,4	-5,7	-3,3
	200-299	2 136	1 631	1 507	1 312	1 270	2,9	-3,1	-4,2
	300-499	939	850	1 324	1 261	1 234	5,8	3,2	-1,7
	500-799	123	203	403	469	488	6,9	11,4	4,9
	≥ 800	19	3 700	140	174	194	6,6	19,9	8,5
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	6 373	6 221	-2,3	-3,3	-2,1
Nord- Norge	< 100	2 710	1 120	985	848	814	-8,0	-8,8	-4,7
	100-199	2 036	1 399	1 114	969	928	-1,8	-5,3	-4,5
	200-299	1 227	1 116	890	806	747	3,9	-2,9	-4,3
	300-499	522	837	781	741	728	14,2	3,7	-1,7
	500-799	46	162	239	262	286	14,4	16,2	4,6
	≥ 800	4	17	44	62	73	7,2	24,4	13,5
	Alle j.bedr.	6 545	4 651	4 053	3 688	3 576	-3,8	-4,3	-3,1

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig %-vis endring		
		1999	2005	2010	2013	2014*	89-99	99-10	10-14
Landet	< 100	31 237	16 974	14 359	13 564	13 273	-6,6	-6,8	-1,9
	100–199	22 286	16 474	13 440	12 060	11 671	-1,3	-4,5	-3,5
	200–299	10 367	9 891	8 444	7 692	7 398	2,7	-1,8	-3,3
	300–499	5 273	6 320	6 857	6 539	6 489	4,9	2,4	-1,4
	500–799	1 287	1 914	2 490	2 659	2 772	6,1	6,2	2,7
	≥ 800	290	4 307	1 034	1 212	1 273	7,3	12,3	5,3
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	43 726	42 876	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Det har vært en kraftig nedgang i antall jordbruksbedrifter over hele landet i perioden fra 1999 til 2014. I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 8 prosent fra 2010 til 2014. De minste jordbruksbedriftene hadde den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar økte i antall.

I perioden 1999 til 2010 er den relative tilbakegangen i antall jordbruksbedrifter størst i Agder og Telemark med 4,5 prosent per år, og minst i Rogaland med 2,4 prosent per år. Etter 2010 har også antall bruk i størrelsesgruppen 300–499 dekar blitt redusert i alle landsdeler bortsett fra Vestlandet. Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser

Statistisk sentralbyrå har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommuneklassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommune- Klasse	Antall kommuner	
1	90	Primærnæringskommuner
2	58	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	66	Industrikommuner
4	73	Mindre sentrale blendede tjenesteytings- og industrikommuner
5	77	Sentrale blendede tjenesteytings- og industrikommuner
6	29	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	35	Sentrale tjenesteytingskommuner

Kolonnen med «antall kommuner» viser hvordan fordelingen av kommunene var per 1. januar 2014.

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Fordelingen av kommuneklasser på fylkene: se detaljert del, tabell 6 på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i							Årlig %-vis endring		
Drift		1999	2005	2010	2013	2014	89-99	99-10	10-14
Klasse 1	< 100	4 851	2 555	2 242	2 138	2 070	-6,4	-6,8	-2,0
	100-199	4 071	2 983	2 292	2 070	1 993	-0,6	-5,1	-3,4
	200-299	1 703	1 814	1 537	1 375	1 331	5,9	-0,9	-3,5
	300-499	474	942	1 033	1 000	998	9,3	7,3	-0,9
	500-799	34	133	235	280	297	8,5	19,2	6,0
	≥ 800	2	16	48	63	74	0,0	33,5	11,4
	Alle j.bedr.	11 135	8 443	7 387	6 926	6 763	-2,8	-3,7	-2,2
Klasse 2	< 100	5 288	3 135	2 652	2 476	2 431	-5,7	-6,1	-2,2
	100-199	4 814	3 552	2 846	2 473	2 397	-1,0	-4,7	-4,2
	200-299	2 167	2 280	1 894	1 728	1 654	4,4	-1,2	-3,3
	300-499	767	1 187	1 339	1 304	1 324	6,9	5,2	-0,3
	500-799	139	263	364	439	448	7,9	9,1	5,3
	≥ 800	22	78	130	152	167	7,2	17,5	6,5
	Alle j.bedr.	13 197	10 495	9 225	8 572	8 421	-2,4	-3,2	-2,3
Klasse 3	< 100	5 491	2 896	2 436	2 307	2 241	-6,3	-7,1	-2,1
	100-199	3 244	2 539	1 998	1 788	1 729	-0,5	-4,3	-3,6
	200-299	1 341	1 372	1 144	1 044	998	4,2	-1,4	-3,4
	300-499	629	889	937	903	915	5,6	3,7	-0,6
	500-799	145	238	340	376	373	3,7	8,1	2,3
	≥ 800	38	70	116	142	155	9,0	10,7	7,5
	Alle j.bedr.	10 888	8 004	6 971	6 560	6 411	-3,4	-4,0	-2,1
Klasse 4	< 100	5 545	2 637	2 195	2 150	2 114	-6,9	-8,1	-0,9
	100-199	3 159	2 414	1 962	1 768	1 701	-0,3	-4,2	-3,5
	200-299	1 360	1 404	1 197	1 083	1 035	3,7	-1,2	-3,6
	300-499	609	926	951	885	865	6,7	4,1	-2,3
	500-799	126	234	314	346	379	7,5	8,7	4,8
	≥ 800	24	54	99	126	134	8,1	13,7	7,9
	Alle j.bedr.	10 823	7 669	6 718	6 358	6 228	-3,8	-4,2	-1,9
Klasse 5	< 100	7 301	3 935	3 583	3 355	3 328	-7,1	-6,3	-1,8
	100-199	5 117	3 786	3 106	2 842	2 768	-2,4	-4,4	-2,8
	200-299	2 660	2 329	1 865	1 711	1 651	0,3	-3,2	-3,0
	300-499	1 920	1 962	1 778	1 693	1 648	3,1	-0,7	-1,9
	500-799	604	827	895	872	909	6,5	3,6	0,4
	≥ 800	134	329	459	521	533	6,3	11,8	3,8
	Alle j.bedr.	17 736	13 168	11 686	10 994	10 837	-3,8	-3,7	-1,9
Klasse 6	< 100	1 111	530	471	428	407	-7,7	-7,5	-3,6
	100-199	806	569	483	413	406	-2,0	-4,5	-4,2
	200-299	471	424	333	317	296	2,4	-3,1	-2,9
	300-499	257	356	334	321	316	15,1	2,4	-1,4
	500-799	28	84	101	113	120	8,8	12,4	4,4
	≥ 800	7	15	30	36	41	3,4	14,1	8,1
	Alle j.bedr.	2 680	1 978	1 752	1 628	1 586	-3,7	-3,8	-2,5

Tabell 5.2 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Bruksstørrelse							Årlig %-vis endring		
Dekar		1999	2005	2010	2013	2014*	89-99	99-10	10-14
Klasse 7	< 100	1 650	864	780	710	682	-7,1	-6,6	-3,3
	100-199	1 075	921	753	706	677	-3,1	-3,2	-2,6
	200-299	665	563	474	434	433	-1,5	-3,0	-2,2
	300-499	617	555	485	433	423	1,7	-2,2	-3,4
	500-799	211	234	241	233	246	4,3	1,2	0,5
	≥ 800	63	109	152	172	169	9,3	8,3	2,7
	Alle j.bedr.	4 281	3 246	2 885	2 688	2 630	-3,9	-3,5	-2,3
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	13 564	13 273	-6,6	-6,8	-1,9
	100-199	22 286	16 764	13 440	12 060	11 671	-1,3	-4,5	-3,5
	200-299	10 367	10 186	8 444	7 692	7 398	2,7	-1,8	-3,3
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 539	6 489	4,9	2,4	-1,4
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 659	2 772	6,1	6,2	2,7
	≥ 800	290	671	1 034	1 212	1 273	7,3	12,3	5,3
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	43 726	42 876	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser utviklingen for jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i ulike kommuneklasser. Det er korrigert for at noen kommuner har skiftet klasse pga. kommuneendringer, slik at kommunene i alle år inngår i den kommuneklasse de tilhører i dag. Fra 1999 til 2010 har jordbruksarealet blitt redusert med 323 000 dekar, og det var en nedgang i alle kommuneklasser. En av årsakene til nedgangen er at det fra 2005 har blitt tatt i bruk nytt digitalt kartgrunnlag (se egen omtale i kapittel 2.1.1). Innføringen av digitale kartverk har skjedd over flere år, og dersom dette ikke er jevnt fordelt i de ulike klassene kan det påvirke resultatet.

Fra 2010 til 2014 har jordbruksarealet totalt blitt redusert med ca. 200 000 dekar. Både prosentvis og i antall dekar var det klasse 1 (primærnæringskommuner) som hadde den største nedgangen, mens klasse 7 hadde den minste prosentvise nedgangen.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1 000 dekar

	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Klasse 1	1 448	1 456	1 405	1 359	1 359	0,8	-0,3	-0,8
Klasse 2	1 891	1 930	1 884	1 845	1 844	0,9	0,0	-0,5
Klasse 3	1 432	1 414	1 380	1 359	1 351	0,6	-0,3	-0,5
Klasse 4	1 388	1 390	1 358	1 328	1 323	0,5	-0,2	-0,7
Klasse 5	2 980	2 943	2 848	2 809	2 810	0,1	-0,4	-0,3
Klasse 6	407	415	398	389	391	0,9	-0,2	-0,4
Klasse 7	835	806	786	782	782	-0,1	-0,6	-0,1
Landet	10 382	10 354	10 060	9 871	9 859	0,5	-0,3	-0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Når det gjelder utviklingen av fulldyrka areal (tabell 5.4) fra 1999 til 2010, så har den største årlige reduksjonen vært i klasse 1 og 3 (primærnæring- og industrikommuner), og den minste reduksjonen vært i klasse 2 (blandede landbruks- og industrikommuner). Fra 2010 til 2014 var det størst reduksjon i klasse 1 og klasse 4 (primærnæringskommunene og mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner), og minst reduksjon i klasse 7 (sentrale tjenesteytingskommuner).

Tabell 5.4 Fulldyrka jordbruksareal i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1 000 dekar

	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Klasse 1	1 187	1 147	1 085	1 045	1 046	0,3	-0,8	-0,9
Klasse 2	1 520	1 510	1 450	1 411	1 412	0,3	-0,4	-0,7
Klasse 3	1 106	1 064	1 009	982	977	0,0	-0,8	-0,8
Klasse 4	1 159	1 127	1 082	1 045	1 043	0,1	-0,6	-0,9
Klasse 5	2 774	2 721	2 620	2 580	2 579	-0,1	-0,5	-0,4
Klasse 6	348	344	330	323	324	0,4	-0,5	-0,5
Klasse 7	778	749	726	721	723	-0,3	-0,6	-0,1
Landet	8 871	8 662	8 301	8 108	8 103	0,1	-0,6	-0,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

ESA (EFTAs overvåkningsorgan) godkjente 26. februar 2014 Norges forslag til nytt virkeområde for distriktsrettet investeringsstøtte. Det nye virkeområdet er i all hovedsak en videreføring av virkeområdet for perioden 2007–2013, med følgende justeringer: Flesberg (Buskerud), Finnøy, Vindafjord (Rogaland), Austevoll (Hordaland), Kristiansund, Aukra og Herøy (Møre og Romsdal) går ut av virkeområdet, mens Øyer, Vestre Toten (Oppland), Nord-Odal og Sør-Odal (Hedmark) kommer inn i virkeområdet.

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	22 distriktskommuner, som trenger en ekstra innsats for å styrke utviklingen. I disse kommunene er det ikke lov å gi regionalstøtte slik som i sone III, men det er for eksempel lov å gi såkalt bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet (under 200 000 euro i en treårsperiode). I tillegg kan andre former for statsstøtte være aktuelle virkemidler, men disse må hjemles i andre unntaksavgjørelser enn reglene for regionalstøtte
Sone III	221 kommuner innenfor <i>virkeområdet for distriktsrettet investeringsstøtte</i> . I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.5 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.5 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig %-vis endring		
		1999	2005	2010	2013	2014*	89-99	99-10	10-14
Sone I	< 100	9 422	5 312	4 753	4 459	4 362	-7,0	-6,0	-2,1
	100-199	7 037	5 279	4 235	3 892	3 792	-2,6	-4,5	-2,7
	200-299	3 943	3 416	2 724	2 507	2 425	0,6	-3,3	-2,9
	300-499	2 767	2 826	2 619	2 453	2 417	3,2	-0,5	-2,0
	500-799	830	1 123	1 265	1 249	1 279	5,7	3,9	0,3
	≥ 800	207	457	643	739	754	7,4	10,9	4,1
	Alle j.bedr.	24 206	18 413	16 239	15 299	15 029	-3,6	-3,6	-1,9
Sone II	< 100	2 327	1 274	1 102	1 064	1 068	-24,4	-6,6	-0,8
	100-199	1 591	1 172	890	806	778	-19,8	-5,1	-3,3
	200-299	742	749	548	505	493	-14,7	-2,7	-2,6
	300-499	421	532	520	488	489	-7,9	1,9	-1,5
	500-799	120	174	197	216	215	-2,5	4,6	2,2
	≥ 800	31	56	78	90	97	1,4	8,8	5,6
	Alle j.bedr.	5 232	3 957	3 335	3 169	3 140	-21,3	-4,0	-1,5
Sone III	< 100	19 488	9 966	8 504	8 041	7 843	15,6	-7,3	-2,0
	100-199	13 658	10 313	8 315	7 362	7 101	22,7	-4,4	-3,9
	200-299	5 682	6 021	5 172	4 680	4 480	25,7	-0,9	-3,5
	300-499	2 085	3 459	3 718	3 598	3 583	21,6	5,4	-0,9
	500-799	337	716	1 028	1 194	1 278	15,3	10,7	5,6
	≥ 800	52	158	313	383	422	12,5	17,7	7,8
	Alle j.bedr.	41 302	30 633	27 050	25 258	24 707	18,9	-3,8	-2,2
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	13 564	13 273	-6,6	-6,8	-1,9
	100-199	22 286	16 764	13 440	12 060	11 671	-1,3	-4,5	-3,5
	200-299	10 367	10 186	8 444	7 692	7 398	2,7	-1,8	-3,3
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 539	6 489	4,9	2,4	-1,4
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 659	2 772	6,1	6,2	2,7
	≥ 800	290	671	1 034	1 212	1 273	7,3	12,3	5,3
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	43 726	42 876	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Tabell 5.6 og tabell 5.7 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.6 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Sone I	4 219	4 163	4 047	4 007	4 003	0,2	-0,4	-0,3
Sone II	788	777	717	708	709	0,4	-0,8	-0,3
Sone III	5 376	5 414	5 295	5 157	5 147	0,7	-0,1	-0,7
Landet	10 382	10 354	10 060	9 871	9 859	0,5	-0,3	-0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Tabell 5.7 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2013	2014*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-14
Sone I	3 699	3 618	3 476	3 432	3 431	-0,1	-0,6	-0,3
Sone II	640	622	561	548	548	0,0	-1,2	-0,6
Sone III	4 533	4 423	4 265	4 127	4 124	0,2	-0,6	-0,8
Landet	8 871	8 662	8 301	8 108	8 103	0,1	-0,6	-0,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

I St.prp. nr. 1 (2008–2009) heter det blant annet at «*Det skal leggjast til rette for at det norske landbruket kan dekkje etterspurnaden etter varer det er naturleg grunnlag for å produsere i Noreg. Det er dei store grasbaserte produksjonane og kornproduksjonen som brukar det aller meste av jordbruksareala i Noreg og legg grunnlaget for dei største delane av verdiskapinga*». Tabell 5.8a til d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 5.8a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	16 026	73	11 905	71	9 602	71	8 421	72	8 257	72
Agder og Telemark	1 449	7	944	6	696	5	533	5	534	5
Rogaland	661	3	498	3	362	3	185	2	174	2
Vestlandet	273	1	219	1	164	1	123	1	120	1
Trøndelag	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 457	21	2 378	21
Nord-Norge	45	0	57	0	48	0	26	0	20	0
Hele landet	21 909		16 770		13 533		11 745		11 483	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle fire planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene. Østlandet og Nord-Norge fått en relativt større andel av potetdyrkingen, mens reduksjonen har vært størst for Vestlandet. Det totale antall jordbruksbedrifter som dyrker potet ble redusert med 80 prosent fra 1999 til 2014.

Tabell 5.8b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen.

Tabell 5.8b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 450	60	989	57	749	58	642	58	617	59
Agder og Telemark	125	5	95	5	80	6	76	7	66	6
Rogaland	241	10	181	10	128	10	94	8	91	9
Vestlandet	76	3	64	4	54	4	52	5	45	4
Trøndelag	351	14	259	15	181	14	162	15	148	14
Nord-Norge	186	8	143	8	91	7	82	7	74	7
Hele landet	2 429		1 731		1 283		1 108		1 041	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Antall produsenter med grønnsaker har gått sterkt ned, og var i 2014 på 41 prosent av antallet i 1999 og det er kun Østlandet som har økt sin relative andel.

Tabell 5.8c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 015	48	786	52	570	55	455	53	473	55
Agder og Telemark	210	10	120	8	87	8	64	8	64	7
Rogaland	278	13	176	12	108	10	102	12	89	10
Vestlandet	200	9	144	10	94	9	72	8	68	8
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	99	12	101	12
Nord-Norge	151	7	106	7	58	6	59	7	64	7
Hele landet	2 123		1 514		1 044		851		859	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

I tabell 5.8d ser vi utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 41 prosent fra 1999 til 2014. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er forholdsvis stabil over tid.

Tabell 5.8d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	15 417	28	11 652	29	10 729	30	10 375	31	10 225	31
Agder og Telemark	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 718	8	2 691	8
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	4 003	12	3 959	12
Vestlandet	15 225	27	10 577	26	8 893	25	8 422	25	8 259	25
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 835	14	4 731	14
Nord-Norge	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 555	10	3 449	10
Hele landet	56 004		40 706		35 581		33 908		33 314	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se:
http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 5.9a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene.

Tabell 5.9a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene ¹⁾

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 371	24	3 699	23	2 711	24	2 378	25	2 290	25
Agder og Telemark	1 230	5	793	5	541	5	472	5	457	5
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 398	15	1 333	15
Vestlandet	6 033	27	4 167	26	2 850	26	2 399	25	2 291	25
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 829	19	1 751	19
Nord-Norge	2 459	11	1 731	11	1 231	11	1 025	11	975	11
Hele landet	22 659		15 890		11 130		9 501		9 097	

1) Samdrifter regnes som en bedrift

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Tabell 5.9a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom landsdelene fra 1999 til 2014. Vestlandets og Trøndelags andel er redusert med henholdsvis 2 og 1 prosentpoeng, mens Østlandet og Rogaland har økt med 1 prosentpoeng. Fra 1999 til 2014 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 60 prosent.

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.9b at Agder/Telemark, Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel etter 1999, mens Østlandet, Vestlandet og Trøndelag har redusert sin andel. For hele landet er det antall jordbruksbedrifter med ammekyr redusert med 543, eller 10 prosent fra 1999 til 2014.

Tabell 5.9b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 745	33	1 743	33	1 723	34	1 681	34
Agder og Telemark	456	8	436	8	506	10	523	10	531	11
Rogaland	666	12	602	12	685	13	726	14	705	14
Vestlandet	1 111	20	1 123	21	992	19	885	17	852	17
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	741	15	712	14
Nord-Norge	395	7	474	9	485	9	468	9	440	9
Hele landet	5 464		5 234		5 203		5 066		4 921	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstalling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Antall jordbruksbedrifter med sau (tabell 5.9c) er redusert med 37 prosent fra 1999 til 2014, og med 3 prosent i perioden 2010 til 2014. Den relative andelen viser en økning for Rogaland og relativt små endringer for de andre områdene.

Tabell 5.9c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 091	21	3 090	22
Agder og Telemark	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 055	7	1 077	8
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 607	18	2 600	18
Vestlandet	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 689	33	4 637	32
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 266	9	1 262	9
Nord-Norge	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 681	12	1 647	12
Hele landet	22 709		17 400		14 779		14 389		14 313	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Tabell 5.9d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Rogaland har 5 prosentpoeng større andel av jordbruksbedriftene med purker i 2014 enn i 1999. Samtidig har Østlandet redusert sin andel med 3 prosentpoeng. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 68 prosent fra 1999 til 2014.

Tabell 5.9d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 489	41	809	38	537	37	471	37	449	38
Agder og Telemark	163	4	82	4	62	4	53	4	48	4
Rogaland	705	19	432	20	325	22	299	24	283	24
Vestlandet	390	11	202	10	146	10	120	10	107	9
Trøndelag	692	19	435	21	287	20	236	19	212	18
Nord-Norge	237	6	149	7	103	7	82	7	77	7
Hele landet	3 676		2 109		1 460		1 261		1 176	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Tabell 5.9e viser antall jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 19 prosent fra 1999 til 2014, og Østlandet har også økt andelen noe. I Nord-Norge har produksjonen vært stabil, mens de andre landsdelene har redusert sin andel.

Tabell 5.9e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i landsdelene

	1999		2005		2010		2013		2014*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	380	32	274	33	231	35	198	35	198	35
Agder og Telemark	131	11	85	10	49	7	37	7	37	7
Rogaland	365	31	261	31	201	31	152	27	152	27
Vestlandet	155	13	95	11	63	10	49	9	50	9
Trøndelag	102	9	80	10	87	13	107	19	109	19
Nord-Norge	53	4	34	4	26	4	22	4	23	4
Hele landet	1 186		829		657		565		569	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte med 35 prosent fra 2001 til 2013, og derfra redusert med 4 prosent til 2014, tabell 5.9f. I perioden 2001 til 2014 har Trøndelag økt andel, mens Østlandet har redusert andel bedrifter med slaktekylling.

Tabell 5.9f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene

	2001		2003		2010		2013		2014	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	258	45	316	46	302	45
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	14	2	12	2
Rogaland	84	16	77	16	103	18	121	17	118	18
Vestlandet	27	5	27	6	14	2	16	2	16	2
Trøndelag	102	20	103	21	187	33	220	32	213	32
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	5	1	4	1
Hele landet	511		482		575		692		665	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

5.3 Sysselsetting

Tabell 5.10 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt²¹, antall normalårsverk i alt²² og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2013 over 5,0 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2014. Fra 2013 til 2014 økte antall sysselsatte med 124 000 personer, mens andel sysselsatte av befolkningen gikk litt ned. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2014 utgjorde årsverkene i jordbruket 2,0 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.10 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2013	2014
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 606	4 858	5 051	5 109
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	3 798	3 850
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 610	2 734
<i>Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾</i>	<i>67,0</i>	<i>71,0</i>	<i>69,1</i>	<i>69,3</i>	<i>68,7</i>	<i>68,5</i>
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 399	2 431
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	81,6	63,5	51,4	48,2	47,0
<i>Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾, %</i>	<i>6,5</i>	<i>4,1</i>	<i>3,1</i>	<i>2,3</i>	<i>2,0</i>	<i>1,9</i>

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstall, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.11 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2013.

²¹ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

²² Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2013, og størst i perioden 1999–2010. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt, og kvinners andel avtatt i perioden 1990 til 2013.

Ser vi på utviklingen i de ulike landsdelene, ble arbeidsforbruket i periodene 1990–1999 og 1999–2010 mest redusert på Vestlandet, mens i perioden 2010–2013 var det størst endring i Agder/Telemark. Med visse unntak er hovedregelen at kvinner har redusert arbeidet mer enn menn.

I SSBs datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2003, 2010 og 2013 utgjorde dette hhv. 1 314, 1 147, 3 140 og 2 126 årsverk.

Tabell 5.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1 000 årsverk¹⁾

		1990	1999	2003	2010	2013	Årlig %-vis endring		
							90–99	99–10	10–13
Østlandet	Menn	23,7	19,5	17,7	13,6	12,9	-2,1	-3,2	-1,8
	Kvinner	7,6	6,3	5,8	4,1	3,9	-2,1	-3,6	-2,2
	Sum	31,3	25,8	23,5	17,7	16,8	-2,1	-3,3	-1,9
Agder og Telemark	Menn	4,4	3,5	3,1	2,2	1,9	-2,6	-3,9	-4,8
	Kvinner	1,5	1,2	1,1	0,7	0,6	-2,8	-4,1	-7,3
	I alt	5,9	4,7	4,2	2,9	2,5	-2,7	-3,9	-5,4
Rogaland	Menn	8,7	7,0	6,7	5,1	4,9	-2,4	-2,8	-1,1
	Kvinner	2,7	2,3	2,2	1,6	1,6	-1,9	-3,2	-0,2
	I alt	11,4	9,3	8,9	6,7	6,5	-2,2	-2,9	-0,9
Vestlandet	Menn	17,7	13,9	11,9	8,1	7,5	-2,6	-4,7	-2,8
	Kvinner	6,9	4,8	4,0	2,6	2,4	-3,9	-5,3	-3,5
	Sum	24,6	18,5	15,9	10,7	9,9	-3,1	-4,4	-3,0
Trøndelag	Menn	11,3	9,9	8,8	6,2	5,9	-1,6	-4,0	-2,1
	Kvinner	3,8	3,0	2,5	1,7	1,6	-2,7	-4,8	-3,1
	Sum	15,1	12,9	11,3	7,9	7,5	-2,0	-3,6	-2,3
Nord-Norge	Menn	7,4	6,1	5,5	3,8	3,4	-2,1	-4,2	-3,6
	Kvinner	2,8	2,2	2,0	1,3	1,2	-2,9	-4,7	-3,3
	Sum	10,2	8,3	7,5	5,1	4,6	-2,3	-3,8	-3,5
Landet	Menn	73,2	59,8	53,7	39,1	36,6	-2,2	-3,8	-2,2
	%	74	75	75	76	77			
	Kvinner	25,4	19,7	17,6	12,1	11,2	-2,8	-4,3	-2,6
	%	26	25	25	24	23			
	Sum	98,5	79,5	71,4	51,2	47,8	-2,4	-3,9	-2,3

1) 1875 timer per årsverk til 1999. og 1 845 timer fra 2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillinger 1990 og 2003, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999 og 2010. Landbruksundersøkelsen 2013

Tabell 5.12 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og tid.

Tabell 5.12 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. prosent

		1997	1999	2003	2010	2013
Østlandet	Menn	3,8	3,5	3,2	2,2	2,0
	Kvinner	1,4	1,3	1,1	0,7	0,7
	I alt	2,7	2,4	2,2	1,5	1,4
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,9	1,9	1,6
	Kvinner	1,3	1,3	1,2	0,7	0,5
	I alt	2,5	2,3	2,1	1,4	1,1
Rogaland	Menn	7,4	6,8	6,5	4,2	3,7
	Kvinner	3,0	2,6	2,5	1,5	1,4
	I alt	5,4	4,9	4,6	3,0	2,6
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,7	3,5	3,1
	Kvinner	3,4	2,5	2,0	1,3	1,1
	I alt	5,6	4,7	4,0	2,6	2,2
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	8,5	5,5	4,9
	Kvinner	3,6	3,2	2,6	1,7	1,5
	I alt	7,0	6,6	5,7	3,9	3,3
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,8	3,2	2,7
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1	1,0
	I alt	3,9	3,7	3,3	2,4	1,9
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,5</i>	<i>3,0</i>	<i>2,7</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>	<i>0,9</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>2,0</i>	<i>1,8</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997, 2003 og 2013, den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010

Det framgår av tabell 5.12 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark og på Østlandet.

5.4.2 Kommuneklasser

Tabell 5.13 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser for årene 1990, 1995, 1999, 2010 og 2013. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 5.1.2.

I perioden 1999–2010 hadde primærnæringskommunene, klasse 1, størst årlig prosentvis nedgang. Totalt med 4,4 prosent, og for kvinner med 5 prosent per år.

I 2013 var det noen endringer i hvilke kommuneklasser de enkelte kommunene tilhører. Tabellen er oppdatert med dagens inndeling i årene bakover. I den siste perioden 2010–2013 er det størst total nedgang i klasse 6, mindre sentrale tjenesteytingskommuner. Når det gjelder det totale arbeidsforbruket var det minst årlig nedgang i klasse 2, blandede landbruks- og industrikommuner, med 1,4 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.13 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommuneklasser. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2013	Årlig %-vis endring		
							90–99	99–10	10–13
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	6,6	6,1	-1,9	-4,2	-2,4
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	2,1	2,0	-3,0	-5,0	-2,6
	Sum	17,4	15,7	14,3	8,7	8,1	-2,2	-4,4	-2,4
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	9,0	8,6	-1,9	-3,4	-1,7
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	2,7	2,6	-2,8	-4,3	-0,4
	Sum	21,3	19,6	17,6	11,7	11,2	-2,1	-3,6	-1,4
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	5,6	5,4	-2,4	-4,2	-1,3
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	1,7	1,6	-2,8	-4,8	-1,8
	Sum	14,9	13,4	11,9	7,3	7,0	-2,5	-4,3	-1,5
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	5,2	4,9	-2,4	-4,2	-1,9
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	1,7	1,5	-3,4	-4,5	-4,2
	Sum	14,3	13,4	11,2	6,9	6,4	-2,7	-4,3	-2,5
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	8,7	8,2	-2,4	-3,4	-2,1
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	2,6	2,4	-2,1	-3,8	-2,9
	Sum	20,8	19,6	16,8	11,4	10,6	-2,3	-3,5	-2,3
Klasse 6	Menn	3,2	3,0	2,5	1,7	1,3	-2,3	-3,7	-7,5
	Kvinner	1,2	0,9	0,8	0,5	0,4	-3,6	-4,3	-5,7
	Sum	4,5	3,9	3,4	2,2	1,8	-3,1	-3,9	-7,1
Klasse 7	Menn	4,2	3,8	3,3	2,2	2,0	-2,8	-3,5	-2,6
	Kvinner	1,3	1,2	1,0	0,8	0,7	-2,1	-3,0	-2,9
	Sum	5,3	5,0	4,3	3,0	2,7	-2,2	-3,4	-2,6
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	36,6	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	11,2	-2,8	-4,3	-2,5
	Sum	98,5	79,5	79,5	51,2	47,8	-2,4	-3,9	-2,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010.

5.4.3 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.14 viser utviklingen for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. I 2013 ble virkemiddelområdene endret fra fire til tre soner. Tabellen er oppdatert med dagens inndeling i årene bakover. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til III, slik at sone III har de mest omfattende distriktpolitiske virkemidlene. I sone I er det ikke distriktpolitiske virkemidler.

Tabell 5.14 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2013	Årlig %-vis endring		
							90-99	99-10	10-13
Sone I	Menn	23,9	22,0	19,2	13,2	12,5	-2,4	-3,4	-1,7
	Kvinner	7,2	6,7	6,0	4,2	3,9	-1,9	-3,3	-2,7
	Sum	31,1	28,7	25,3	17,4	16,4	-2,3	-3,4	-1,9
Sone II	Menn	5,8	5,2	4,7	3,2	3,0	-2,2	-3,5	-1,9
	Kvinner	1,9	1,8	1,4	0,8	0,9	-3,4	-4,8	2,2
	Sum	7,7	7,0	6,2	4,0	3,9	-2,5	-3,8	-1,0
Sone III	Menn	43,4	40,7	35,8	22,8	21,0	-2,1	-4,0	-2,6
	Kvinner	16,3	14,2	12,2	7,1	6,5	-3,1	-4,8	-3,0
	Sum	59,7	54,9	48,0	29,9	27,5	-2,4	-4,2	-2,7
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	36,6	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	11,2	-2,8	-4,3	-2,6
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	47,8	-2,4	-3,9	-2,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstellingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010

5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.15 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp har økt og det er de minste brukene som har den største økningen. En av årsakene til det er at enkelte deltakere i melkesamdrifter blir registrert uten jordbruksareal, dvs. de kjøper fôr fra medlemmene i samdrifta, og driver sine egne gårdsbruk utenom samdrifta. En annen årsak er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene drives intensive produksjoner som grønnsaker, frukt og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.15 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1998/99	2009/10	2012/13
Østfold	19,4	28,7	36,0
Akershus/Oslo	21,7	30,7	28,8
Hedmark	20,3	26,3	29,3
Oppland	14,6	25,2	24,0
Buskerud	19,2	37,8	36,8
Vestfold	28,5	41,5	42,4
Telemark	14,1	23,9	19,0
Aust-Agder	19,1	29,0	26,6
Vest-Agder	11,9	22,9	19,5
Rogaland	14,6	29,7	31,2
Hordaland	10,6	19,2	15,9
Sogn og Fjordane	8,6	18,7	19,6
Møre og Romsdal	10,4	21,0	22,4
Sør-Trøndelag	12,2	21,4	23,8
Nord-Trøndelag	15,9	27,5	28,3
Nordland	11,9	20,0	19,0
Troms	10,6	15,5	18,7
Finnmark	11,1	23,9	24,3
Hele landet	14,6	25,5	26,1
Jordbruksareal i drift			
0–49 dekar jbr. i drift	28,3	58,1	59,7
50–99 dekar jbr. i drift	9,1	16,4	16,6
100–199 dekar jbr. i drift	10,4	13,1	14,2
200–499 dekar jbr. i drift	14,7	19,0	19,4
500 dekar jbr. i drift og mer	34,2	44,2	42,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010, Landbruksundersøkelsen 2013

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.16 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.17 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 18 prosent av alle brukere i 2014, mot 26 prosent i 1999. Andelen brukere over 50 år har økt siden 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 54 prosent i 2014.

Tabell 5.16 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2013	2014*
-39	17 923	11 083	8 391	7 228	7 161
%	26	22	19	17	18
40-49	20 447	15 129	12 863	11 749	11 328
%	29	30	29	28	28
50-59	19 276	15 109	12 984	12 360	12 144
%	28	30	30	30	30
60-65	7 074	6 162	6 113	5 618	5 352
%	10	12	14	14	13
66-69	2 907	1 899	2 153	2 551	2 521
%	4	4	5	6	6
over 70	2 332	1 094	1 262	1 825	2 052
%	3	2	3	4	5
Totalt	69 959	50 476	43 766	41 331	40 558

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Fra 1999 til 2014 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.17).

Tabell 5.17 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2013	2014*
< 100	50,3	51,1	51,8	52,6	52,9
100-199	46,9	49,0	50,3	51,3	51,5
200-299	45,4	47,2	48,8	49,8	49,9
300-499	45,2	46,6	47,5	48,3	48,3
500-799	45,3	46,2	47,0	47,7	47,5
≥ 800	46,0	45,8	46,9	47,6	47,3
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	50,7	50,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen²³, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse. Fra og med 1. september 2001 økte konsesjonsgrensen for bebygd eiendom fra 5 til 20 dekar totalareal²⁴. Dette medførte at 16 prosent av landbrukseiendommene hadde mindre areal enn konsesjonsgrensen. Fra 1. januar 2004 fikk vi ny konsesjonslov²⁵ som hevet konsesjonsgrensen ytterligere. Arealgrensen ble 100 dekar totalareal, så lenge det er under 20 dekar fulldyrket jord på bebygde eiendommer. Fra 1. januar 2010 ble arealgrensen ytterligere utvidet, og grensene er nå 25 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord eller 100 dekar totalt. Alle utvidelser medfører at flere eiendommer blir konsesjonsfrie.

Utvidelsen av konsesjonsgrenser skal i utgangspunktet ikke ha betydning for antallet landbrukseiendommer. Hovedregelen for landbrukseiendommer i landbruksregisteret (som er hoveddatakilde) er at alt som eies av samme eier innen kommunen regnes som én eiendom, uansett antall grunneiendommer (matrikkelnumre). Definisjonen av landbrukseiendom endres altså ikke med endring i konsesjonsgrenser.

Tallet på landbrukseiendommer har likevel gått noe ned over tid. Det skyldes bl.a. at Skog og landskap sitt arbeid med å lage gårdskart medfører endringer som ikke er blitt registrert tidligere. Dette har fjernet en del enheter som ikke lenger er landbrukseiendom, f.eks. små eiendommer der arealene over tid er omdisponert til bebyggelse eller samferdsel, enheter der tun og jord er skilt og landbruksarealene er kjøpt som tillegg til en annen landbrukseiendom osv.

Det var i 2013 knapt 165 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er 5 951 færre enn i 2010. I tillegg til dette er det 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Tabell 5.18a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

²³ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

²⁴ Innst. S. nr. 167 (1999-2000)

²⁵ Lov 2003-11.28 nr. 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) mv.

Tabell 5.18a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og desember 2010 og 2013, og eiere i desember 2013

Eiendoms- Størrelse	Eiendommer i alt			Eiere 2013		
	1999	2010	2013	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	143 207	133 887	131 843	88 023	35 737	8 083
%	80	78	80	67	27	6
100–199 daa	25 553	24 555	22 147	17 475	4 098	574
%	14	14	13	79	19	3
200–299 daa	6 972	7 604	6 644	5 278	1 164	202
%	4	4	4	79	18	3
300–499 daa	3 057	3 683	3 271	2 595	554	122
%	2	2	2	79	17	4
500–799 daa	633	807	713	532	122	59
%	0	0	0	75	17	8
> 800 daa	176	172	139	79	20	40
%	0	0	0	57	14	29
Landet	179 598	170 708	164 757	113 982	41 695	9 080
%				69	25	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.18b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2013, og antall brukere i 2013.

Tabell 5. 18b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2013, og personlige brukere i 2013

Eiendoms- Størrelse	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2013		
	1999	2013	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	13 564	10 178	2 276	1 110
%	44	30	75	17	8
100–199 daa	22 286	12 060	9 967	1 858	235
%	32	27	83	15	2
200–299 daa	10 367	7 692	6 467	1 017	208
%	15	17	84	13	3
300–499 daa	5 273	6 539	5 553	685	301
%	7	15	85	10	5
500–799 daa	1 287	2 659	2 140	224	295
%	2	6	92	8	11
> 800 daa	290	1 212	915	51	246
%	0	3	75	4	20
Landet	70 740	43 726	35 220	6 111	2 395
%			81	14	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2013

5.7 Bygdeutvikling

Yrkeskombinasjoner har vært og er vanlig i landbrukshusholdningene. Inntektskombinasjoner kan være stabile tilpasninger og gjør at små jordbruksbedrifter ikke nødvendigvis er marginale og på vei mot nedleggelse eller fraflytting. Jordbrukseiendommene kan være en avgjørende bosettingsfaktor i kommunene og ha positive ringvirkninger på det øvrige næringsliv.

Det er bevilget betydelige BU-midler for å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytting til landbruket. I forskrift fastsatt av Landbruks- og matdepartementet 28. januar 2009 fastslås det at formålet med BU-midlene er «å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Forskriften skal også legge til rette for et landbruk der kvinner og menn gis like muligheter». BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket.

Både de sentrale og fylkesvise bygdeutviklingsmidler forvaltes av Innovasjon Norge, mens Fylkesmennene forvalter de fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler.

BU-midlene inkluderer blant annet tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak, etablererstipend, tilskudd til bedriftsutvikling, tilskudd og rentestøtte til investeringer, samt tilskudd til mindre investeringer i forbindelse med generasjonsskifte, til praktikantordning og til andre tiltak. Midlene til fylkene fordeles seg som vist i tabell 5.21. Midlene gis på to nivåer: Et sentralt nivå (besluttet av Landbruks- og matdepartementet i samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag, forvaltes av Innovasjon Norges hovedkontor) og et nivå på fylkesplan (forvaltet av fylkesmannens landbruksavdeling og Innovasjon Norges distriktskontor).

Fra 2004 ble det gjennomført et 4-årig prosjekt med regionale BU-midler i Oppland, forvaltet av regionrådene for Valdres og Nord-Gudbrandsdal. Dette prosjektet ble evaluert i LU-rapport nr. 5-2007, og rapporten konkluderer med at «Erfaringene fra Valdres og Nord-Gudbrandsdal tilsier at BU-midler med fordel kan forvaltes på et lavere nivå enn hos statlige organer på fylkesnivå». Prosjektet ble først forlenget flere ganger, men nå er ordningen med regionale BU-midler i Oppland blitt en permanent ordning.

Tabell 5.19 gir en oversikt over søknader om BU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplan for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake. Det var en nedgang i antall søknader fra 2013 til 2014, og 93 prosent av søknadene ble innvilget i 2014.

Tabell 5.19 Søknader om BU-midler

	1999	2008	2010	2013	2014
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 503	1 403
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 414	1 308
Andel innvilget, i %	91	84	87	94	93

Kilde: Innovasjon Norge

I 2004 ble det innført en ny ordning, hvor Innovasjon Norge (IN) bidrar med rentestøtte til investeringslån. IN gir tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN vil være med å subsidiere med rentestøtte. Det er bare selve rentestøtten som er BU-midler. Tabell 5.20 viser en oversikt over tildeling av BU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

Tabell 5.20 Tildeling av BU-midler, mill. kr¹⁾

	1999	2010		2013		2014	
	BU-til- skudd	BU-til- skudd	Låne- ramme	BU-til- skudd	Låne- ramme	BU-til- skudd	Låne- ramme
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	382	1 047	378	937
Grøfting	32						
Andre BU-tiltak	343	101	78	123	88	130	72
Forvaltet av Fylkesmannen		71		69		65	
Sum	595	480	1 027	550	1 135	573	1 009

1) Støtte innvilget av BU-forsøksregionene Valdres og Nord-Gudbrandsdal i Oppland inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.21 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2013 og 2014. Bevilgninger til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde en nedgang på om lag 8 prosent fra 2013 til 2014. De fleste fylkene hadde reduksjon i tildelingen fra 2013 til 2014, størst reduksjon i Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal og Nordland. Størst økning i bevilgningene hadde Rogaland, med 22,7 mill. kr, noe som utgjør ca. 20 prosent økning fra året før.

Bevilgninger til tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk, såkalte «andre tiltak», ble totalt sett redusert med om lag 5 prosent fra 2013 til 2014. Målt både i kroner og prosent hadde Telemark her den største økningen i bevilgninger, mens Sogn og Fjordane hadde den største reduksjonen både i kroner og prosent.

I 2013 ble 0,5 mill. kr brukt til prosjekter i fylkesovergripende prosjekter. Fylkesmannen forvalter tilskudd til utredning og tilrettelegging, og i 2014 ble det fra Fylkesmannen bevilget 64,6 mill. kr i tilskudd.

Tabell 5.21 Fylkesvis tildeling av BU-midler. Mill. kr¹⁾

	1999			2013			2014		
	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hage- bruk	Andre Tiltak	Sum	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum
Østfold	8,2	15,6	25,5	58,3	17,7	76,0	49,0	13,3	62,3
Akershus/Oslo	6,6	13,9	22,3	56,7	11,5	127,6	35,2	8,5	135,7
Hedmark	16,9	22,4	42,4	116,1	10,7	85,2	127,3	13,3	68,4
Oppland	18,8	24,6	46,2	74,5	8,4	64,1	55,1	15,3	65,8
Buskerud	9,6	17,7	28,4	55,7	8,4	50,0	50,5	17,2	47,7
Vestfold	6,7	11,8	19,5	41,6	4,3	47,5	30,5	10,9	47,5
Telemark	7,1	16,5	24,2	43,2	6,5	41,2	36,6	20,7	49,2
Aust-Agder	5,3	12,1	17,7	34,8	10,5	64,7	28,5	8,1	50,3
Vest-Agder	6,2	13,3	19,9	54,2	4,2	119,5	42,2	6,6	144,5
Rogaland	14,9	23,5	40,3	115,3	12,4	75,4	138,0	6,5	69,0
Hordaland	12,7	22,5	36,8	63,0	20,6	136,0	62,5	12,1	141,9
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	47,0	115,3	21,0	136,6	129,8	5,7	98,8
Møre og Romsdal	16,8	24,7	43,6	115,6	15,0	130,8	93,0	11,2	113,1
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	40,9	115,8	11,6	186,3	101,9	7,2	158,3
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	49,7	174,7	16,7	113,1	151,1	20,3	94,1
Nordland	15,9	20,4	40,1	96,4	17,0	87,5	73,8	14,4	79,5
Troms	12,0	15,9	29,8	70,4	10,7	38,3	65,1	5,9	50,3
Finnmark	8,4	11,6	20,7	27,6	3,1	3,1	44,3	4,0	4,0
Flere fylker						0,0		0,5	0,5
FMLA					68,7	68,7		64,6	64,6
Sum	220,0	343,0	595,0	1 429	279	1652	1 314	266	1 545

1) Både BU-tilskudd og låneramme for beregning av rentestøtte inngår i tallene for 2013 og 2014. Støtte innvilget av forsøksregionene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7). Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer.²⁶

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I tabell 5.22 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, og en fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruk. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Det har vært en økning i andelen jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer, fra 41 prosent i 1999 til 55 prosent i 2013. På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper av tilleggsnæring.

Det er nedgang i antallet med leiekjøring og i antallet som driver camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Antallet som hadde utleie av jakt/fiskerett, og utleie av driftsbygning/våningshus økte fra 1999 til 2013.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen, i tillegg til samleposten «annet». På landsbasis drev 41 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2013 med leiekjøring.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Akershus, Finnmark og Vestfold. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud og Trøndelagsfylkene. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Finnmark, etterfulgt av Buskerud og Sogn og Fjordane. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus, Østfold og Vestfold.

²⁶ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Tabell 5.22 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2013

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, Årsverk
	Antall i alt	Antall					
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gards- turisme	Utleie av drifts- bygning og våningshus	Annet	
<i>Landet, 1999</i>	29 097	14 076	5 851	3 106	3 490	12 096	4 357
<i>Landet, 2010</i>	26 610	10 834	10 289	2 448	5 937	14 252	4 062
<i>Landet 2013</i>	24 146	9 914	9 422	2 307	6 078	12 655	3 323
Østfold	1 285	589	175	47	490	755	186
Akershus/Oslo	1 308	642	425	29	532	581	210
Hedmark	1 895	810	871	142	506	801	234
Oppland	2 672	1 125	1 419	212	560	1 207	338
Buskerud	1 609	705	972	325	460	807	220
Vestfold	882	365	233	29	340	548	154
<i>Østlandet</i>	9 651	4 236	4 095	784	2 888	4 699	1 342
Telemark	864	379	163	116	146	550	199
Aust-Agder	429	179	74	25	125	313	53
Vest-Agder	697	282	105	79	93	450	78
<i>Agder og Telemark</i>	1 990	840	342	220	364	1 313	331
<i>Rogaland</i>	2 112	716	509	134	626	1 243	246
Hordaland	1 555	520	417	175	382	880	186
Sogn og Fjordane	1 560	613	627	292	327	811	207
Møre og Romsdal	1 608	689	705	190	301	772	193
<i>Vestlandet</i>	4 723	1 822	1 749	657	1 010	2 463	585
Sør-Trøndelag	1 985	709	1 125	216	400	1 137	270
Nord-Trøndelag	2 033	779	1 183	145	475	959	205
Trøndelag	4 018	1 488	2 308	361	875	2 096	475
Nordland	1 041	476	296	87	167	528	186
Troms	493	262	115	52	121	256	140
Finnmark	116	74	7	12	28	56	18
Nord-Norge	1 650	812	418	151	316	840	344

Kilde: SSB. Jordbrukstellingen 1999, landbrukstellingen 2010 og landbruksundersøkelsen 2013

Tabell 5.23 nedenfor viser tilsvarende tall fordelt på kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Tabell 5.23 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling 2013

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					
	Antall i alt	Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	Annet
<i>Landet, 2010</i>	<i>26 610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>
<i>Landet, 2013</i>	<i>24 146</i>	<i>9 914</i>	<i>9 422</i>	<i>2 307</i>	<i>6 078</i>	<i>12 655</i>
Sone I	8 518	3 559	2 399	356	2 901	4 744
Sone II	1 759	703	666	120	489	898
Sone III	13 869	5 652	6 357	1 831	2 688	7 013
Klasse 1	3 937	1 461	2 133	498	763	1 971
Klasse 2	4 602	1 716	1 994	564	870	2 303
Klasse 3	3 388	1 319	1 148	349	687	1 916
Klasse 4	3 645	1 619	1 477	508	843	1 847
Klasse 5	6 202	2 674	1 973	272	2 065	3 412
Klasse 6	710	349	164	59	153	378
Klasse 7	1 662	777	532	58	697	829

Kilde: SSB. Landbrukstellingen 2010 og landbruksundersøkelsen 2013

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene omfatter jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 888 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2013, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på kr 59 100 i gjennomsnitt per bedrift. Det er mer enn det seksdobbelte av skogbrukets bidrag, og det utgjør ca. 17 prosent av jordbrukets driftsoverskudd i 2013.

Tabell 5.24 viser at tilleggsnæringer er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

**Tabell 5.24 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring.
2013. 1 000 kr**

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0–49	399,8	5,7	130,2	50,3
50–99	232,6	-1,1	57,1	29,7
100–199	240,0	6,5	33,6	39,1
200–299	318,1	4,9	52,0	26,5
300–499	379,4	8,6	63,5	33,1
> 500	502,0	22,2	78,7	49,6
Alle jordbr.bedrifter	352,9	9,2	59,1	35,8

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2013

Fra og med regnskapsåret 2005 ble det gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæringer i Driftsgranskingene.

I 2013 hadde 63 prosent (556 bruk) omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring, som er en noe høyere andel enn året før. (Omsetning er definert som salgsinntekter av varer og tjenester.)

På 84 prosent av de 888 jordbruksbedriftene, dvs. 745 bruk, er det registrert driftsoverskudd på tilleggsnæring. Mange jordbruksbedrifter har registrert driftsoverskudd på flere tilleggsnæringsaktiviteter.

Tabell 5.25 presenterer resultater fra disse 745 brukene, og viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgrener får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt 62 600 kr på disse jordbruksbedriftene. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.25 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2013

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	410	36 600	392	58 700	278	31
Maskinkjøring	452	33 100	449	92 900	435	168
Vareproduksjon	206	18 400	160	128 800	158	255
Utmarksnæring	278	30 700	277	33 200	151	13
Turisme	15	49 500	12	226 000	13	661
Annen tjenesteyting	62	70 500	62	164 500	57	452
Gj.snitt per jordbr.bedr.	745	62 600	729	147 500	673	236

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2013

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 236 timer per bruk i 2013. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de mest utbredte tilleggsnæringsaktivitetene, mens det er annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet «Inn på tunet», landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 573 timer per jordbruksbedrift, men der er det kun 15 bruk som er med i beregningene.

Driftsoverskuddet fra tilleggsnæring utgjorde i gjennomsnitt 7 prosent av samlet inntjening på alle (888) driftsgranskingsbruk i 2013. Andelen har økt jevnt de siste årene, men det var en liten nedgang fra 2011 til 2012. Bidraget varierer naturlig nok med ulike regioner og ulike tilleggsnæringer. I 2013 hadde bidrag fra tilleggsnæringene minst betydning i «andre bygder» i Trøndelag, med 5 prosent av total inntjening, og det betydde mest i «andre bygder» i Agder og Rogaland, med 14 prosent.

6 Miljø- og ressursvern

I Meld. St. 9 (2011–2012) trekkes retningslinjer for miljøpolitikken i landbruket opp. Det heter:

«Bærekraftig landbruk er et av hovedmålene i den norske landbruks- og matpolitikken. Herunder finnes miljømål knyttet til beskyttelse av arealressursene, produksjon av miljøgoder, naturmangfoldet, klimautfordringene og redusert forurensning fra jordbruket»

For å systematisere og styrke miljøarbeidet i landbruket presenterte Landbruks- og Matdepartementet i 2008 en miljøstrategi for perioden 2008–2015. Der heter det blant annet:

Miljøstrategien baserer seg på et levende landbruk som opprettholdes i hele landet for å sikre at de positive miljøeffektene blir ivaretatt

Mål, strategier og tiltak er inndelt i fire hovedkapitler:

- Bevaring av naturens mangfold og friluftsliv
- Bevaring og bruk av kulturminner
- Rent hav og et giftfritt samfunn
- Et stabilt klima og rent luft

Resultatene fra LMDs miljøarbeid dokumenteres i en årlig rapport fra Statistisk sentralbyrå. Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten og omtale av følgende punkter:

- kulturlandskap
- jordarbeiding/erosjon
- forurensing fra landbruket
- gjødselforbruk
- plantevernmidler
- landbruksplast

Dette kapitlet tar i tillegg opp temaene: gjengroing og miljøindikatorer

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk²⁷. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene.

Miljøprogram i jordbruket er delt på fire nivå:

1. **Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk og midler til informasjons- og utviklingstiltak.
2. **Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Tilskuddsordningen blir evaluert hvert fjerde år. For fireårsperioden som startet i 2013 har RMP fått ny og enklere struktur. Det er gjennomført en harmonisering av tiltak på tvers av fylkesgrensene, med en felles tiltaksmeny for alle fylker, og fylkene kan velge tiltak fra denne menyen. De ulike tiltakene er fra og med 2013 delt inn i sju miljøtema.
3. **Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan og gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. Personer, organisasjoner og andre utenom det aktive produksjonsjordbruket kan også søke her.
4. **Miljøplan på det enkelte gårdsbruk.** Den enkelte jordbruksbedrift er pålagt å ha en miljøplan, som er en helhetlig og systematisk gjennomgang og dokumentasjon av miljøtilstanden og miljøarbeidet på gården, fastsatt i Forskrift om miljøplan av 15.1.2003. Miljøplanen vil være et utgangspunkt for å planlegge og gjennomføre tiltak på jordbruksbedriften, der hensikten er å oppnå en mer miljøvennlig

²⁷ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

jordbruksproduksjon og at positive miljøeffekter kan holdes ved like eller økes. Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Tilskudd til avrenningstiltak utgjør den største enkeltposten av de regionale miljøprogrammene, med ca. 38 prosent av summen.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

	2005 ¹⁾	2007	2010	2013
Nasjonale miljøprogram	3 372,0	3 630,0	3 956,0	4 005,0
Regionale miljøprogram	331,6	385,3	405,0	429,0
Kommunal miljøordn., SMIL ²⁾	225,0	139,3	140,0	158,0
Totalt landet	3 928,6	4 154,6	4 502,0	4 592,0

* Foreløpige tall

1) 2005-tallene er totalt bevilget for årene 2004 og 2005

2) Kommunale miljøordninger omfatter også NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket), men her utgjør miljødelen en liten andel av totalen)

Kilde: Statistisk sentralbyrå (Jordbruk og miljø) og Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratets rapport *Miljøstatus i landbruket 2012* er en videreføring av tidligere rapporter, men synliggjør i større grad hvordan landbrukssektoren følger opp natur- og miljøhensyn.

I rapporten beskrives status og utvikling på områder der det er viktige miljømål for landbruks- og matpolitikken. Jordloven er grunnleggende for å sikre de mest verdifulle jordressursene. Areal- og kulturlandskapstilskudd og tilskudd til dyr på beite er de viktigste tilskuddene i nasjonalt miljøprogram.

Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene.

6.2 Kulturlandskapet og bruken av arealene

Jordbrukets kulturlandskap preger en stor del av landskapet utenfor befolkningskonsentrasjonene og industriområdene og utgjør en vesentlig del av våre felles omgivelser. Jordbruket er forskjellig i ulike områder og endrer seg over tid. Det gir sammen med variasjon i naturgitte forhold et kulturlandskap med regionale særpreg. I St.meld. nr. 26 (2006–2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, sier regjeringen at den vil:

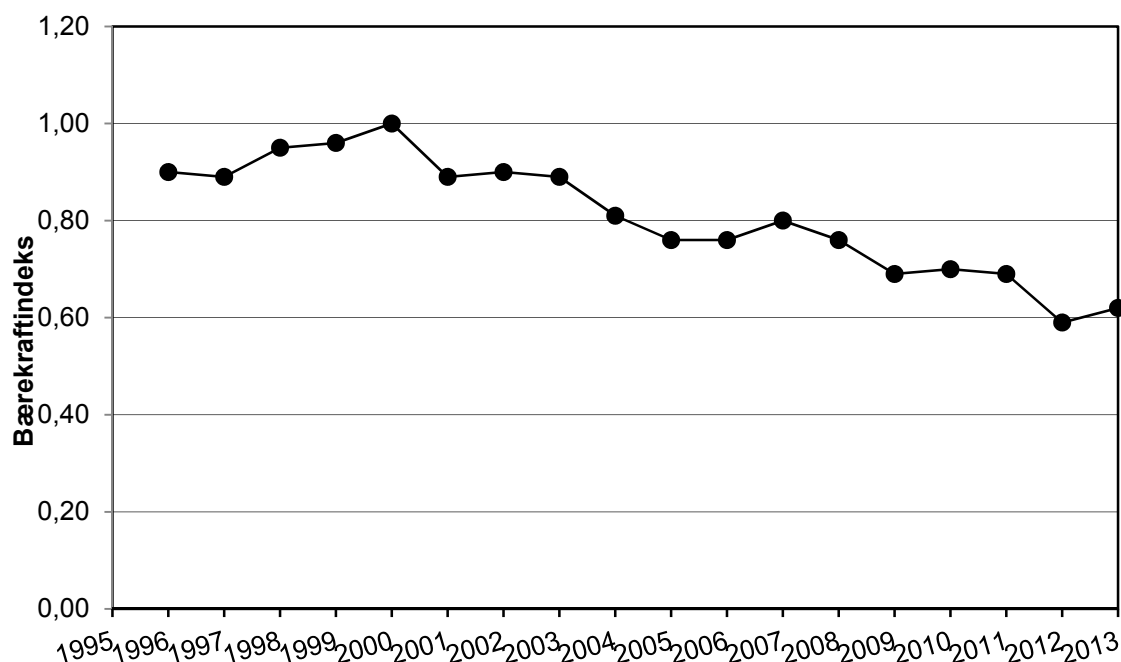
- Øke bevisstheten om landskapets betydning i kommunal og regional planlegging og utvikling, i samsvar med forpliktelsene i den europeiske landskapskonvensjonen.
- Øke kunnskapen om endringer i landskapet og hva de betyr for miljø, samfunn og enkeltmenneske.

- *Utvikle bedre metoder og verktøy for sikring og utvikling av landskapsverdier.*
- *Videreutvikle en landbrukspolitikk som bevarer et levende landbruk og et levende jordbrukslandskap i hele landet og sikre verdier knyttet til de historiske jordbruksarealene, dvs. areal som har vært brukt og preget av jordbruksvirksomhet og som har vært ute av drift for kortere eller lengre tid.*
- *Evaluerer og målrette bruken av regionale miljøprogram for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Legge til rette for å forbedre effekten av kommunenes økonomiske miljøvirkemidler (SMIL-midlene) for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Starte arbeidet med utvelgelse av spesielt verdifulle kulturlandskap i alle fylker i 2007, samt vurdere om dagens virkemidler for forvaltning og skjøtsel er målrettet nok for disse områdene.*

Det er også etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av Norsk institutt for skog og landskap, 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». Programmet rapporterer nasjonale og regionale indikatorer for utviklingstendenser i jordbrukets kulturlandskap. Fugler og karplanter inngår som indikatorer på biologisk mangfold i 3Q-programmet.

Figur 6.1 viser indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskapet i perioden 1995–2013. Bestandsindeksen for kulturlandskap for 1995–2005 er hovedsakelig fra telleruter i Trøndelag og Østlandsområdet. Etter 2005 baseres indeksen på et mer representativt rutenett for hele landet. Indeksen for kulturlandskap inkluderer 8 fuglearter som i Norge er knyttet til naturtyper vi finner på jordbruksarealer og i kulturlandskapet. Dette er artene vipe, storspove, sanglerke, låvesvale, linerle, stær, buskskvett og gulspurv. Indeksen for kulturlandskap viser bestandsnedgang for de inkluderte arealene i perioden 1996–2012, mens det er en liten oppgang i 2013.

Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Men bestandsutviklingen er klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene. Det er derfor viktig at også landbruket følger med på bestandsutviklingen, siden leveområdene for disse artene er så nært knyttet til jordbrukslandskapet. Dette følger av sektoransvaret for miljø.

Figur 6.1 Indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskap. 1995–2013. 1995=100

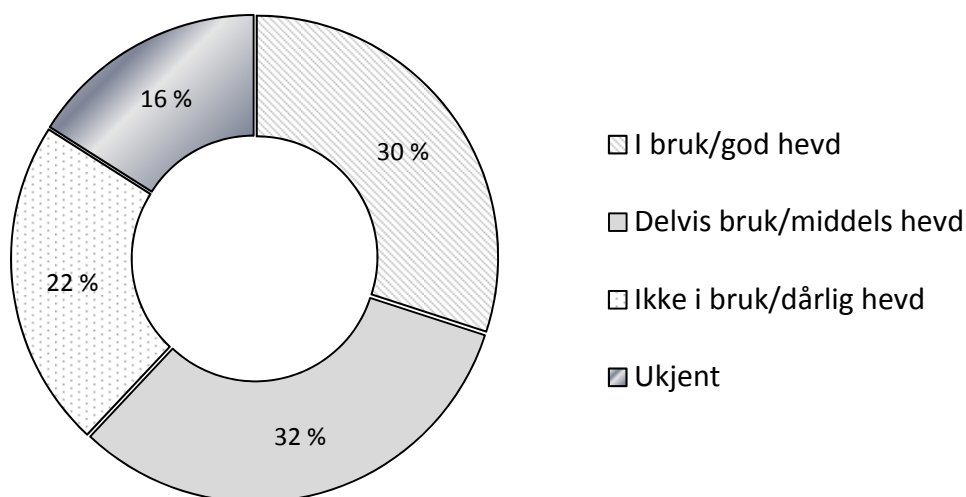
Kilde: Direktoratet for naturforvaltning/ NINA

Også mange rødlistearter²⁸ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet. Gjengroing av kulturlandskapet har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Nær 50 prosent av alle karplanter og 60 prosent av alle sommerfugler på Norsk rødliste for arter 2010 finnes i jordbrukets kulturlandskap. 24 prosent av artene på Norske rødliste for arter 2010 er truet på grunn av opphør av bruk og gjengroing.

En gjennomgang av de 216 høyest prioriterte kulturlandskapsområdene i 2006 viste at ca. 60 prosent av områdene var i bruk og i noenlunde god hevd (figur 6.2). Resten var preget av gjengroing og forfall. Situasjonen antas å være nokså uendret i mange av fylkene, bortsett fra i de områdene som er utpekt som «Utvalgt kulturlandskap» og som får særskilt forvaltning (22 områder).

Av de 112 nasjonalt verdifulle kulturlandskap som ble valgt ut Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap (Nasjonalt registrering av verdifulle kulturlandskap 1994), er et flertall inkludert i ulike former for oppfølging knyttet til å ivareta naturmangfoldverdier, enten gjennom landbrukssektorens, miljøsektorens tilskuddsordninger, eller begge deler.

²⁸ Norsk rødliste for arter 2010 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

Figur 6.2 Status for bruk av de 216 høyest prioriterte kulturlandskapene, 2006

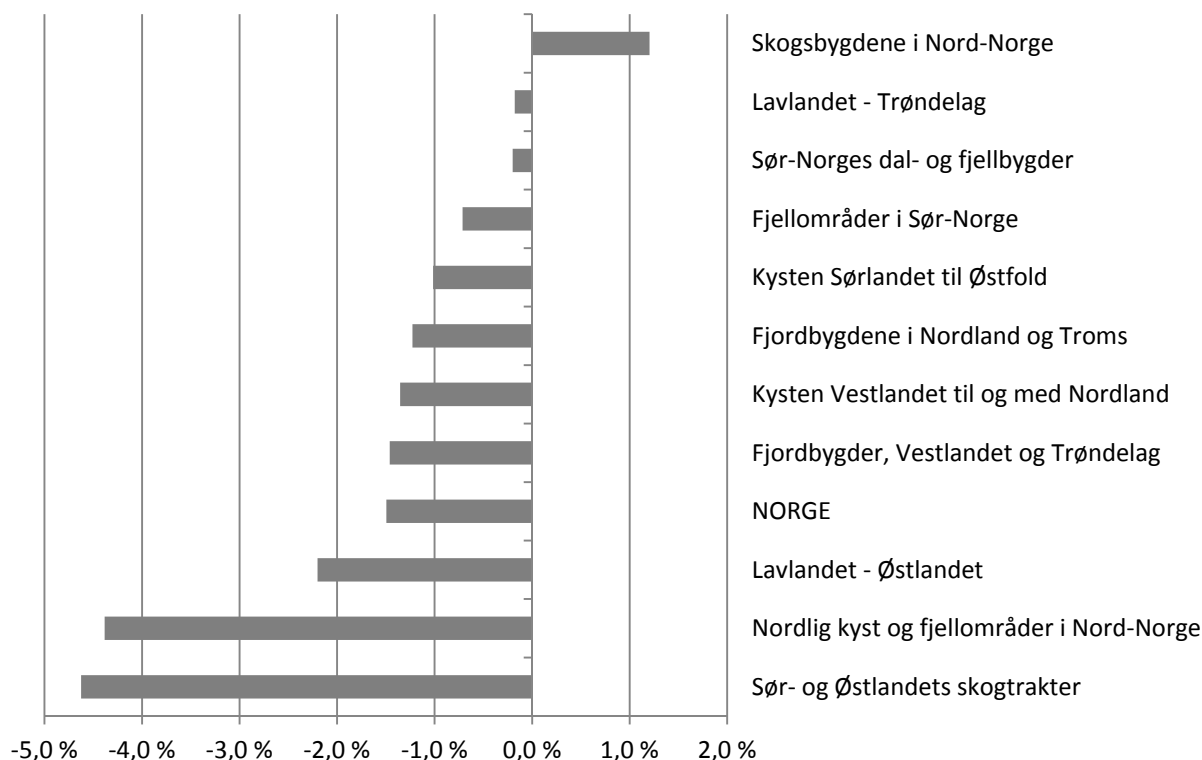
Kilde: Bioforsk, rapport: Status for verdifull kulturmark - slåttemark og områder i «Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap», 2006

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Arealovervåkingsprogrammet 3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1, 5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. Her vises de estimerte endringene, både når det gjelder netto og total tilgang og avgang av jordbruksareal fordelt på de ulike jordbruksregionene. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

I alle regioner som ligger i Nord-Norge er det relativt store brutto endringer. Skogsbygdene i Nord-Norge har også en avgang som ligger godt over gjennomsnittet, men her har det også vært en betydelig tilgang av jordbruksareal. Fjordbygdene i Nordland og Troms skiller seg ut med både størst avgang og størst tilgang av jordbruksareal, mens nettoresultatet er nær landsmiddelet. Dette skyldes at det har vært stor avgang av jordbruksareal i tidligere tider, så det er mye areal som kan tas inn i bruk igjen om lokaliseringen er hensiktsmessig.

Figur 6.3 viser estimert netto endring i areal i drift over en periode på 5 år. Regionene er sortert etter netto endring. Norsk institutt for skog og landskap jobber videre med å oppdatere tallene, men dette er ikke klart til publisering (mars 2015). Trenden er at det er mindre utslag på endring i jordbruksareal nå enn tallene i figur 6.3 viser, men mønsteret i endringene er det samme.

Figur 6.3 Estimert netto endring i areal i drift over en periode på 5 år. Regionene er sortert etter netto endring

Kilde: Overvåkingsprogrammet 30, Norsk institutt for skog og landskap

6.3 Miljøindikatorer

6.3.1 Kulturminner og kulturmiljøer

Kulturminner er spor etter menneskelig aktivitet gjennom tidene. En arealkrevende næring som landbruket har etterlatt seg mange slike kulturminner. Eksempler er bygninger, gravhauger og steingjerder. Det nasjonale målet er å forvalte kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

Siden 2009 har alle fylker gitt tilskudd til å ta vare på kulturminner, bygninger og kulturmiljøer, og totalt ble det i 2013 gitt 63,3 mill. kr i dette gjennom RMP.

Det gis mest tilskudd til å ivareta bygninger og seterdrift, samt kulturminnene knyttet til freda og verneverdige bygninger i kulturlandskapet. I tillegg settes det i stand og vedlikeholdes en rekke kulturminner gjennom Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Utvalgte kulturlandskap er et fellesprosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen der 22 områder med kulturhistoriske og biologiske verdier er pekt ut til å få en særskilt oppfølging. Disse er ansett til å ha en særskilt verdi som kilde til kunnskap og opplevelse av vår felles natur- og kulturarv. Tilskudd til ulike tiltak i disse områdene var på 14 mill. kr i 2013.

6.3.2 Biologisk mangfold

De nasjonale mål er at naturen skal forvaltes slik at planter og dyr som finnes naturlig sikres levedyktige bestander. Variasjonen av naturtyper og landskap skal opprettholdes. I tillegg skal matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser opprettholdes.

En stor andel av miljøvirkemidlene rettet mot biologisk mangfold går til istandsetting og skjøtsel av kulturbetingede naturtyper. Dette er naturtyper som er et resultat av tradisjonell drift som beite, slått og lauving, og representerer i hovedsak arealer hvor stabilt naturmiljø og kontinuitet i skjøtsel er en nøkkelfaktor. Naturmangfoldloven har slåttemark og slåtte- og beitemyr som utvalgte naturtyper. I tillegg er flere andre foreslått som utvalgte naturtyper.

For å skjøtte og utvikle biologisk mangfold gjennomføres det en rekke tiltak innenfor SMIL og RMP. I alle fylker gis det tilskudd til dette formålet. Gjennom RMP ble det utbetalt 45,6 mill. kr til biologisk mangfold i 2013.

Av fremmede arter i Norge utgjør de fleste ingen trussel mot naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til. Miljødirektoratet gir årlig ca. 6 mill. kr i tilskudd for å fjerne fremmede skadelige arter i kulturlandskapet.

6.4 Forurensing fra landbruket

I Norge er jordbruket den viktigste kilden til utslipp av klimagassene metan og lystgass. I tillegg står jordbruket for ca. 91 prosent av utslippet av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Også avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

6.4.1 Klimagasser i landbruket

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH_4) og lystgass (N_2O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralisk gjødsel indirekte med CO_2 og N_2O -utslipp. 88 prosent av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra håndtering av husdyrgjødsel. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogen-forbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO_2 stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det betydelige klimagassutslipp, både direkte og indirekte. Direkte gjennom produksjon av N_2O relatert til fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning. Indirekte gjennom utslipp av CH_4 i produksjon av husdyrgjødsel og CO_2 -utslipp fra diesel ved bruk av maskiner.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. Bioforsk har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord.

Tabell 6.2 viser status for utslipp av klimagassene metan (CH_4) og lystgass (N_2O) fra landbrukssektoren omregnet til 1 000 tonn CO_2 -ekvivalenter. Landbrukets utslipp

var i 2013 på totalt 4,6 mill. CO₂-ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 50,7 og 69,6 prosent av landets samlede utslipp.

CO₂-utslipp i jordbruket vises ikke i tabell 6.2. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser

Tabell 6.2 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2012		2013	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 801		2 797	-	2 432	-	2 429	
Husdyrgjødsel	331	750	315	752	309	698	322	690
Kunstgjødsel		511	-	497	-	442	-	447
Jordbruk annet		870	-	825	-	748	-	751
Sum	3 132	2 131	3 112	2 074	2 741	1 888	2 751	1 888

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av kunstgjødsel og stasjonær forbrenning av kunstgjødsel inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB vist i tabell 6.2. Disse utslippene utgjorde 566 tusen tonn CO₂ og 389 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2013. Utslippene fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Siden 1990 har utslippene gått ned med ca. 12 prosent, hovedsakelig på grunn av færre storfe og redusert bruk av gjødsel. Utslippene fra jordbruket i tabell 6.2 utgjorde 8,6 prosent av samtlende klimagassutslipp.

I tillegg til utslippene vist i 6.2 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har Bioforsk estimert det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar, og totalt 1,4 mill. tonn CO₂. Dette er mindre enn tidligere beregninger. Reduksjonen skyldes både at arealet med myrjord er redusert, og reduksjon i tap per dekar på grunn av at myra blir stadig mer omdannet. Bioforsk har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, i tillegg til tap fra åkerjord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,2 mill. tonn CO₂.

Siden 1920-tallet har avvirkningen av norsk skog vært lavere enn tilveksten. Det innebærer større opptak enn utslipp av CO₂ i skogen. Beregninger fra Institutt for skog og landskap viser netto opptak av klimagasser i 2011 til 32,4 mill. tonn CO₂. Dette tilsvarer omtrent 60 prosent av de totale klimagassutslippene de siste årene.

6.4.2 Avrenning til vann

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften). Den har som mål at *alle vannforekomster innen 2021 skal oppnå eller opprettholde minst god kjemisk og økologisk tilstand*.

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca. 20 prosent av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021.

Som et grunnlag for videre arbeid blir det gjennomført en risikovurdering av alle vannforekomster. Per september 2014 er mer enn 28 000 vannforekomster risikovurdert. Ifølge rapporten *Jordbruk og miljø (2015/18)* fra SSB oppgir Miljødirektoratet ingen risiko for 60 prosent av de norske vannforekomstene. Når det gjelder overflatevann gjenstår det å klassifisere i overkant av 9 prosent. Av det som er klassifisert har 62 prosent god eller svært god tilstand, mens 38 prosent har moderat eller dårligere tilstand.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

NIVA har beregnet utslipp av fosfor (tabell 6.3) og nitrogen (tabell 6.4) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjorde jordbrukets andel 6,7 prosent av samlet fosforutslipp. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde, med henholdsvis 48 og 52 prosent. For Agder og Rogaland er jordbrukets andel 12 prosent, mens de øvrige regionene til sammen har 4 prosent andel fra jordbruket.

Tabell 6.3 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene i 2012. Tonn P

	Jordbruk	Komm. avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	184	123	74	0	381
Vest-Viken	95	63	26	0	184
Agder	21	33	7	116	177
Rogaland	108	141	58	603	910
Hordaland	36	220	66	1 778	2 100
Sogn og Fjordane	46	43	17	791	897
Møre og Romsdal	61	120	36	1 076	1 293
Trøndelag	172	143	38	1 813	2 166
Nordland	35	140	40	1 676	1 891
Troms	17	70	6	879	972
Finnmark	2	36	4	650	692
Sum	777	1 132	372	9 382	11 663

Kilde: NIVA og SSB

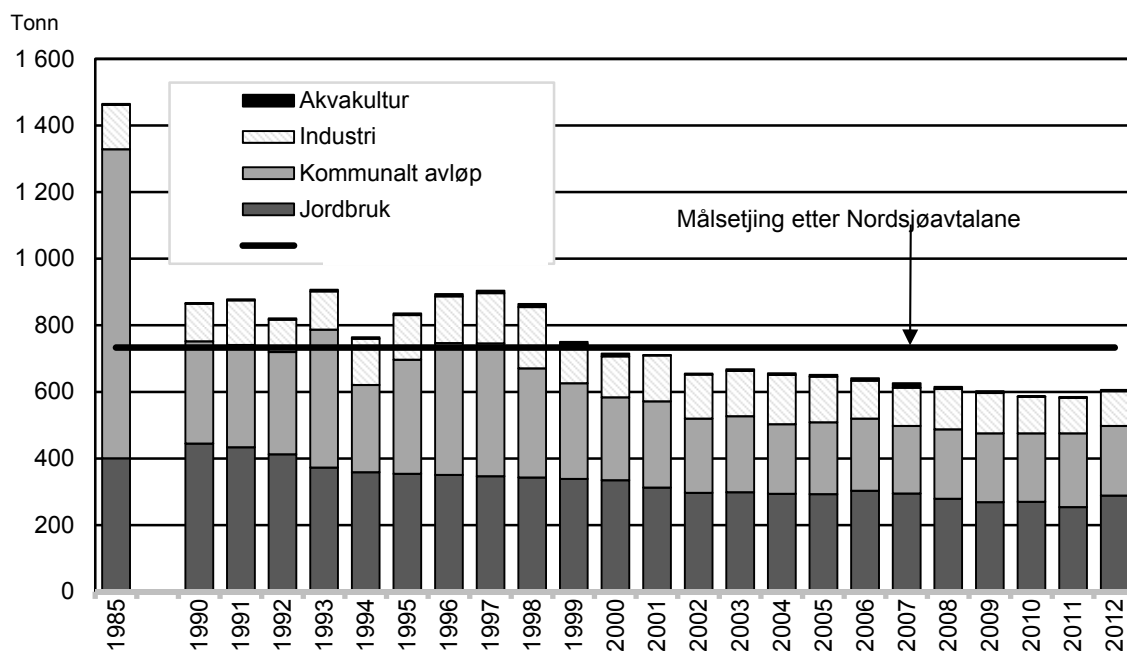
Jordbruket andel av totale utslipp av nitrogen er 28 prosent (tabell 6.4). Andelen varierer mye fra region til region. For Glomma er jordbrukets andel 63 prosent. Også for regionene Vest-Viken og Rogaland er jordbruket største utslippskilde med henholdsvis 54 og 43 prosent.

Tabell 6.4 Utslipp av nitrogen i tonn til vannregionene i 2012. Tonn N

	Jordbruk	Komm. avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	8 729	4 633	445	0	13 807
Vest-Viken	3 961	2 677	644	0	7 282
Agder	878	1 124	106	667	2 775
Rogaland	4 051	1 595	241	3 520	9 407
Hordaland	1 243	1 873	92	10 303	13 511
Sogn og Fjordane	1 486	391	31	4 603	6 511
Møre og Romsdal	2 082	994	61	6 224	9 361
Trøndelag	5 578	1 464	222	10 474	17 738
Nordland	549	1 009	573	9 672	11 803
Troms	408	567	44	5 085	6 104
Finnmark	94	300	53	3 750	4 197
Sum	29 059	16 627	2 512	54 298	102 496

Kilde: NIVA og SSB

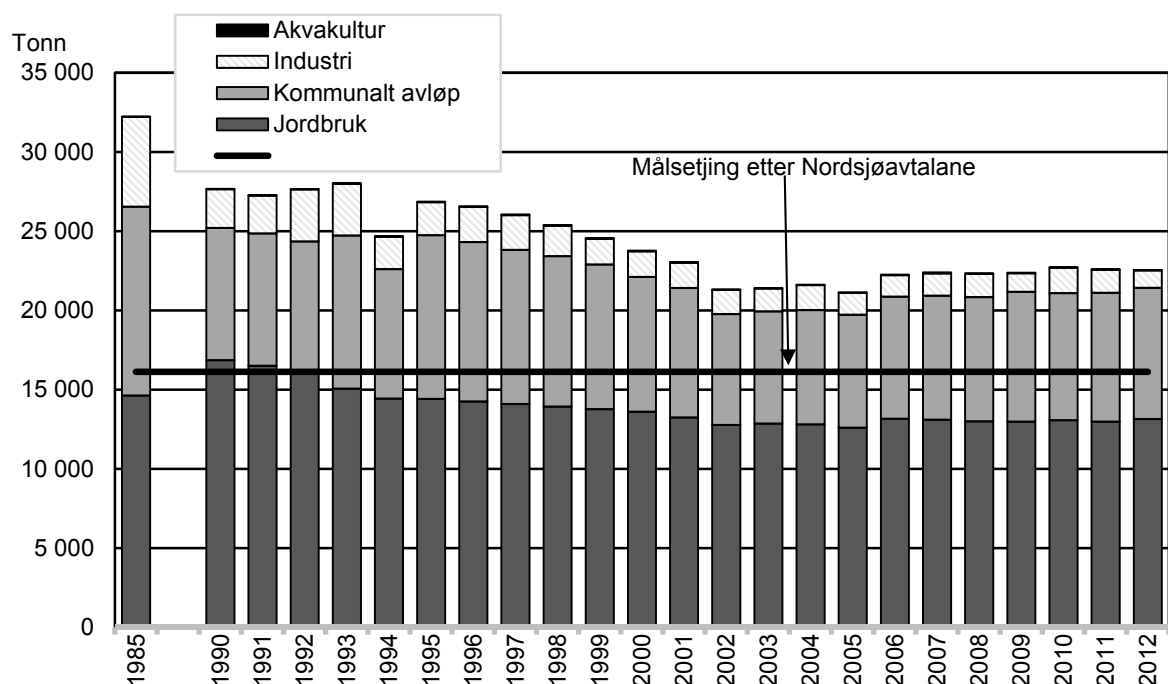
En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (figur 6.4) har utslippene gått nedover siden 1997 og har vært mindre enn målsettinga siden år 2000. Tilførselen av fosfor ble redusert med 60 prosent fra 1 465 tonn i 1985 til 585 tonn i 2011. I 2012 økte tilførselen til 606 tonn. Jordbrukets andel ble redusert med 37 prosent fra 401 tonn i 1985 til 254 tonn i 2011. I 2012 økte tilførselen fra jordbruket til 289 tonn, som er 28 prosent mindre enn tilførselen i 1985. I 2012 utgjør jordbrukets andel 48 prosent av de menneskeskapte tilførselene av fosfor til dette havområdet.

Figur 6.4 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, viser figur 6.6 at det var en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2012 er utslippene noe høyere. I 2012 var samlet menneskeskapt utslipp 22 560 tonn. Dette er 30 prosent mindre enn i 1985. Jordbrukets utslipp er redusert med 10 prosent fra 14 631 til 13 144 tonn. I 2012 kom 58 prosent av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985.

Figur 6.5 Tilførsel av nitrogen (tot-N) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale krav i forskriftene til produksjonstillegg.

RMP til tiltak mot avrenning har vært særlig konsentrert til områder der vannforekomstene har eller har hatt dårlig kvalitet. Omtrent 8 500 jordbruksbedrifter søkte om tilskudd til avrenningstiltak i 2013. Det var flest søkere i Akershus med ca. 1 400. Omtrent 60 prosent av brukene i Østfold og Akershus søkte i 2013. Tilskuddene til avrenningstiltak ble fra og med 2013 delt inn etter henholdsvis prioriterte og andre områder. 60 prosent av tilskuddene gikk til prioriterte områder og 40 prosent til andre områder. Totalt ble det i 2014 gitt 159 mill. kr gjennom RMP til vannmiljøtiltak. Nesten 77 prosent av disse midlene ble brukt til tiltak for ingen eller utsatt jordarbeiding. Resten av RMP til vannmiljøtiltak ble brukt til høstharving, direkte sådd høstkorn, fangvekster, grasdekt vannvei, vegetasjonssone, andre grasdekte arealer, vedlikehold av fangdammer, utsetting av omlegging av eng, miljøavtale og ugjødslet randsone i eng.

I rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011* fra Landbruksdirektoratet ble det pekt på at det vil være behov for sterkere målretting framover, og at RMP modellen er godt tilpasset en slik utvikling. Det ble pekt på at de mest effektive tiltakene burde prioriteres, og at i noen områder er det behov for mange tiltak og kombinert bruk av virkemidler (økonomiske, juridiske, veiledning med mer).

Det ble også gitt tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) til vannmiljøtiltak. Disse ble særlig nyttet til hydrotekniske tiltak, med over 86 prosent av samlet tilskudd på 46 mill. kr i 2014. Fylkene rundt Oslofjorden, Rogaland og Nord-Trøndelag har fått mest tilskudd.

Konklusjonen av evalueringen SMIL-ordningen i 2007 var også her at midlene bør gis en sterkere målretting. Blant annet ble det satt fokus på utbedring av gamle hydrotekniske anlegg, herunder også dimensjonering av disse til en situasjon med økt nedbør og mer intensive nedbørsperioder som et resultat av ventede klimaendringer framover.

I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Rapporten *Miljøstatus i landbruket for 2014* fra Landbruksdirektoratet viser nedgang i arealet med redusert jordarbeiding de siste tre årene, men pga. reduksjon i samlet kornarealet er andelen med redusert jordarbeiding i 2014 på samme nivå som i 2005, dvs. ca. 40 prosent.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved Bioforsk har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–12 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Ved å registrere utslippene til vassdrag i områder hvor en også har oversikt over all jordbruksaktivitet i nedbørsfeltene, har en mulighet for å analysere mulige sammenhenger mellom drift og utslipp. Virkningen av tiltak i jordbruksdrifta for å redusere utslippene vil da også kunne dokumenteres. Eksempel på tiltak er overgang til mindre høstpløying i kornområdene, og redusert gjødsling i områder med mye husdyr. Men resultatene preges også av hvordan værforholdene er det enkelte år. Erosjon fra åpen åker i vinterperioden er en viktig bidragsyter til fosforavrenning til vassdragene, mens det fra områder med mye eng og beitearealer er betydelig mindre erosjon. På den andre siden bidrar stor husdyrtetthet til økt risiko for avrenning av både fosfor og nitrogen pga. økt gjødsling. I flere felt er det registrert overgjødsling, særlig med fosfor.

Det er registrert rester av de fleste plantevernmidler som brukes i dag i vassdragene som er med i JOVA programmet. Plantevernmidler blir transportert og vaskes ut gjennom alle typer jord, men mest på lette jordarter. I perioden 1995–2012 er det gjort 4 252 enkeltfunn av plantevernmidler. Ugrasmidler utgjør 77 prosent, soppmidler 20 prosent og skadedyrmidler 3 prosent. Ugrasmidlene overskrider miljøfarlighetsverdien relativt sjelden, mens skadedyrmidler relativt hyppig overskrider denne verdien. De senere år er analysene utvidet til også å omfatte midler som blant annet brukes til bekjempelse av sopp i korn og tørråte i potet. Bioforsk konkluderer med at resultatene fra JOVA indikerer en miljøbelastning fra plantevernmiddelbruk som kan gi uønskede effekter i vannmiljø.

6.4.3 Jordarbeiding, erosjon og intensitet

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått ned, slik det går fram av tabell 6.5 og figur 6.6.

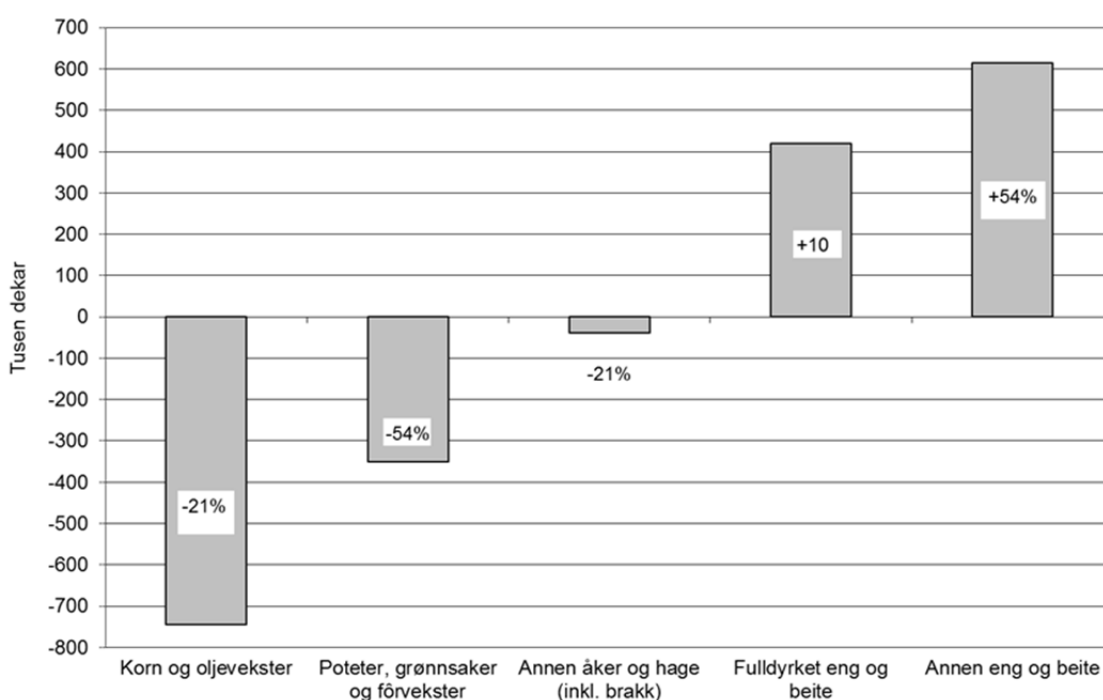
Tabell 6.5 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–2014

	1970	1980	1990	2006	2010	2013	2014*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	41,1	40,7
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	86,4	86,5

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015 og Statistisk Sentralbyrå

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at korn- og potetarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet. Økningen i fulldyrket areal skyldes økt engareal.

Figur 6.6 Endring i arealbruken fra 1990–2014

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

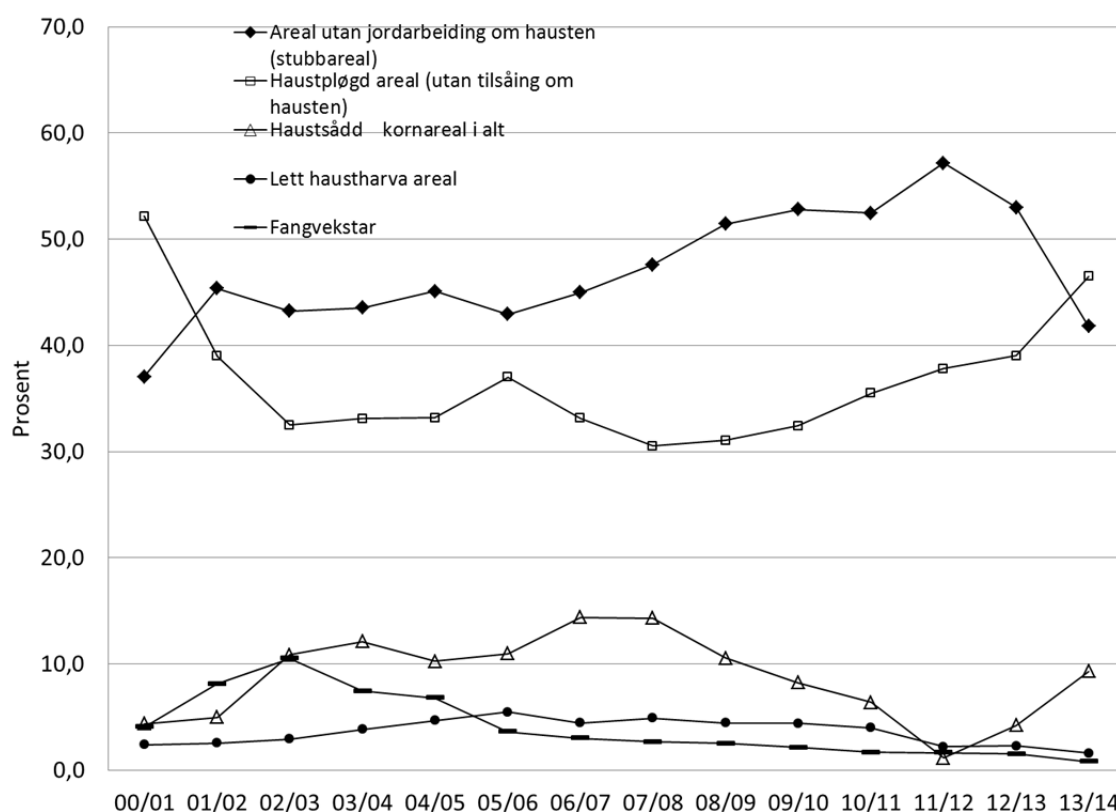
Figur 6.7 viser utviklingen i korn- og oljevekstarealet i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

Høstpløyd kornareal uten plantedekke var på 52 prosent av arealet i sesongen 00/01. Andelen var nede på ca. 30 prosent i 07/08, men har økt igjen til 46,5 prosent i sesongen til 13/14.

Andelen av arealet hvor det ikke foretas noen jordarbeiding var på det høyeste i sesongen 11/12, med 57,2 prosent. Dette har hatt en betydelig nedgang de siste to årene, til 41,8 prosent i 13/14.

Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet, og mest høsten 2006, med 14,4 prosent høstsådd areal. Foreløpige tall for 2014 viser at 9,3 prosent av kornarealet i 2014 ble sådd høsten 2013.

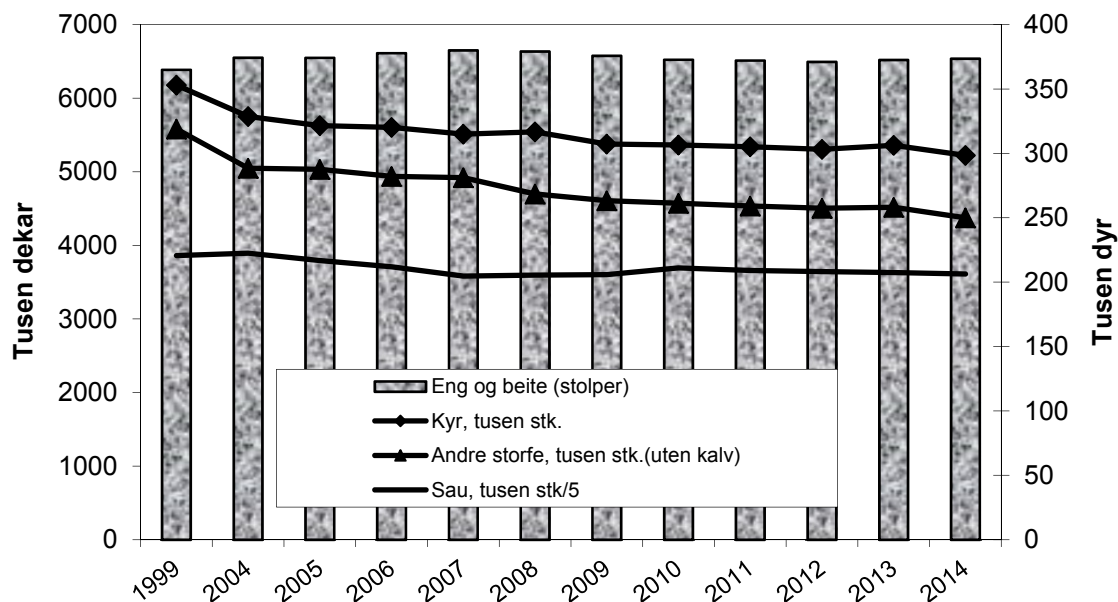
Totalarealet med fangvekster nådde en topp i 2002 med 10 prosent av arealet. Deretter har det vært en reduksjon i andelen av slikt areal til 0,8 prosent i sesongen 13/14. Andelen av korn- og oljevekstareal som ble høstharva har i hele perioden ligget mellom 2 og 5 prosent av totalt korn- og oljevekstareal, men kom i sesongen 13/14 ned på 1,6 prosent.

Figur 6.7 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

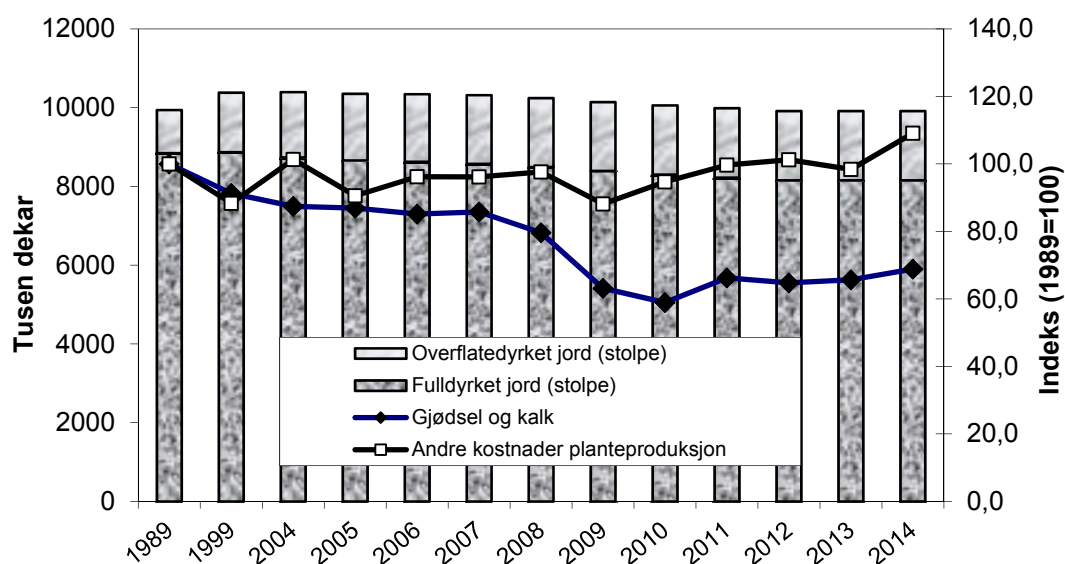
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.8 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og figur 6.9 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.8 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

Figur 6.9 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014

6.4.4 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer ved forbedrede gjødslertyper, gjødselfplanlegging og rett valg av spredetidspunkt. Som ett ledd i obligatorisk miljøplan, som er knyttet til produksjonstilskuddsforskriften, er det krav om gjødselfplan.

Tabell 6.6 viser at forbruket av kunstgjødself per dekar var 23 prosent lavere i 2014 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødslertyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselfslag har en forsurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av kunstgjødself per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, men økte til 46,1 kg per dekar i 2014.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødself. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 23 kg per dekar i 2013, jf. tabell 6.6. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødselfingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.6 Kunstgjødself og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2013	2014*
Kunstgjødself:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	387	429	455
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,5	43,0	46,1
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	228	216
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	23,1	21,9

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

På grunn av gjødself som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødself hatt spesiell oppmerksomhet. Brukernes tilpasninger ved overganger mellom rene-/rike N-typer og fullgjødselftyper, hamstring i 2007/08, medfører at endringen i forbruket, målt ved kg verdistoff var klart mindre enn endringen i antall kg gjødself isolert sett tilsier. I tabell 6.7 er antall kg verdistoff N, P og K satt opp totalt og per dekar jordbruksareal.

Tabell 6.7 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium

	Jordbr. areal	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff
	1000 daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2005/06	10 345	104 088	10,1	12 431	1,2	45 359	4,4	161 878
2006/07	10 320	107 588	10,4	12 155	1,2	45 253	4,4	164 996
2007/08	10 245	101 882	9,9	11 526	1,1	43 324	4,2	156 732
2008/09 ¹	10 143	92 781	9,1	8 465	0,8	32 907	3,2	134 154
2009/10 ¹	10 060	83 982	8,3	7 831	0,8	31 943	3,2	123 756
2010/11	9 989	95 522	9,6	8 779	0,9	34 694	3,5	138 995
2011/12	9 929	94 454	9,5	8 121	0,8	32 792	3,3	135 368
2012/13	9 871	95 706	9,7	8 475	0,9	32 699	3,3	136 880
2013/14	9 859	101 933	10,3	8 974	0,9	33 645	3,4	144 552
2014/15	9 840	104 476	10,6	9 962	1,0	36 712	3,7	151 150

1) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødsel i 2008/09 og 10 000 tonn gjødsel i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

I perioden 2008–2012 var det et pilotprosjekt med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Hedmark og Rogaland hadde tilskudd til slike tiltak gjennom RMP, og i tillegg gjaldt pilotordningen for fylkene Rogaland, Hedmark, Buskerud, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag.

I 2013 ble det søkt om tilskudd til å spre husdyrgjødsel miljøvennlig på 525 237 dekar. Totalt ble det tildelt 27,9 mill. kr til dette formålet i 2013. Tilskuddssummen inkluderer også et tilleggstilskudd man kan få for bruk av slangeutstyr. Dette er en økning på ca. 9 mill. kr fra 2012, da det ble gjennom pilotordningen og RMP til sammen utbetalt 18,5 mill. kr. Økning i areal og tilskudd skyldes først og fremst at fra og med 2013 ble denne tilskuddsordningen landsdekkende, og en del av RMP.

6.4.5 Plantevernmidler

Forsvarlig handling og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenning-myndighet for plantevernmidler i Norge. Før et middel tillates brukt, underlegges det en vurdering i forhold til helse- og miljørisiko. Det kreves også dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler.

Forskrift om plantevernmidler setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en

funksjonstest. Nedenfor (tabell 6.8) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Total omsetning av virksomt stoff i kilo i 2014 var det høyeste registrerte etter 1999. Omsetningen av yrkespreparater var høyere enn på lenge, mens omsetningen av hobbypreparater ble lavere enn de fire foregående årene. Mengden jernsulfat utgjør omtrent 90 prosent av totalmengden til privatbruk. Mengden hobbypreparater utgjorde omtrent 15 prosent av total mengde plantevernmidler i 2014.

Tabell 6.8 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2006	2010	2013	2014
Mill. kr ¹⁾	366,9	342,6	364,2	325,0	284,4	305,5	384,1
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	549,7	577,7	614,9	692,2
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	103,7	87,5	101,9	121,8
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,3	5,7	6,6	6,9
Andre midler	116,1	46,4	103,9	60,7	65,9	69,5	62,2
<i>Totalt, 1 000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>719,9</i>	<i>736,8</i>	<i>792,9</i>	<i>883,1</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2014-kroner

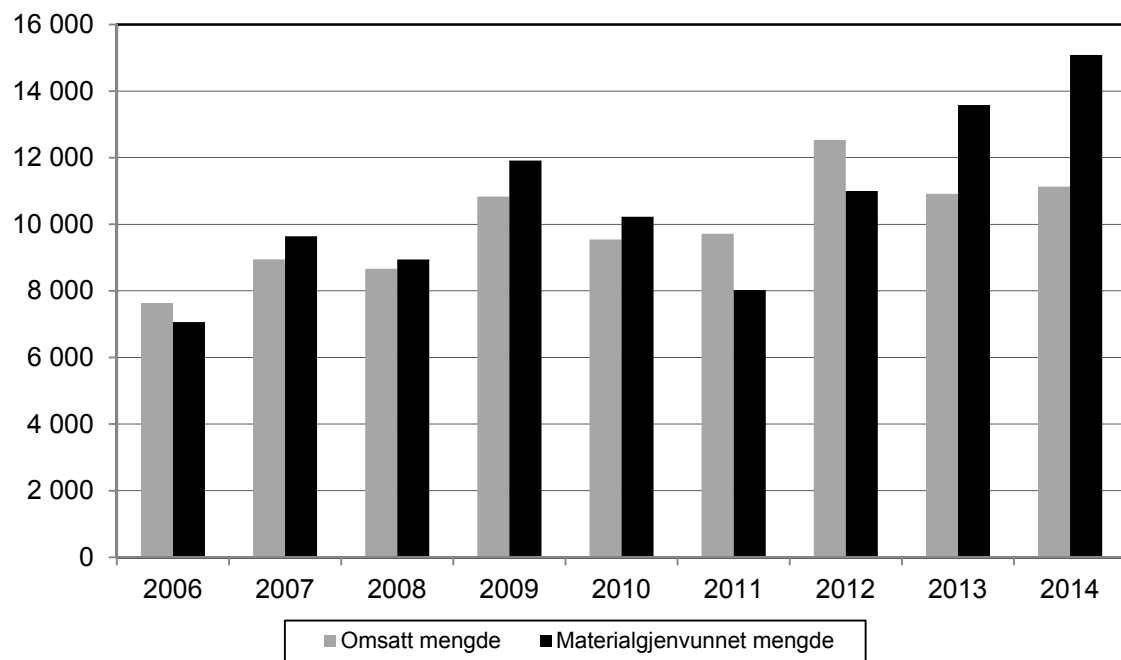
2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014 og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

6.4.6 Innsamling av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Det finnes ca. 230 leveringssteder for landbruksplast.

Figur 6.10 viser omsatt og gjenvunnet landbruksfolie ifølge Grønt Punkt. Dette gjelder folie til rundballer, rundballenett, solfangerfolie, plansilofolie, dekkfolie og plastsekker brukt i landbruket. I 2014 ble det omsatt 11 131 tonn jordbruksfolie, og materialgjenvunnet 15 087 tonn. Grønt Punkt forklarer den forholdsvis store forskjellen mellom omsatt og materialgjenvunnet mengde i enkelte år med blant annet lageroppbygging i noen år og lagernedbygging i andre år. For 2014 oppgis det noe lagernedbygging. I vekten av materialgjenvunnet mengde inngår også noe jord, stein og is som kan følge med plasten. Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Eventuell differanse kan skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

*Figur 6.10 Fakturert omsatt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2006–2014.
Tonn*

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

Tabell 7.1 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital ifølge totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	2002	2005	2010	2012	2013	2014*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	144 700	152 300	237 900	258 700	258 900	281 200
Endring fra foregående år	7 100	– 3 100	29 600	22 000	200	22 200
Registrerte regnskaper:						
Nivå	133 200	151 000	230 600	243 400	262 500	295 900
Endring fra foregående år	– 800	700	31 400	21 400	19 100	33 500

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

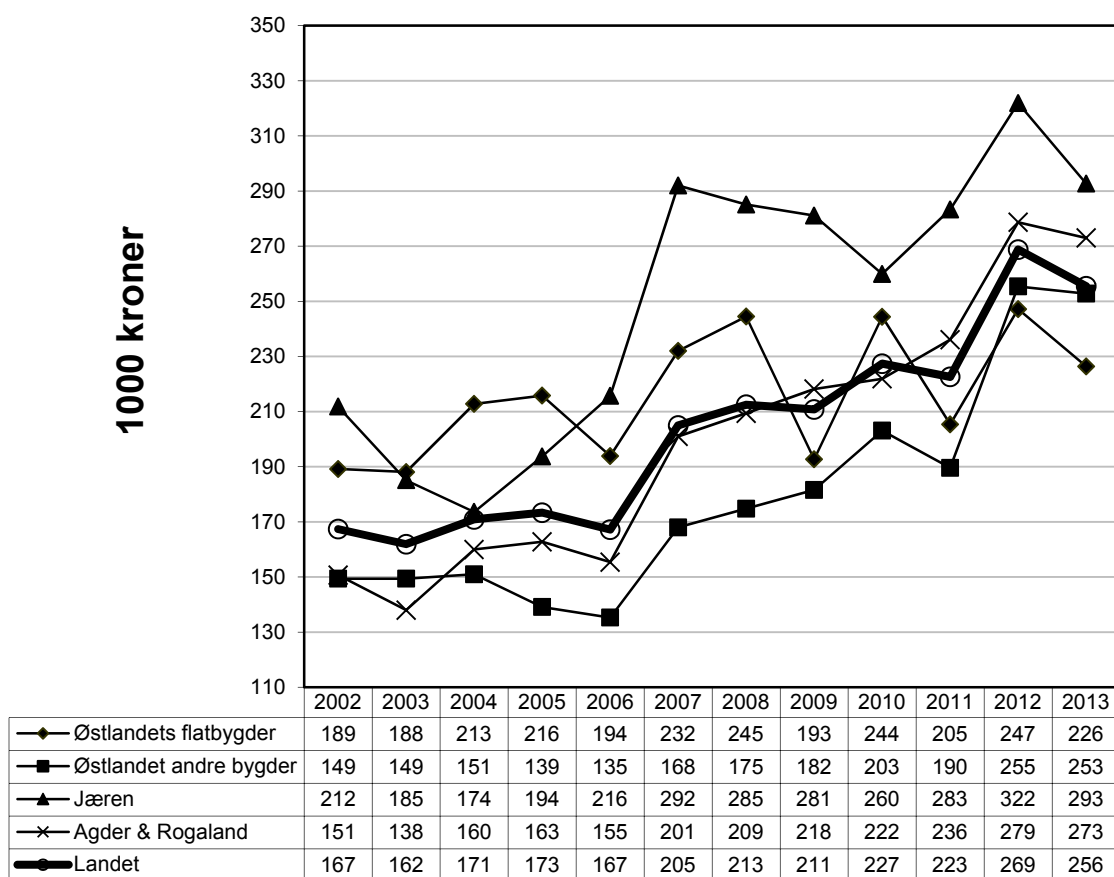
7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 800–900 jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Jordbruksbedrifter på Jæren har i mange år hatt resultat som ligger over de andre landsdelene, men i gode kornår har jordbruksbedrifter på Østlandets flatbygder hatt bedre resultat. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Dette blant annet på grunn av at brukene med best resultat (korn/svin) ligger på flatbygdene, og at de fleste sauebrukene, som har dårligere resultat, ligger i «andre bygder».

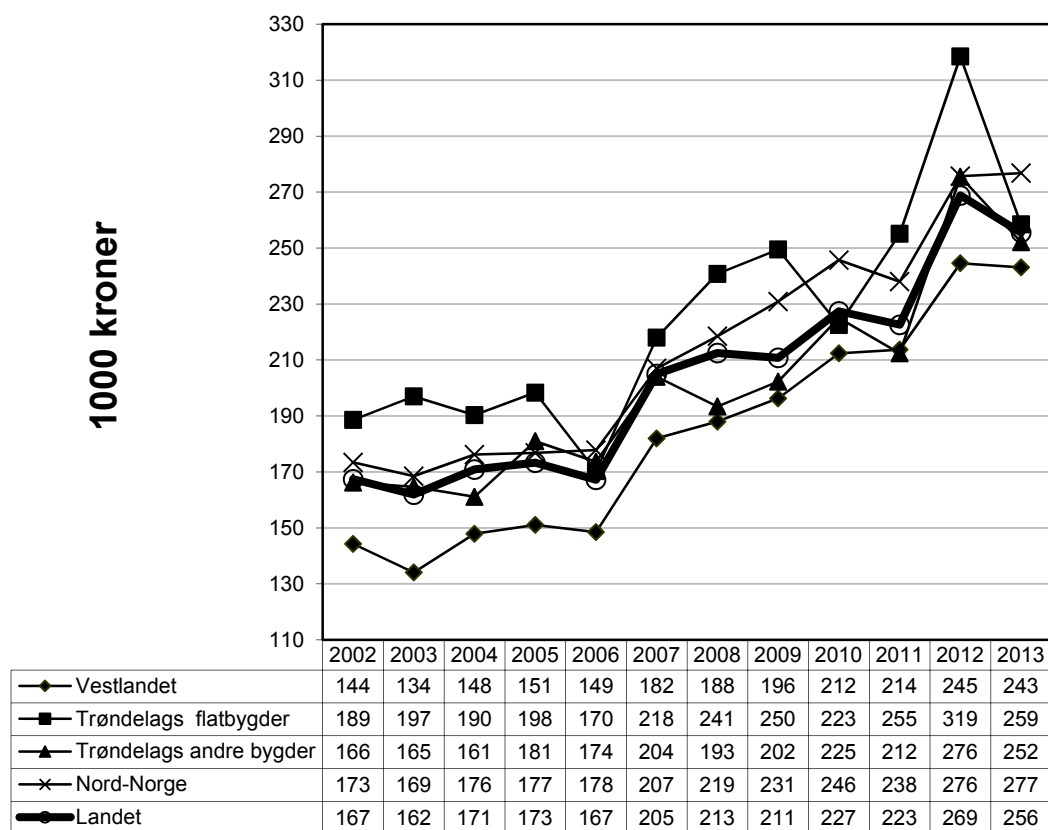
Etter en betydelig oppgang i 2012 er det en nedgang i resultatet igjen i 2013. I 2012 var bedre kornavlinger, økte priser på melk og kjøtt kombinert med volumøkning viktige forklaringer på den store framgangen. I 2013 var lave grovfôravlinger, nedgang i melkepris og nedgang i inntekter fra svinehold hovedårsakene til nedgangen.

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 7.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen. Forklaringen på den store økningen i 2012 og nedgangen i 2013 er den samme som for figur 7.1a.

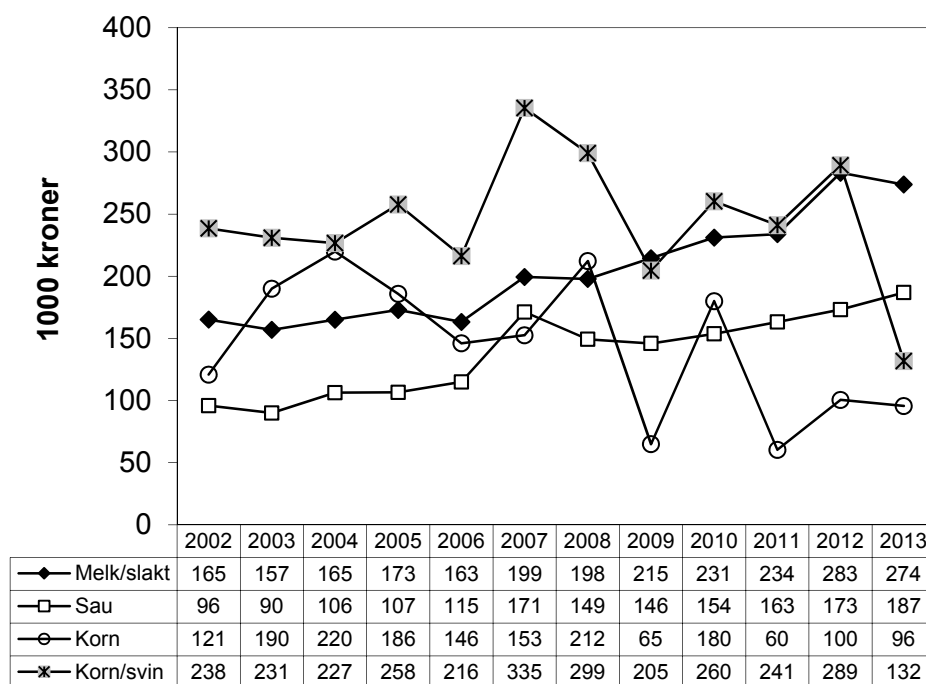

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 12 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner. I 2013 hadde driftsformen korn/svin en betydelig nedgang, og dette skyldes både lavere salgsinntekter for svinekjøtt, lavere inntekter av korn på grunn av mindre avlinger, og dessuten betydelig økte kraftfôrkostnader.

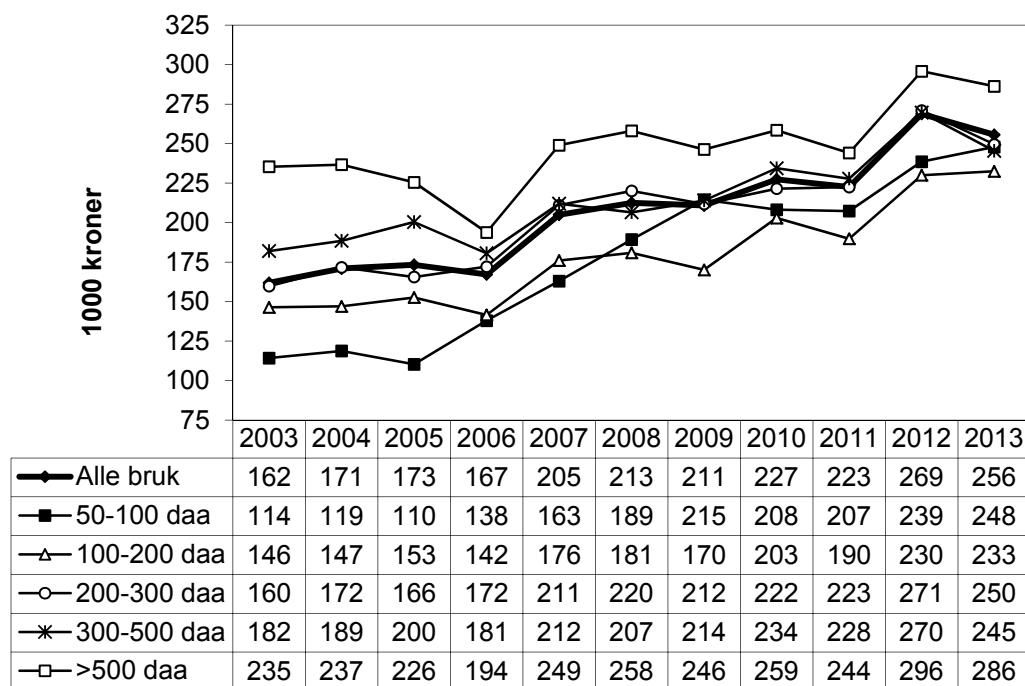
Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner.
Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. De siste årene har den minste gruppen, 50–100 daa, overgått gruppen 100–200 daa i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.3 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.2 til tabell 7.8 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.2 og tabell 7.4 inneholder to tabeller, en med tall kun for bruker og en med tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. F.o.m. 2005 er samboere uten felles barn også med i tallene på lik linje med ektefeller/samboer med felles barn. Tabell 7.6 til tabell 7.8 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995, og fra og med 2008 har andelen vært ca. 77 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Tabell 7.2 og tabell 7.3 viser at til og med 1999, så øker alminnelig inntekt med økende areal, men fra og med 2010 har denne trenden blitt endret. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2012 til 2013 har alminnelig inntekt økt med ca. fire prosent både for bruker og for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2012	2013
0– 99	136,7	155,0	195,2	292,4	334,3	351,3
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	318,6	331,8
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	309,5	314,9
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	323,9	333,6
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	381,4	392,4
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	327,2	339,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2012	2013
0– 99	195,8	222,4	291,9	473,1	538,0	563,9
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	521,1	541,7
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	518,3	535,4
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	545,8	560,8
> 500	385,8	488,7	628,6	604,4	646,5	664,0
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	538,8	560,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.4 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Hovedtrenden i begge tabellene er at alminnelig inntekt øker opp til brukeren er 49 år, for deretter å reduseres med økende alder.

Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2012	2013
< 39	144,1	164,9	190,6	260,7	264,5	278,1
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	348,2	356,7
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	342,9	354,2
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	334,6	361,9
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	339,3	348,5
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	274,0	296,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2012	2013
< 39	195,4	220,0	272,2	416,0	429,2	451,8
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	581,6	600,4
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	573,3	594,4
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	552,3	587,9
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	525,5	535,2
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	416,6	443,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.6 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. Alle størrelsesgrupper hadde økning i alminnelig inntekt fra 2012 til 2013.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2012	2013
1–99	219,3	255,1	338,1	516,3	582,9	604,6
100–199	239,5	297,5	379,6	548,2	613,5	627,5
200–299	282,5	337,5	453,9	564,9	625,3	645,3
300–499	312,4	402,4	485,6	618,1	679,5	691,8
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	757,5	792,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.7 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr. Alle størrelsesgrupper har også hatt økning i alminnelig inntekt med årene, med unntak av størrelsesgruppen > 40 kyr, som har gått ned de siste årene. Til 2013 økte alminnelig inntekt mest for størrelsesgruppen 1–9 melkekyr, med 42 000 kr (10,6 %).

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2012	2013
1–9	218,7	228,8	279,2	349,1	394,7	436,7
10–19	271,3	275,6	307,4	402,4	441,2	455,7
20–39	330,4	350,3	366,2	465,1	492,7	503,8
> 40	380,7	399,3	424,0	569,4	520,9	520,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.8 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.8 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2012	2013
1– 49	200,9	217,1	283,7	449,0	497,9	519,7
50– 99	224,2	231,9	291,1	442,0	491,5	517,7
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	505,2	516,0
> 200	237,5	241,2	342,5	504,0	552,5	615,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

I tabell 7.9 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2013 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 45,8 prosent i 2013.

Tabell 7.9 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. prosent, 2013

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,9	11,3	17,6	19,4	16,8	11,2	11,3	6,5
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,0	4,6	7,9	10,6	12,5	12,9	26,3	22,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekår

7.4 Levekår

7.4.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) ses inntektsmuligheter og levekår i sammenheng, og det heter at «Videre er det et mål å legge til rette for inntektsmuligheter og sosiale forhold som skaper stabile heltids- og deltidsarbeidsplasser i landbruket», og «Regjeringen vil sikre utøverne i landbruket en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper».

Tabell 7.10 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.7 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.10 til tabell 7.14 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 27,5 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2013. Totalt for landet henter 19,4 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent. Andelen brukere med minst halvparten av inntekten fra landbruket var størst i Nordland og Nord-Trøndelag, hvor knapt 30 prosent av brukerne får over halvparten av bruttoinntekta fra jordbruket. I Telemark er tilsvarende tall bare 9,5 prosent i 2013.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2013, og landstall 2012, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10–49	50–89	> 90	> 50
Østfold	2 236	35,0	22,9	27,9	11,7	2,6	14,3
Akershus/Oslo	2 126	35,2	25,0	29,9	8,7	1,2	9,9
Hedmark	3 282	28,5	18,5	34,4	15,4	3,2	18,6
Oppland	4 573	26,8	17,5	34,2	16,8	4,7	21,5
Buskerud	2 173	30,2	25,7	32,2	10,1	1,7	11,8
Vestfold	1 440	33,3	22,4	29,3	12,6	2,4	15
Telemark	1 428	41,8	24,2	24,4	7,7	1,8	9,5
Aust-Agder	650	32,3	23,5	28,9	13,2	2,0	15,2
Vest-Agder	1 065	34,1	22,3	29,1	12,4	2,1	14,5
Rogaland	4 154	18,6	19,8	36,6	18,9	6,1	25,0
Hordaland	3 049	33,3	27,6	27,6	9,2	2,3	11,5
Sogn og Fjordane	2 939	23,7	21,0	38,3	13,7	3,2	16,9
Møre og Romsdal	2 621	27,7	18,1	32,5	16,3	5,4	21,7
Sør-Trøndelag	2 837	26,1	17,5	32,0	19,5	4,9	24,4
Nord-Trøndelag	3 122	21,4	18,3	31,8	22,6	5,9	28,5
Nordland	2 177	20,1	14,7	35,4	21,7	8,1	29,8
Troms	985	18,5	16,9	40,3	17,3	7,1	24,4
Finnmark	304	27,0	18,1	29,6	15,5	9,9	25,4
<i>Hele landet, 2013</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,3</i>	<i>4,1</i>	<i>19,4</i>
<i>Hele landet, 2012</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,5</i>	<i>4,3</i>	<i>19,8</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

Tabell 7.11 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 53,3 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 4,1 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,1 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2013, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999. Det er relativt flest brukere i arealgruppa 300-499 dekar som henter mer enn 90 prosent av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. prosentandel for ulike arealgrupper. 2013

Arealgruppe, Dekar	Antall Brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
< 5	995	24,1	15,8	33,0	21,5	5,6	27,1
5-49	4 023	53,3	26,8	15,8	3,0	1,1	4,1
50-99	7 380	46,6	28,7	19,8	3,7	1,1	4,8
100-199	11 773	28,4	25,4	33,4	10,0	2,8	12,8
200-299	7 458	15,8	16,2	42,4	20,0	5,7	25,7
300-499	6 215	11,2	10,8	41,1	28,9	8,0	36,9
> 500	3 317	8,4	6,5	40,7	36,7	7,8	44,5
<i>Alle</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,3</i>	<i>4,1</i>	<i>19,4</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

Tabell 7.12 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Det er relativt sett flest brukere under 30 år og over 70 år som ikke har positiv næringsinntekt. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 3,6 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/ samboer. prosentandel for ulike aldersgrupper. 2013

Alders- gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	> 90	> 50
< 30	1 481	36,8	13,8	28,6	14,7	6,1	20,8
30–39	5 706	30,7	19,3	30,1	15,0	4,9	19,9
40–49	11 681	26,3	20,6	31,9	16,2	5,0	21,2
50–59	12 313	24,8	20,3	33,3	17,2	4,4	21,6
60–69	8 157	27,6	22,2	33,9	14,0	2,4	16,4
> 70	1 823	36,0	23,1	37,4	3,6		3,6
<i>Alle</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,3</i>	<i>4,1</i>	<i>19,4</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 63 500 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kr, slik at maksimalt fradrag i 2013 blir 166 400 kr. Maksimalt jordbruksfradrag gir 46 592 kr i spart skatt.

Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.13 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepengene fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 22,8 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2013, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2013. Lavest andel som ville kunne benytte maksimalt fradrag var i Telemark og Hordaland, mens høyest andel var i Nord-Trøndelag, Rogaland og Nordland.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/
samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2013

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Østfold	2 236	35,0	18,6	19,6	7,6	19,2
Akershus/Oslo	2 126	35,2	19,4	21,1	8,1	16,2
Hedmark	3 282	28,5	15,8	19,7	11,5	24,5
Oppland	4 573	26,8	15,5	21,2	13,2	23,3
Buskerud	2 173	30,2	20,3	23,9	10,1	15,4
Vestfold	1 440	33,3	17,9	18,9	9,0	20,9
Telemark	1 428	41,8	21,8	18,1	8,1	10,3
Aust-Agder	650	32,3	22,8	18,9	9,7	16,3
Vest-Agder	1 065	34,1	22,3	17,7	10,0	16,0
Rogaland	4 154	18,6	15,6	22,6	11,5	31,8
Hordaland	3 049	33,3	23,7	20,7	9,6	12,6
Sogn og Fjordane	2 939	23,7	19,0	25,5	14,3	17,6
Møre og Romsdal	2 621	27,7	15,5	21,2	11,5	24,1
Sør-Trøndelag	2 837	26,1	15,7	18,2	13,3	26,7
Nord-Trøndelag	3 122	21,4	15,7	19,0	10,4	33,5
Nordland	2 177	20,1	14,7	21,3	13,0	30,8
Troms	985	18,5	15,3	24,6	15,4	26,2
Finnmark	304	27,0	14,1	20,7	10,9	27,3
<i>Hele landet</i>		<i>27,5</i>	<i>17,6</i>	<i>20,9</i>	<i>11,2</i>	<i>22,8</i>
<i>Antall</i>	<i>41 161</i>	<i>11 320</i>	<i>7 237</i>	<i>8 613</i>	<i>4 618</i>	<i>9 373</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

Tabell 7.14 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradraget (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.14 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/
samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2013

Arealgruppe, Dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501– 199 999	200 000– 334 289	334 290 og over
< 5	995	24,1	14,6	15,1	12,3	34,0
5– 49	4 023	53,3	26,2	12,5	3,3	4,7
50– 99	7 380	46,6	27,5	17,4	4,3	4,1
100–199	11 773	28,4	21,9	26,4	11,4	12,0
200–299	7 458	15,8	11,9	25,2	17,2	29,9
300–499	6 215	11,2	6,8	20,0	15,9	46,2
> 500	3 317	8,4	3,6	13,6	13,3	61,1
<i>Alle</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>17,6</i>	<i>20,9</i>	<i>11,2</i>	<i>22,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

7.4.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert 10 dødsulykker i jordbruk og skogbruk i 2013. Dette er 4 flere enn året før. Jord- og skogbruk har en frekvens på 20,4 dødsulykker per 100 000 sysselsatte, og er den næringen med klart høyest frekvens i følge Arbeidstilsynet. Som nummer to kommer bergverksdrift med en frekvens på 12,5. Jordbruk og skogbruk har lenge vært en svært ulykkesbelastet næring, med i gjennomsnitt 9 dødsulykker per år i perioden 2001–2013.

Oversikt over yrkesskader basert på yrkesskademeldinger til NAV er midlertidig fjernet fra Arbeidstilsynets nettsider. Dette på grunn av at kvaliteten på statistikken har vært så mangelfull at den kan gi et misvisende bilde av skadesituasjonen og utviklingen innen yrkesskader.

Undersøkelsen Landbruk og arbeidshelse 2012 som Norsk senter for bygdeforskning gjennomførte sammen med International Research Institute of Stavanger (IRIS) og Arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs Hospital høsten 2012 viser at om lag 2 700 bønder i løpet av 2013 ble utsatt for en ulykke med personskade. Dette tilsvarer i snitt 52 ulykker med personskade på norske gårdsbruk per uke, eller sju ulykker per dag. I tillegg er det årlig fem prosent andre personer som utsettes for en ulykke på et gårdsbruk.

Fra 2014 er den tidligere Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) blitt en del av Norsk Landbruksrådgivning (NLR). NLR-HMS har sammen med Arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs Hospital i Trondheim utarbeidet rapporten «Arbeidsmiljø og helse hos bønder 2013». Som tidligere år er rapporten basert på svar på spørreskjema fra medlemmene i NLR-HMS. Ved utgangen av 2014 hadde de totalt 10 044 medlemmer, herav 7 319 hovedmedlemmer (foretak), 2 709 nr. to medlemmer og 16 andre medlemmer. Sammenlignet med tilsvarende tall for utgangen av 2013 er det en økning på 589 hovedmedlemmer, 285 nr.to medlemmer og 2 andre medlemmer, totalt 876 flere medlemmer. Det opplyses at det alltid er en del bevegelse i medlemstallet rundt nyttår. Medlemstallet må også vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket.

Ved siden av å få bistand til kartlegging av arbeidsmiljø og hjelp med arbeidsmiljøspørsmål på gården blir medlemmene i LHMS / NLR-HMS innkalt til en helseundersøkelse ca. hvert tredje år. I 2013 møtte 2 470 medlemmer fram til helseundersøkelse hos en bedriftshelsetjeneste tilsluttet NLR-HMS, og som i den sammenheng svarte på spørsmål i spørreskjemaet om miljø og helse. Antall som har svart på det enkelte spørsmål varierer noe.

97 prosent av deltakerne vurderer standarden på driftsbygning, maskinpark og orden og renhold som god eller middels god. Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2013 som hadde opplysning om region og medlemstype var 2 099 gårdbrukere og 143 avløserne. 77 prosent av de som svarte på spørsmålet «Hvordan er helsa di for tida?» vurderte egen helse som god eller svært god. Dette er 1 prosentpoeng mindre enn året før. Men samtidig oppga 44 prosent av gårdbrukerne og 36 prosent av avløserne om muskel-skjelettplager, og at henholdsvis 72 og 56 prosent av disse var relatert til arbeid i landbruket.

Videre oppga 36 prosent av gårdbrukerne og 34 prosent av avløserne forekomst av hudplager og luftveisplager. Av disse mente 52 prosent av gårdbrukerne og 40 prosent av avløserne at plagene hadde sammenheng med deres arbeid i landbruket. Hørselsundersøkelse viste at 26 prosent av gårdbrukerne og 21 prosent av avløserne hadde nedsatt hørsel på grunn av støyskade i grad II eller III. Rapporten

kommenterer at dette kan synes som urovekkende høye tall og konstaterer at støy fortsatt er en utfordring i landbruket.

2 329 medlemmer hadde fått foretatt lungefunksjonsundersøkelse. Disse er sammenlignet med normalverdiene fra Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag. Gårdbrukerne har dårligere lungefunksjon enn normaltallene.

Omtrent 1 av 10 medlemmer oppgir at de i løpet av det siste året har hatt en skade som har medført problemer med å utføre arbeidet. Alle gårdbrukerne rapporterte at de i løpet av det siste året hadde gjort arbeidsmiljøforberedende tiltak på gården.

Tabell 7.15 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen.

Tabell 7.15 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn. Prosent

Påstand	2006	2008	2010	2011	2012	2013
Jeg har et variert og interessant arbeid	98	99	98	99	99	99
Å være min egen herre betyr mye for meg	94	94	94	94	94	95
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/ utvikling	17	16	16	16	13	14
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for å forbedre og kvalitetssikre drifta	81	76	79	80	79	79
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	66	65	66	65	69	68
Jeg savner ferie og fritid	61	63	61	60	59	59
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	69	62	68	69	68	68
Dagens rammebetingelser gjør videre drift av gården umulig	28	29	32	29	30	29
Jeg ser positivt på muligheter for utvikling og videre drift av gården	81	84	86	87	87	86
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	48	43	45	42	40	41
Det betyr mer at noen overtar, ikke hvem	70	68	70	69	68	70
Jeg er i tvil om noen av i familien vil drive gården videre	50	44	50	50	50	48

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning

For de fleste av forholdene i tabellen over er det små forskjeller fra 2006 til 2013. I den grad det er forskjeller er det på to av spørsmålene. Andelen som ser positivt på mulighetene for videre drift på gården har økt fra 81 prosent i 2006 til 86 prosent i 2013. Samtidig har andelen som opplever at det å være bonde skaper ensomhet blitt redusert med syv prosentpoeng. Svakheten med denne undersøkelsen er at det er usikkert hvor representativ den er for norske bønder, i og med at utvalget er trukket fra medlemmene i NLR-HMS.

7.4.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at svært mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²⁹. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1.

²⁹ Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sykdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. Til og med 2007 var dette en kommunal ordning, men fra og med 2008 ble ansvaret overført til avløserlagene. Hensikten med denne omleggingen var å gi bedre tilgang på landbruksvikarer.

I 2014 var det 21 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for landbruksvikar i disse kommunene. Landbruksdirektoratet har i 2014 fordelt 240 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. Landbruksdirektoratet betaler ut 270 200 kr i tilskudd per årsverk. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2013	2014*
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	406	407
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 640	2 562
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	59	62
Kommuner	36	0	0	0	0
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	46	44
Betaling for annen avløsning	8		18	20	22
Finansiering i alt	97	112	115	125	128

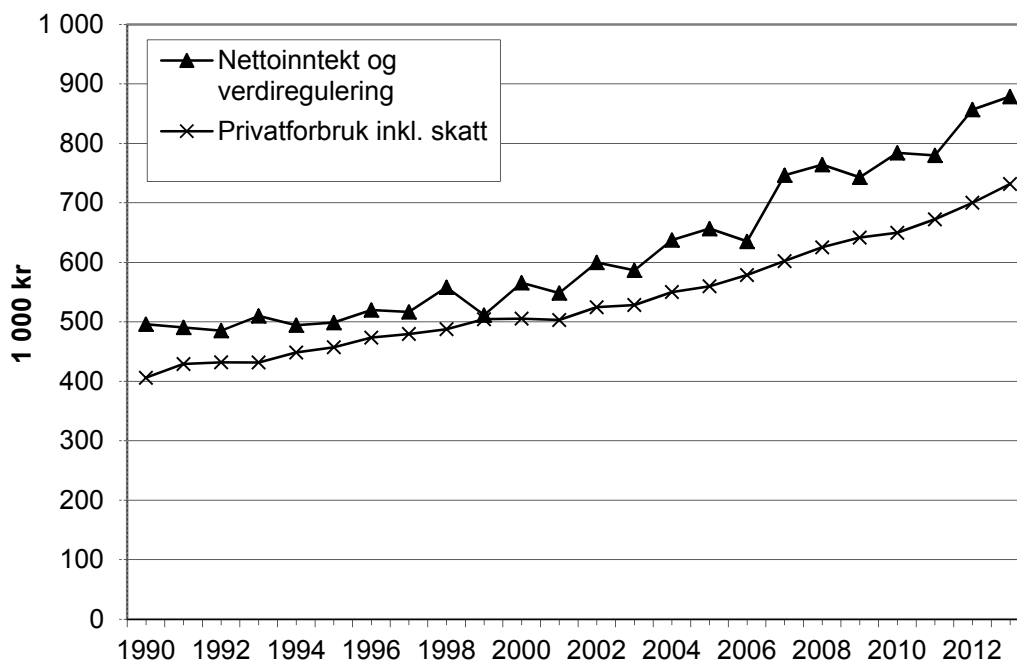
* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

Tabellen viser at antall kommuner med landbruksvikarordning har økt betydelig etter at ny ordning ble innført i 2008. Antall jordbruksbedrifter som bruker landbruksvikar har vært økende fram til 2013, men hadde en nedgang til 2014. Statens bidrag til finansieringen er betydelig økt etter at ny ordning ble innført, mens kommunene ikke lenger er involvert i landbruksvikarordningen.

7.5 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år.

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2013-kroner. 1 000 kr

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

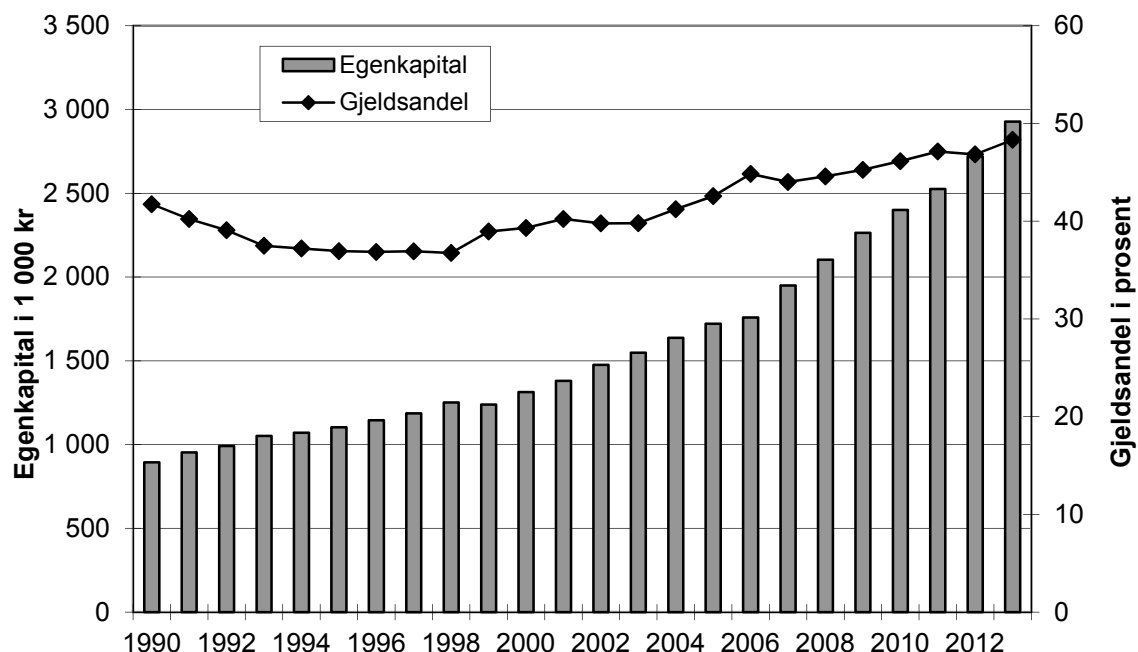
«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårtytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs. både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs. både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt. andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. I 2013 er 81 prosent av gjelda langsiktig.

Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen har økt i perioden. Som figur 7.4 viste har privatforbruket hele tiden vært lavere enn inntektene. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftingene er på ca. 10 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.4 i kapittel 8.6.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1 000 kr. 2013-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.6 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2013 og 2014 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, etter som Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2013 og 2014

	2012– 2013 ⁸⁾	2013– 2014	2004– 2009	Gj.sn. per år 04–09	2009– 2014	Gj.sn. per år 09–14	Årslønn 2013	Årslønn 2014
Industriarbeidere ¹⁾	3,5	3,0	24,1	4,4	20,0	3,7	419 800	449 700
Sum industrien ²⁾	3,9	3,3	26,3	4,8	21,8	4,0	521 400	
Offentl. forvaltning ^{3,6)}	3,7	3,3	25,9	4,7	20,4	3,8	471 500	486 400
Statsansatte ³⁾	3,5	3,4	26,5	4,8	21,3	3,9	507 300	524 300
Kommuneansatte ^{3,7)}	3,7	3,2	25,7	4,7	20,5	3,8	448 700	462 000
Varehandel ⁴⁾	3,4	1,6			15,6	2,9	462 500 ⁹⁾	468 200 ⁹⁾
Forretn.- & sp.banker ⁵⁾	6,7	2,9	31,2	5,6	25,6	4,7	640 500	659 300
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>3,9</i>	<i>3,1</i>					<i>489 200</i>	<i>503 800</i>
<i>Kun heltidsansatte</i>							<i>507 100</i>	<i>521 700</i>

1) Heltids og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per årsverk

2) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per årsverk

3) Heltids- og deltidsansatte per årsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

4) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, og inklusive motorkjøretøytjenester i 2012.

5) Omfatter heltidsansatte innen forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Bortsett fra 2009, 2012 og 2014 trakk høye bonusutbetalinger opp lønnsveksten i årene 2005–2014.

6) Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og statlig eide helseforetak tom 2009. Fra 2010 er SSB sine tall for årslønnsvekst i stat, kommune og helseforetakene lagt til grunn.

7) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Frem til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

8) Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, så vi har her et brudd i tidsserien

9) Heltidsansatte

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene og SSB

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) blir det pekt på at «*Inntekt i jordbruket bestemmes av rammebetingelsene som politikken gir og en rekke forhold som ligger utenfor landbrukspolitikken virkeområde, som teknologisk utvikling, kostnadsutvikling, arbeidsmarked, klima, etc.*» Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

I tabell 8.1 og tabell 8.2 er kostnader til de to tunge postene kraftfôr og handelsgjødsel/kalk spesifisert. I tillegg vises de totale kostnadene for ikke-varige produksjonsmidler.

For kraftfôr var det en betydelig nedgang i pris i perioden 1989–1999, men etter 1999 har kraftfôrkostnaden igjen økt, og i 2010 ligger den over 1999-nivået. Fra 2010 til 2014 har kraftfôrkostnaden økt med 21,1 prosent. Kostnadene til handelsgjødsel og kalk hadde minimal økning fra 1999 til 2010, men økte betydelig i årene etterpå. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler økte med 41 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 16,4 prosent fra 2010 til 2014.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2013	2014*
Kraftfôr	5 614	4 539	4 418	5 829	6 773	7 057
Handelsgjødsel og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 559	1 654
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 516	11 691	13 627	16 485	18 465	19 187

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Volumindeksen for kraftfôr har hatt en økning fra 1999 til 2014, mens volumindeks for handelsgjødsel og kalk er betydelig lavere enn i 1999. Sum ikke-varige produksjonsmidler har økt med 22 prosent siden 1999. Prisindeksen for kraftfôr gikk ned fra 1985 til 1999, og var på det laveste i 2005. Etter det har indeksen igjen gått opp til over 1985-nivå. Prisindeksen for handelsgjødsel og kalk har økt kraftig, og var på 214,6 i 2014. For ikke-varige produksjonsmidler har prisindeksen økt med 31,3 prosentpoeng etter 1999.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2005	2010	2013	2014*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	118,1	126,2	136,3	137,4
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,8	103,5	111,3	115,4
Handelsgjødsel og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,4	62,8	65,9
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,3	212,2	214,6
Sum ikke-varige prod.midler							
Volumindeks	100	106,7	134,3	157,5	154,3	160,6	164,1
Prisindeks	100	114,9	85,3	84,7	104,6	112,6	116,6

* Foreløpige tall

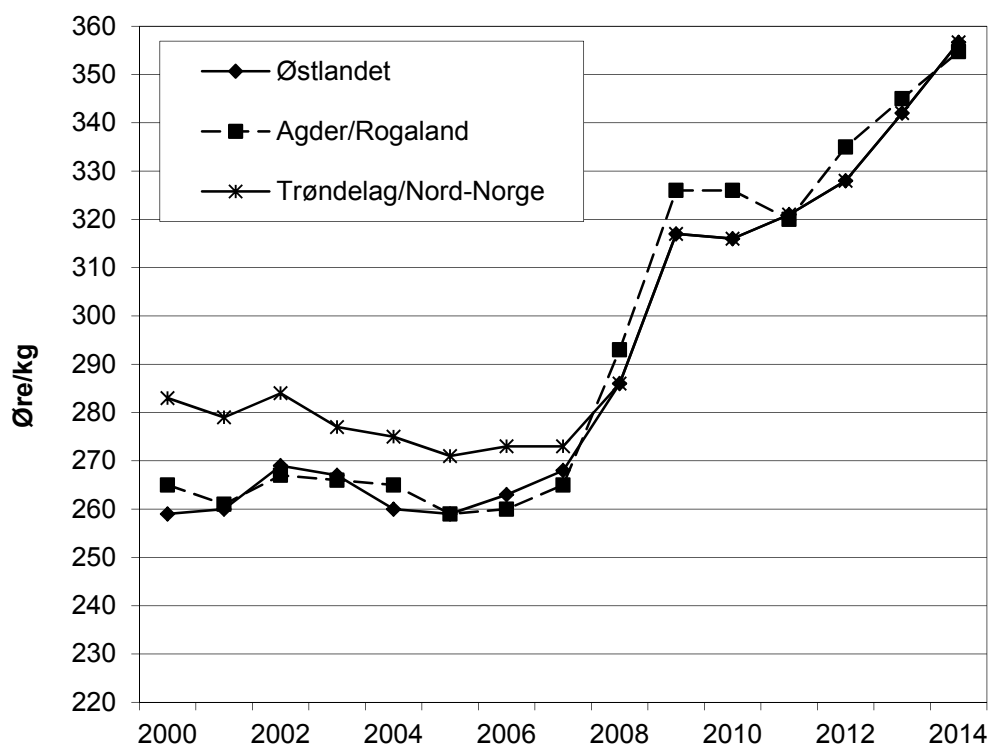
1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

8.1.2 Kraftfôrpriser

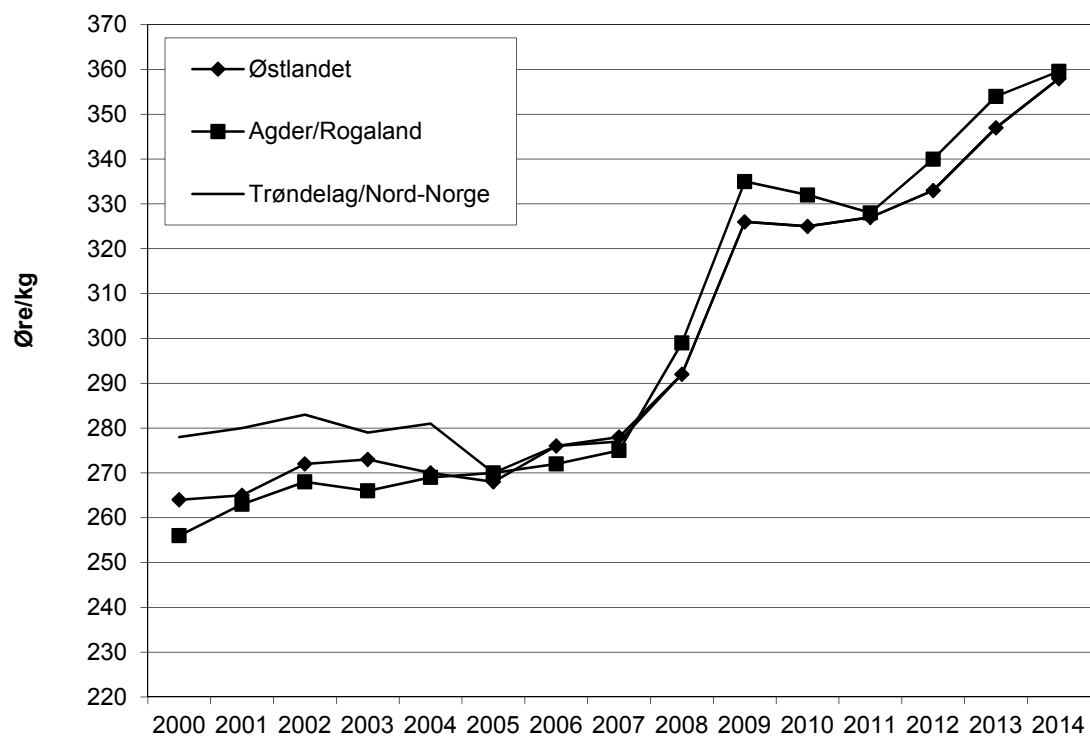
Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene fra 2000 til 2014 for hhv. kraftfôr til drøvtyggere, svin- og fjørfe. De fire regionene har hatt en ulik prisutvikling de enkelte år. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til drøvtyggere i 2014 var 2 øre/kg høyere i Felleskjøpet Agri sitt område enn i Agder/Rogaland. For svinefôr (fig. 8.2) var prisene hos FK Agri 2 øre/kg lavere enn i Agder/Rogalands område, mens fjørfefôr (fig.8.3) var 7 øre/kg dyrere hos FK Agri enn hos FK Rogaland Agder.

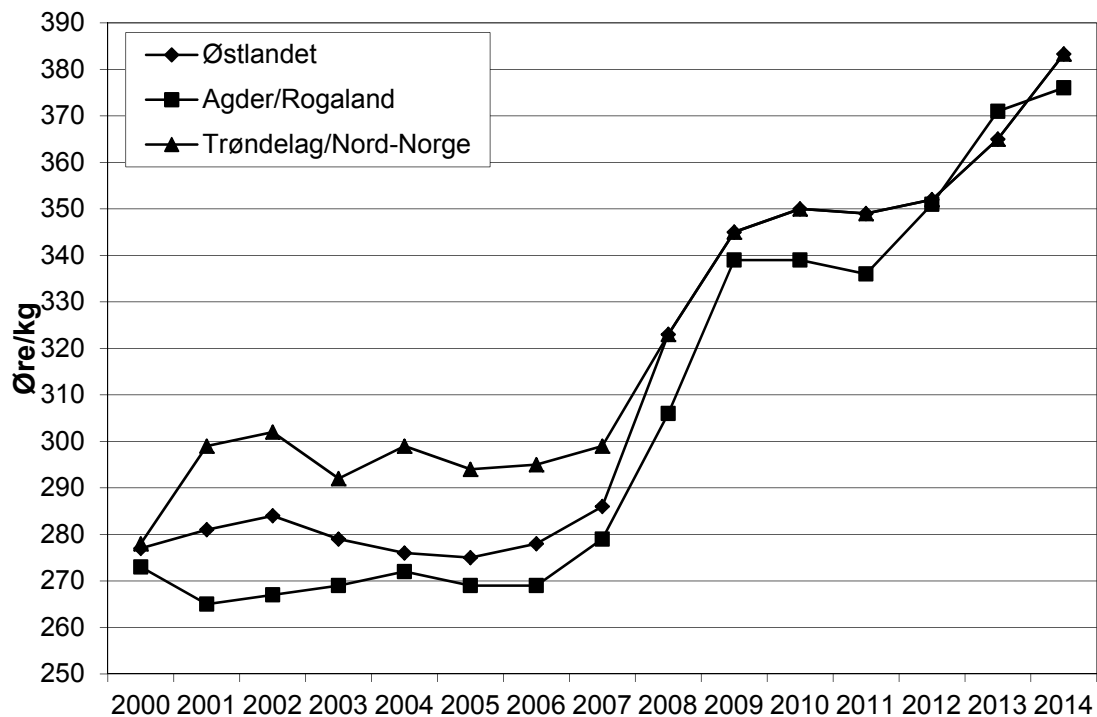
Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjørfôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Kapitalslitet viser de årlige beregnede kostnadene (avskrivninger) til varige driftsmidler. Investeringer er de årlige utleggene som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. I denne sammenhengen tar vi også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket. Dette er leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper, noe som er blitt veldig vanlig.

I faste priser var bygningsinvesteringene høyere i 1989 enn i de øvrige årene som omfattes av tabell 8.3. I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2013	2014*
Bygninger:						
Løpende priser	1 474	2 309	1 758	4 429	4 422	4 543
Faste 2013-priser	4 643	5 254	2 965	4 870	4 422	4 397
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 674	2 655	2 123
Faste 2013-priser	6 170	3 564	3 715	2 779	2 655	2 024
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	2 890	2 222
Løpende priser	1 052	495	904	1 080	1 674	1 340
Faste 2013-priser	2 100	760	1 177	1 135	1 674	1 277
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	1 308	1 397
Faste 2013-priser			116	1 002	1 308	1 308

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (tabell 8.4). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.4 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2013	2014*
Bygninger	1 435	1 885	1 988	2 751	3 053	3 175
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 739	2 747	2 722
Sum kapitalslit	3 971	5 002	5 203	5 898	6 201	6 295

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.5 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. For bygninger var volumindeksen høyest i 1989 og lavest i 1999. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden etter 1985.

Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1985 og fram til 2014.

Tabell 8.5 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2010	2013	2014*
Prisindeks	100	130,0	165,5	208,3	217,0	221,4
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,0	98,0	99,9
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	57,4	55,8
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,3	72,0	71,6

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Et etterslep vil imidlertid være til stede, og det vil skje en utjevning av svingningene i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordreie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordreiepriser geografisk inndelt (Østlandet, Telemark/Agder, Rogaland, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge), jordbruksvekst (gras, korn, grønnsaker, potet og beite) og jordkvalitet (god og dårlig). Tallene i 2014 baserer seg på svar fra 218 kommuner. Undersøkelsen viser at prisene i 2014 ligger på omtrent samme nivå som i 2013.

I tabell 8.6 og tabell 8.7 presenteres laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelverdien i parentes. Gratisleie vil påvirke gjennomsnittsprisene (i hovedsak gras- og beitearealer). Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordreie som kompenseres gjennom naturallytelser som snøbrøyting, gjerdehold, kanthogst, ved, lammeslakt og lignende, kommer ikke frem i denne statistikken.

Tabell 8.6 Jordreiepriser på god jord 2014. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	130–450 (299)	200–550 (349)	250–1 800 (962)	250–1200 (641)	0–200 (71)
Telemark/Agder	25–350 (201)	100–350 (220)	200–1000 (550)	0–1 200 (478)	0–75 (37)
Rogaland	200–550 (367)	475–500 (480)	920–1 500 (1 016)	500–900 (688)	50–202 (101)
Vestlandet	30–500 (174)	-	200–500 (401)	200–500 (378)	0–100 (40)
Trøndelag	25–300 (179)	150–400 (287)	150–1 200 (752)	200–1 200 (670)	0–100 (65)
Nord-Norge	0–250 (82)	-	50–400 (136)	0–400 (136)	0–80 (18)
Landet	0–550 (221)	100–550 (305)	50–1 800 (673)	0–1 200 (485)	0–202 (54)

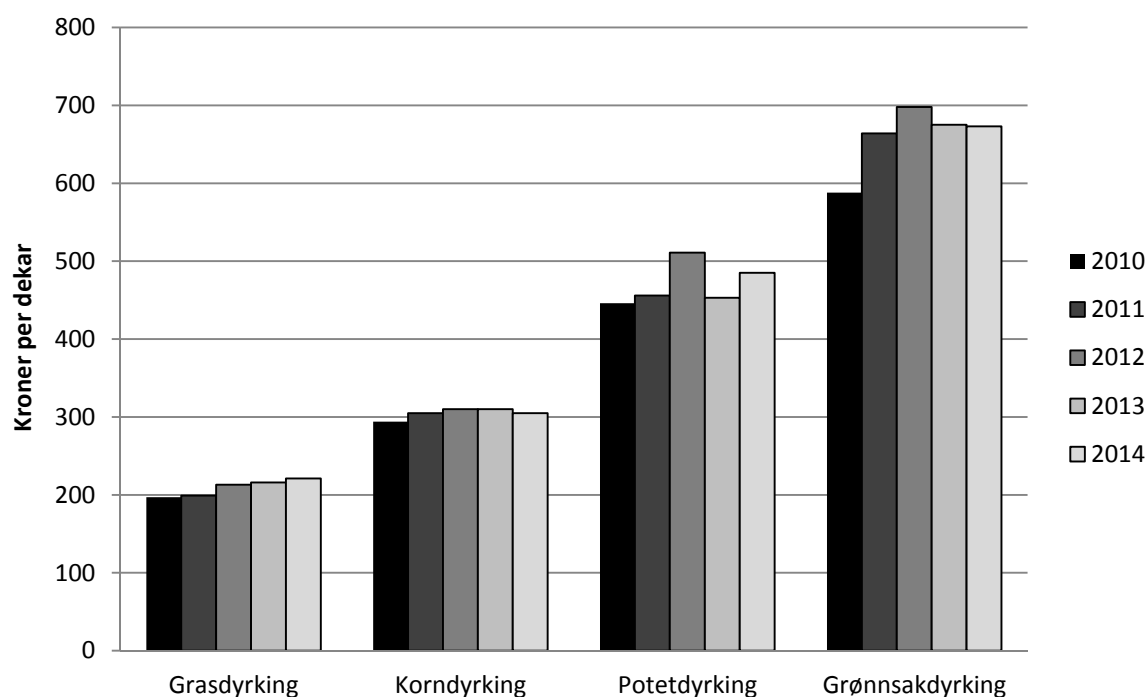
Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.7 Jordleiepriser på dårlig jord 2014. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kultarbeite
Østlandet	0–324 (141)	100–375 (190)	550–800 (688)	300–600 (486)	0–50 (2)
Telemark/Agder	0–150 (72)	40–150 (96)	200–450 (385)	0–400 (283)	0–3 (2)
Rogaland	0–350 (166)	300–300 (300)	500–575 (555)	-	0–40 (12)
Vestlandet	0–300 (67)	-	0–100 (69)	75–75 (75)	0–10 (3)
Trøndelag	0–150 (88)	50–200 (164)	50–50 (50)	-	0–0 (0)
Nord-Norge	0–80 (32)	-	20–100 (39)	20–100 (39)	0–30 (4)
Landet	0–350	0–375	0–800	0–600	0–50

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.4 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2010 til 2014, basert på middelverdiene for god jord. Prisene på jord til gras- og korndyrking har vært relativt stabile de siste årene, mens det har vært større økning og mer variasjon i prisene på jord til potet og grønnsakdyrking.

Figur 8.4 Jordleiepriser 2010–2014, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.8 viser utviklingen i indeks for jordleiepris for landet som helhet fra 2002 til 2014, når leieprisen i år 2000 er satt lik 100. Denne indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.8 Indeks jordleie på god jord, 2002–2014. Kroner per dekar. Basisår 2000 = 100

	2002	2005	2008	2010	2012	2013	2014
Grasdyrking	81	86	89	92	100	101	104
Korndyrking	96	105	105	112	118	118	116
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	122	118	118
Potetdyrking	91	105	115	112	128	114	122
Kultarbeite	92	96	71	79	77	79	71

Kilde: Landbruksdirektoratet

8.4 Renter og gjeld

Av tabell 8.9 går det fram at rentekostnader på lånt kapital i jordbruket gikk ned fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2010 gikk rentesatsen ned, men økt lånevolum førte til økte rentekostnader. Rentesatsen økte fra 2010 til 2012, men gikk noe ned igjen til 2014. Økende lånevolum har likevel gitt økte rentekostnader de siste årene. Lånekapitalen i næringa har økt jevnt etter 1999, og fra 2013 til 2014 økte den med 1 933 mill. kroner.

I nominelle kroner har lånt kapital per jordbruksforetak blitt mer enn tredoblet fra 1999 til 2014. Rentekostnader per foretak er mer enn doblet i samme periode.

Tabell 8.9 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1989	1999	2010	2013	2014*
Gjennomsnittlig rentesats, %	11,57	6,44	3,95	4,1	3,99
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	22 481	24 513	44 864	52 200	54 133
Lånt kapital per foretak, kr	226 200	346 500	962 300	1 193 798	1 262 548
Nom. rentekostn. næringsgjeld. Mill. kr	2 600	1 578	1 771	2 140	2 161
Nom. rentekostnad per foretak, kr	26 200	22 300	38 000	48 941	50 408

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014

Tabell 8.10 viser at i faste 2013-kr, deflatert med konsumprisindeksen, var nedgangen i næringsgjeld fra 1989 til 1999 på 5,3 mrd. kr. Fra 1999 til 2010 økte den med 14,4 mrd. kr, og fra 2013 til 2014 var økningen 0,8 mrd. kr.

I faste 2013-kroner har lånt kapital per jordbruksforetak økt fra kr 454 600 per foretak i 1999 til kroner 1 237 000 per foretak i 2014.

Tabell 8.10 Lånt kapital i jordbruket, deflatert med konsumprisindeksen til faste 2013-kroner. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2013	2014
Lånt kapital i jordbr., mill. kr	34 711	37 524	32 157	46 544	52 200	53 038
Lånt kapital per foretak, kr	330 200	377 600	454 600	998 300	1 193 800	1 237 000

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

8.5 Tap på utlån i landbruket

I tabell 8.11 presenteres tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.11 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2012	2013	2014
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 357	4 739	5 085
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	1,2	2,4	1,0
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,03	0,05	0,02
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	8 682	8 993	9 592
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	0,0	24,8	0,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,00	0,28	0,0
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,01	0,20	0,01

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Konstaterte tap var 975 000 kr. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2014 på totalt 410 mill. kr, en nedgang fra 504 mill. i 2013. Tap på disse lånene var 2 468 000 kr (0,6 %) i 2014. Dette tapet er heller ikke med i tabell 8.11. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid 100 prosent av kredittforeningen Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2014 var utlån til landbruk 9 592 mill. kr, og det var ikke konstatert

tap på utlån til landbruket i 2014. Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed bare 0,01 prosent i 2014.

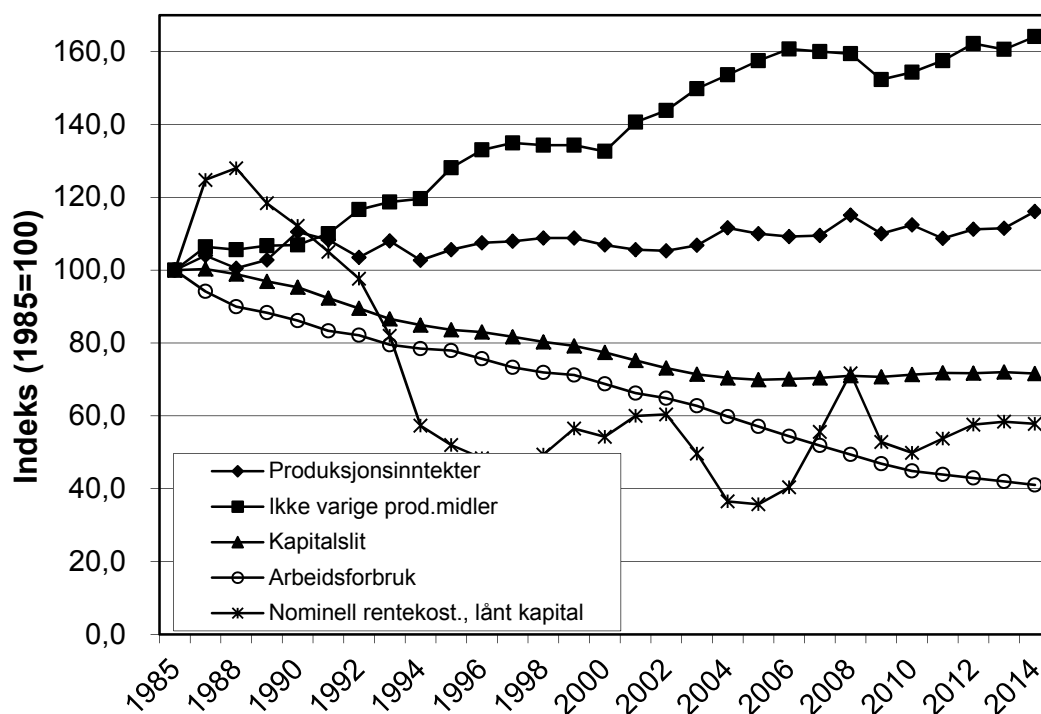
Konsernet Landkreditt har i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS. Dette utgjorde 430 mill. kr i 2014, som er 29 mill. kr mer enn året før.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I figur 8.5 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket har sunket mens kapitalslitet har flatet ut og økt litt de siste årene. Kurvene viser at ikke-varige produksjonsmidler har økt mest i perioden. Tabell 8.5 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

Figur 8.5 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2015

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i tabell 9.1. Figur 9.1–9.10 viser utviklingen i produsent,- engros- og forbrukerpriser for noen av de viktigste jordbruksproduktene. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NILFs løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 25,3 prosent fra 1999 til 2014, økte konsumprisindeksen med 33,8 prosent i perioden. Fra 2013 til 2014 økte konsumprisindeksen på matvarer noe mer enn totalindeksen.

Fra 1999 til 2014 er det olje/fett og mineralvann/leskedrikker/juice som har steget mest med hhv. 73,7 og 68,5 prosentpoeng. I alle år frem til 2010 hadde gruppen kaffe, te og kakao en lavere pris enn 1999-prisen, men disse varene fikk en betydelig prisøkning til 2011, men har hatt noe nedgang igjen etter det. Varegruppen oljer og fett hadde den største prisøkningen fra 2013 til 2014, med 8,7 prosentpoeng økning.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2001	2003	2010	2013	2014
Kjøtt	102,7	101,8	102,8	109,1	104,3	106,2
Fisk	106,8	113,5	114,6	128,9	136,8	143,9
Melk, ost og egg	101,3	98,3	101,0	136,5	139,3	143,7
Oljer og fett	103,2	103,2	110,7	152,9	168,2	176,9
Brød og kornprodukter	102,5	100,4	102,7	127,1	133,5	136,6
Frukt	103,7	108,7	103,6	109,9	115,8	121,3
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	104,3	112,3	127,5	126,5	131,1
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,1	109,6	117,9	113,2	115,6
Andre matvarer	103,7	102,4	98,5	116,5	120,8	123,7
Kaffe, te og kakao	92,8	87,2	77,8	92,4	102,1	105,8
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	107,9	112,9	146,3	166,1	172,7
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	102,9	102,8	104,5	122,4	125,1	128,9
<i>Årlig prosentvis endring</i>		-1,9	+3,5	-0,08	+1,1	+3,0
Konsumpris, indeks total	102,3	108,7	112,8	128,8	134,2	136,9
<i>Årlig prosentvis endring</i>		+3,0	+2,5	+2,5	+2,1	+2,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. Den største posten er bolig, lys og brensel, med 31,2 prosent av husholdningens utgifter, mens transport er den nest største utgiften med 18,7 prosent. Matvarenes andel utgjorde 11,8 prosent både i 2009 og i 2012. Private husholdninger brukte i gjennomsnitt 436 000 kr på varer og tjenester i 2012. Dette er en realøkning på 5,7 prosent i forhold til 2009.

Tabell 9.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. prosent

	1999	2001	2003	2007	2009	2012
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,7	11,4	11,5	11,3	11,8	11,8
Alkoholrikke og tobakk	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,7
Klær og skotøy	5,9	5,9	5,3	5,4	5,3	5,4
Bolig, lys og brensel	24,8	25,1	26,7	29,2	31,2	31,2
Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	7,0	6,3	5,9	5,6
Helsepleie	3,1	2,9	2,8	2,8	2,5	2,6
Transport	19,0	19,5	17,3	18,2	16,3	18,7
Post- og teletjenester	2,5	2,2	2,5	2,1	1,9	1,9
Kultur og fritid	12,3	12,5	12,6	12,0	12,5	10,0
Utdanning	1,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	3,9	3,6	3,4	3,6
Andre varer og tjenester	6,2	6,6	7,2	6,1	6,3	6,2
I alt	100,0	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallet på husholdninger i utvalget	1 193	3 368	3 279	3 170	3 420	3 363
Personer per husholdning	2,13	2,21	2,18	2,21	2,19	2,12

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2012

Tabell 9.3 nedenfor viser prisnivået i 2013 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2012. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået i Norge på matvarer er 74,8 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-28. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på alle varer. Når det gjelder matvarer generelt har Danmark nest dyrest mat, mens Polen har billigere mat enn EU-28. Polen har lavere pris enn EU-28 på alle varegruppene, og Tyskland og Island har lavere pris på enkelte varegrupper.

Tabell 9.3 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2013.
EU28 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	174,8	125,4	136,4	123,1	119,7	108,6	60,2
Brød og kornprodukter	176,1	135,3	157,9	134,2	134,8	105,9	58,6
Kjøtt	168,5	129,4	128,1	124,3	123,0	130,8	54,8
Fisk	139,3	116,6	125,8	117,8	101,7	111,2	67,1
Melk, ost og egg	199,2	116,1	115,9	120,6	115,3	95,1	62,4
Matoljer og – fett	170,7	115,6	137,2	108,2	92,4	103,5	72,5
Frukt, grønnsaker og potet	166,0	139,4	129,7	126,3	120,1	110,1	56,1
Andre matvarer	206,0	117,4	174,2	116,4	131,5	97,6	72,5
Alkohol frie drikkevarer	192,8	124,1	182,2	123,7	123,4	104,2	79,2
Alkoholholdige drikkevarer	281,6	159,8	139,9	174,2	208,5	81,4	92,7
Tobakk	258,7	130,3	113,6	103,0	147,5	100,2	59,7

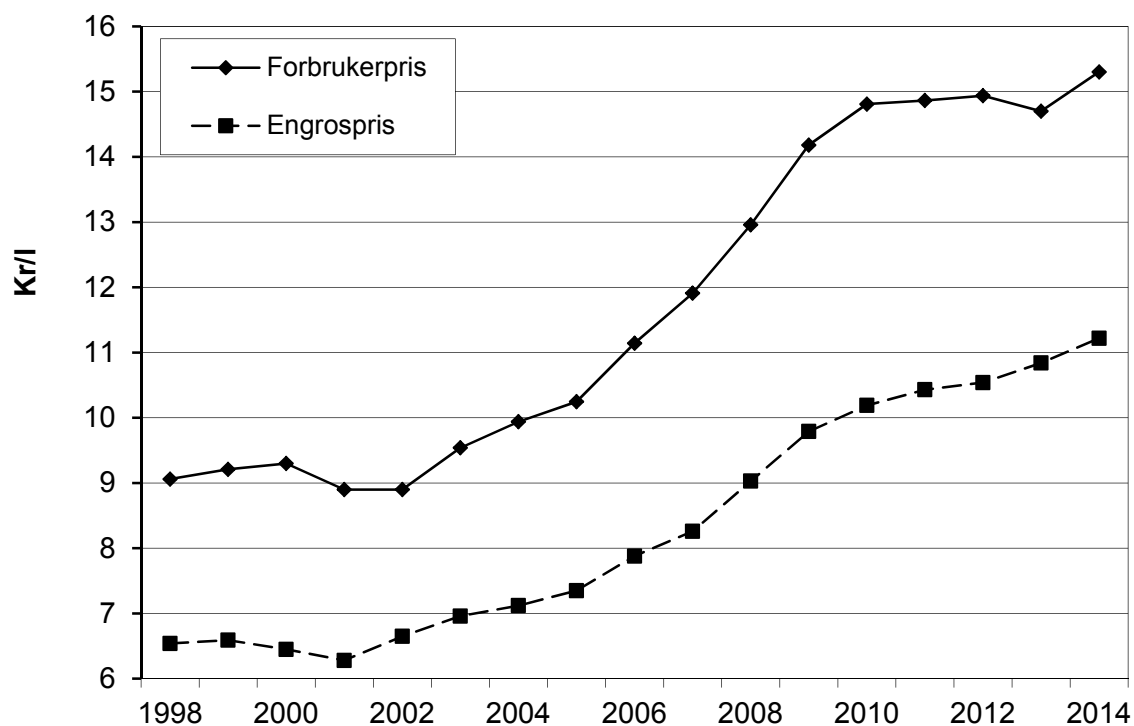
Kilde: Eurostat

9.2 Melk og melkeprodukter

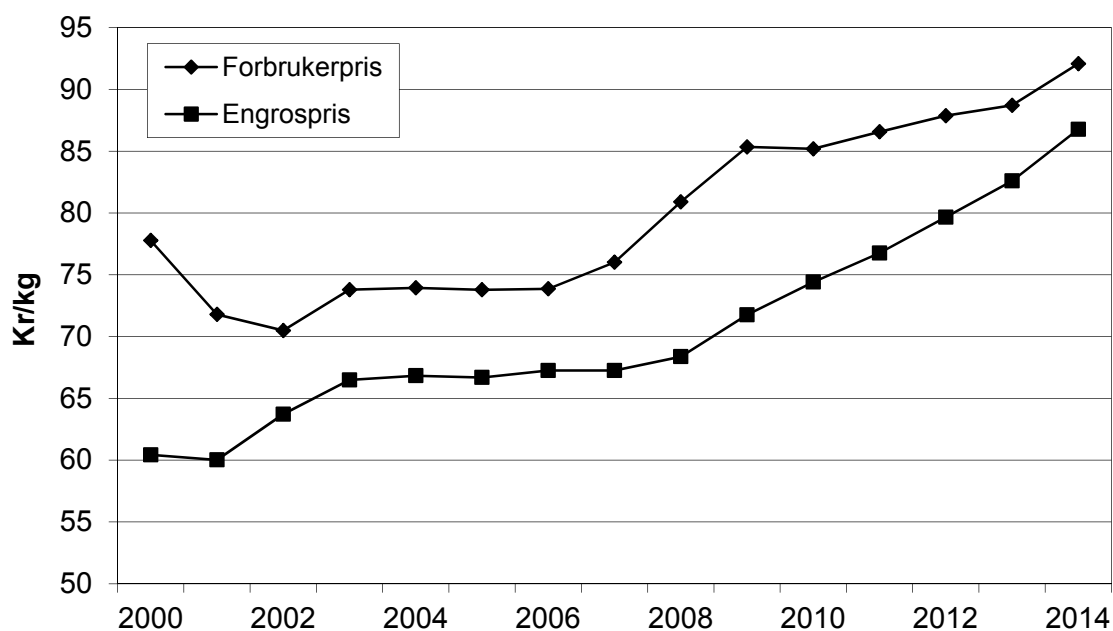
Prisutviklingen mellom 1999 og 2014 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kap. 9.

Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Ost har fått økt tilskudd mens drikkemelk har fått økt avgift. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 74 prosent fra 2000 til 2014, var økningen 44 prosent for Norvegia i samme tidsrom.

Figur 9.1 til 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmelk, Norvegia, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2000 til 2014. Forbrukerprisen på lettmelk økte 4,1 prosent fra 2013 til 2014, mens prisen på fløte steg 3,9 prosent. Prisen på ost og smør økte med henholdsvis 3,8 og 8,7 prosent. Fra 2012 til 2013 steg smørprisen med 17,3 prosent. Forbrukerprisen på lettmelk er fra og med 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens indeksen for «ost» er benyttet for Norvegia og Gudbrandsdalsost. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene, var det størst økning for smør med 10,7 prosent. Nest størst for Norvegia med 5,1 prosent.

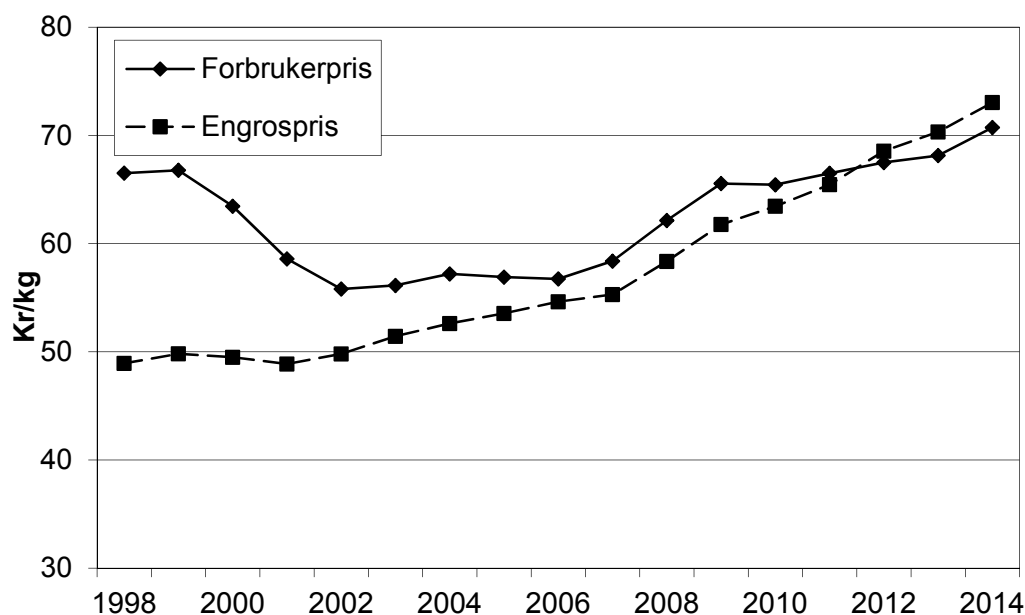

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

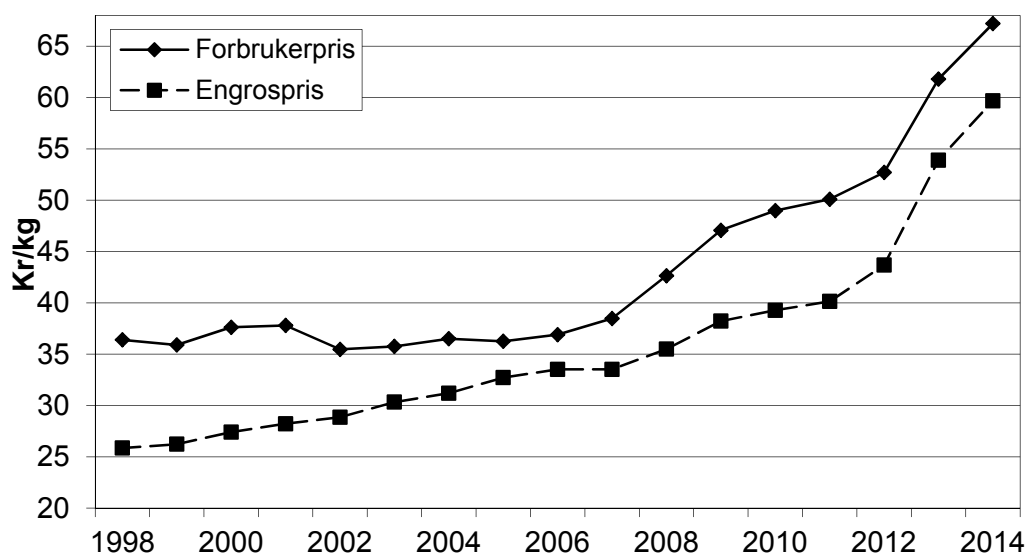

Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

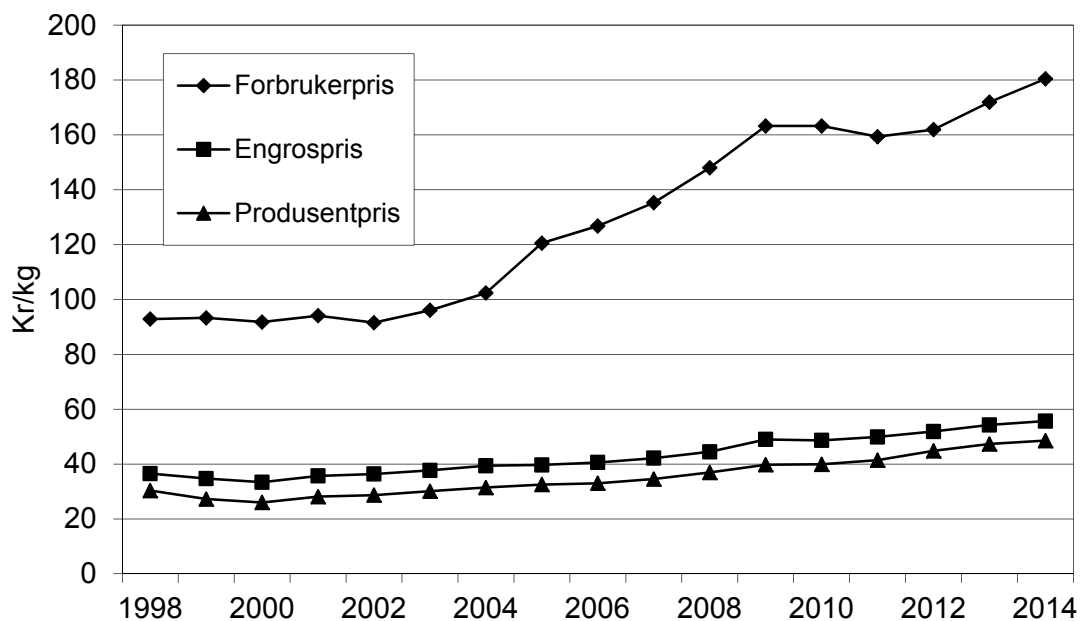
Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.3 Storfekjøtt

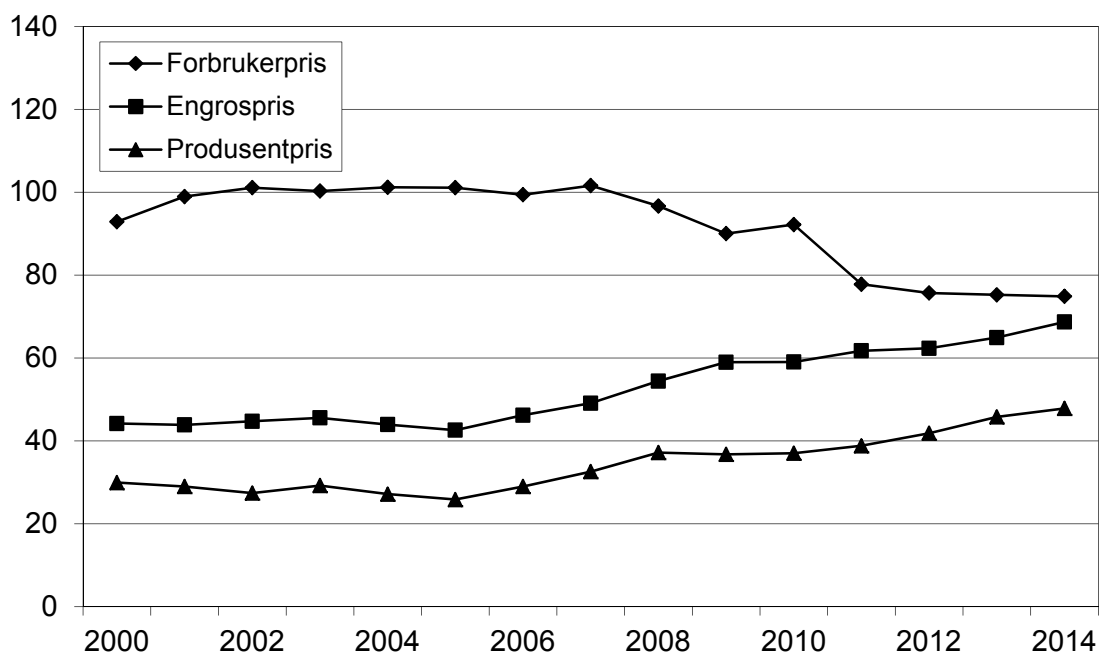
Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 4,9 prosent fra 2013 til 2014, mens både engros- og produsentpriser økte 2,6 prosent. For varegruppen kjøttdeig, kjøttkaker og karbonadekaker økte forbrukerprisene 3,9 prosent fra 2013 til 2014, etter en økning på 3,0 prosent fra 2012 til 2013.

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.4 Sau- og lammekjøtt

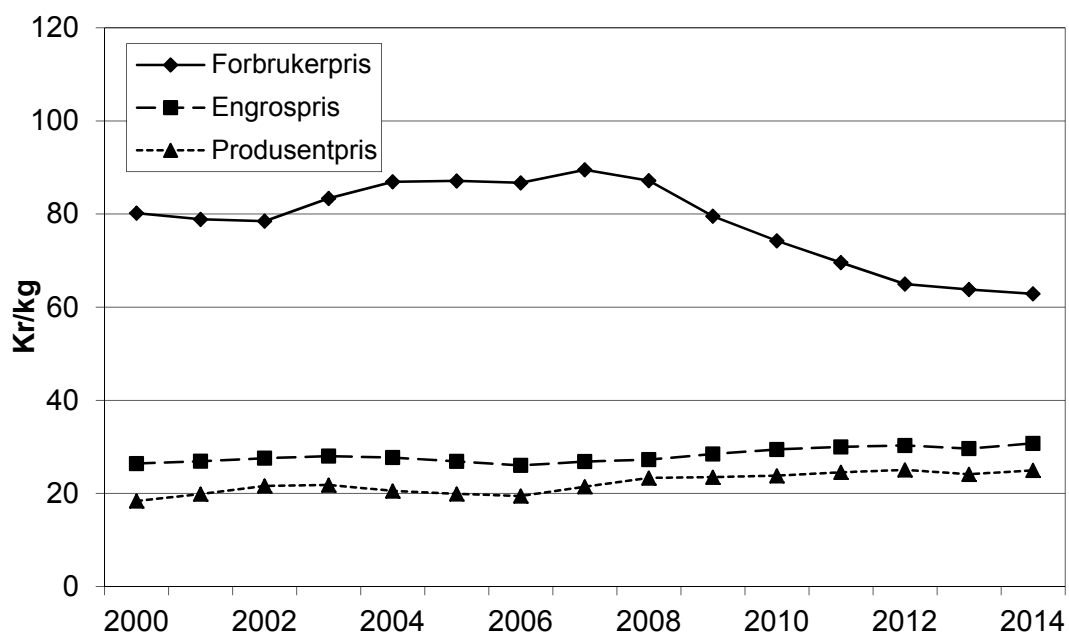
I figur 9.6 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2013 til 2014 falt forbrukerprisene 0,5 prosent, samtidig som engros- og produsentprisene økte med henholdsvis 5,8 prosent og 4,5 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 18,8 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 16,4 og 29,2 prosent.

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.5 Svinekjøtt

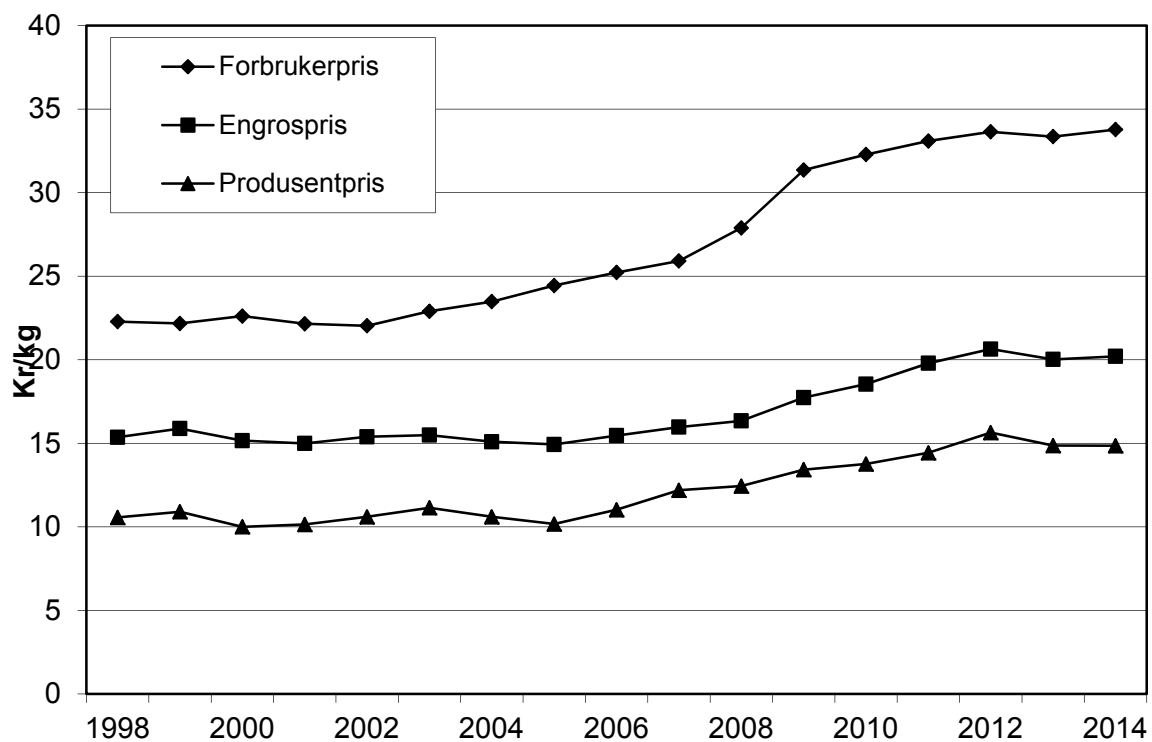
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.7. Fra 2013 til 2014 falt forbrukerprisen 1,5 prosent, mens engros- og produsentprisene steg henholdsvis 3,8 og 3,5 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 1,3 prosent fra 2013 til 2014. Engrosprisene økte 0,9 prosent, mens produsentprisene var ned 0,1 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.4 om alminnelig inntekt og 7.5 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2014, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2013	2014*
Menn	60 914	43 751	37 471	35 220	34 413
%	87,1	86,7	85,6	85,2	84,8
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 111	6 145
%	12,9	13,3	14,4	14,8	15,2
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>41 331</i>	<i>40 558</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2013 og 2014

Tabell 10.2 viser at kvinneandelen av personlige brukere økte for alle fylker fra 1999 til 2010, bortsett fra Hedmark og Telemark. Fra 2010 til 2014 økte kvinneandelen i de fleste fylker. For landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 15,2 prosent fra 2010 til 2014.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. prosent

	1999	2005	2010	2013	2014*
Østfold	11,9	12,0	13,5	14,2	14,4
Akershus og Oslo	11,7	12,1	14,3	14,6	14,6
Hedmark	14,1	13,3	13,9	14,8	15,2
Oppland	12,3	12,3	12,5	13,0	13,6
Buskerud	13,7	14,1	14,7	15,3	16,3
Vestfold	10,5	10,6	10,9	12,1	12,6
Telemark	16,4	14,2	15,0	14,5	15,0
Aust-Agder	14,2	13,2	14,3	13,9	14,2
Vest-Agder	12,2	13,4	15,6	15,3	15,5
Rogaland	11,0	13,0	14,5	14,8	15,0
Hordaland	13,3	14,4	15,2	15,7	15,8
Sogn og Fjordane	14,5	14,6	15,1	15,9	15,9
Møre og Romsdal	13,6	15,2	15,6	15,6	16,0
Sør-Trøndelag	9,8	11,2	13,0	13,9	14,5
Nord-Trøndelag	9,8	11,8	13,4	13,9	14,2
Nordland	15,7	15,4	16,6	16,4	17,1
Troms	17,9	16,8	19,4	18,6	19,1
Finmark	21,1	20,0	23,5	23,7	24,2
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,8</i>	<i>15,2</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2013 og 2014

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2014 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2013	2014*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	18,3	18,6
100–199	11,8	13,9	15,1	15,7	16,0
200–299	9,3	11,2	12,8	13,6	14,2
300–499	8,1	9,3	10,4	11,0	11,6
500–799	6,0	7,7	9,2	9,5	9,9
≥ 800	6,3	3,8	4,6	5,3	5,5
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,8</i>	<i>15,2</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2013 og 2014

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,2 år høyere enn for kvinner i 2014.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2014*

Aldersgruppe	≤ 39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥ 70	Gj.snittsalder, år
Menn	16,4	27,4	31,1	14,4	6,4	4,4	51,3
Kvinner	23,6	34,5	23,3	9,2	4,9	4,5	48,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2014

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2013. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 61,9 prosent av eierne menn og 34,6 prosent kvinner. Av de som overtok var 59,3 prosent menn og 37,2 prosent kvinner. Av de tidligere eierne var 3,5 prosent upersonlige, og 3,6 prosent av de som overtok var upersonlige.

Blant «forrige eier» var kvinneandelen lavest i Nord-Trøndelag med 24,3 prosent. Den høyeste kvinneandelen var i Troms, med 41,7 prosent. Blant nye eiere var andelen kvinner høyest i Finnmark, med 46,4 prosent, mens Nord-Trøndelag hadde den laveste andelen med 29,6 prosent.

Sammenlignet med 2010 er det en nedgang på 1,1 prosentpoeng blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer. Andelen nye kvinnelige eiere i 2013 har gått ned med 0,3 prosentpoeng fra 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2013. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	65,2	31,6	3,2	62,4	34,4	3,2
Akershus og Oslo	61,4	32,4	6,3	60,1	31,1	8,9
Hedmark	59,6	37,2	3,2	61,6	35,9	2,4
Oppland	64,0	33,5	2,5	62,1	35,0	2,9
Buskerud	62,5	31,8	5,7	60,5	33,6	6,0
Vestfold	69,6	28,0	2,3	63,4	33,1	3,5
Telemark	60,6	37,4	2,0	60,0	38,0	2,0
Aust-Agder	70,7	27,6	1,8	56,0	40,4	3,6
Vest-Agder	62,0	35,8	2,2	62,5	35,1	2,5
Rogaland	67,6	29,3	3,1	60,7	33,5	5,8
Hordaland	64,6	32,4	3,0	59,4	36,8	3,8
Sogn og Fjordane	62,5	34,1	3,4	58,4	38,4	3,2
Møre og Romsdal	64,0	33,2	2,7	57,4	39,2	3,5
Sør-Trøndelag	61,7	35,1	3,1	59,6	38,4	1,9
Nord-Trøndelag	70,8	24,3	4,9	67,0	29,6	3,3
Nordland	54,3	41,6	4,2	54,9	42,6	2,5
Troms	54,9	41,7	3,3	53,5	43,0	3,5
Finnmark	53,1	38,8	8,1	47,8	46,4	5,7
Landet	61,9	34,6	3,5	59,3	37,2	3,6

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2013. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for nye eiere på landbrukseiendommer i 2013. For menn var det vanligst å overta gård mellom 30–49 år, og 48 prosent av de nye mannlige eierne var i denne aldersgruppa. For nye kvinnelige eiere var det en relativt jevn fordeling mellom alle aldersgrupper, med unntak av den yngste gruppen, hvor det var bare 8,2 prosent av de nye eierne. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 15,9 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2013. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 52,1 år, noe som er over 6 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 3,1 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2013. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab 10.4) 5,7 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab 10.4) er i gjennomsnitt 12 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2013 og for alle eiere i 2013. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gjennom- snittalder, år
		< 30	30–39	40–49	50–59	60–69	> 70	
Nye eiere	Menn	12,9	23,3	24,7	20,6	12,6	5,9	46,0
	Kvinner	8,2	18,1	19,7	20,2	17,8	15,9	52,1
Alle eiere	Menn	2,1	8,5	19,7	26,2	25,3	18,2	57,0
	Kvinner	2,1	8,1	17,4	20,9	22,8	28,7	60,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2013, alle omsetninger 2013

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2013. Vi ser at 61,9 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2013 var menn og 34,6 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 48,1 år.

Tabellen viser at det i 2013 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved alle former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 60,8 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 40,4 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2013

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gjennomsnittalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 725	58,1	37,7	4,3	45,2
Gave	2 207	70,8	28,6		40,4
Uskifte- /skifteoppgjør	2 952	59,2	37,4	3,2	60,8
Tvangsauksjon	73	80,8	17,8		48,3
Annet	1 070	59,4	32,3	8,2	49,5
Totalt	9 027	61,9	34,6	3,4	48,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2013, alle omsetninger 2013

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Fra og med 2003 har Norge rapportert strukturstatistikk til Eurostat i henhold til driftsforminndelingen vist nedenfor. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Men fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovføretende dyr», med en andel på 24,1 prosent. Andelen for sau er over 18 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2013

	Antall				Kvinner, Prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	7 247	6 278	849	120	11,7	17,8	13,9	5,0
Øvrige jordbr.vekster	4 951	4 286	569	96	11,5	12,2	9,3	4,0
Hagebruksvekster	1 480	1 096	197	187	13,3	3,1	3,2	7,8
Storfe, melk	7 682	5 735	781	1 166	10,2	16,3	12,8	48,7
Storfe, kjøtt	3 997	3 387	522	88	13,1	9,6	8,5	3,7
Storfe, melk og kjøtt	1 359	1 055	102	202	7,5	3,0	1,7	8,4
Sau	9 653	7 645	1 781	227	18,5	21,7	29,1	9,5
Øvrig grovføretende dyr	3 063	2 181	739	143	24,1	6,2	12,1	6,0
Svin og fjørfe	2 188	1 824	281	83	12,8	5,2	4,6	3,5
Blandet planteprod.	256	201	46	9	18,0	0,6	0,8	0,4
Blandet husdyrprod.	547	451	66	30	12,1	1,3	1,1	1,3
Komb. plante og husdyr	1 303	1 081	178	44	13,7	3,1	2,9	1,8
Sum	43 726	35 220	6 111	2 395	14,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2013

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. Nesten 22 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er over 29 prosent av kvinnene. Nesten 18 prosent av mennene og 13,9 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. Nesten 13 prosent av kvinnene har melkeproduksjon, mot 16 prosent av mennene.

10.3.3 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2012/13 utførte kvinner 22 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2013, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 56,7 prosent utdanning på universitets- og høghskolenivå, en økning fra 49,1 prosent året i 2010. Hos unge menn har 22,7 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning, dette er en nedgang fra 23 prosent i 2010. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtar gård, så har 24 prosent av mennene høyere utdanning, mot kun 15,3 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye mannlige eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole. Blant menn generelt er det flere som avslutter utdanningen etter grunnskole, mens andelen som går universitet og høyskole er høyere blant befolkningen generelt. Blant kvinner som overtar landbrukseiendommer er utdanningsnivå svært likt som befolkningen ellers.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole
< 39 år	19,4	58,0	22,7	12,5	30,8	56,7
40–59 år	17,4	56,8	25,8	19,0	39,8	41,2
> 60 år	26,7	49,3	24,0	40,2	44,5	15,3
<i>Totalt nye eiere</i>	<i>20,0</i>	<i>55,7</i>	<i>24,3</i>	<i>26,3</i>	<i>39,7</i>	<i>34,0</i>
<i>Hele befolkningen</i>	<i>27,8</i>	<i>44,7</i>	<i>27,4</i>	<i>27,9</i>	<i>38,7</i>	<i>33,3</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2013, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdannelse som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gard er høyere enn tilsvarende for menn (jf. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 år	11,7	6,2
40–59 år	11,1	4,1
> 60 år	7,2	0,6
<i>Totalt</i>	<i>10,5</i>	<i>3,1</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2013

10.4 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 33,3 prosent kvinner mot 26,5 prosent menn. Relativt sett er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2013

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	> 90 %	> 50 %
Mann	35 152	26,5	20,0	32,8	16,3	4,4	20,7
Kvinne	6 009	33,3	23,5	31,3	9,3	2,6	11,9
<i>Alle</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,3</i>	<i>4,1</i>	<i>19,4</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2013 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2013

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–63 500	63 501–199 999	200 000–334 289	> 334 290
Mann	35 152	26,5	17,1	20,7	11,5	24,2
Kvinne	6 009	33,3	20,2	22,4	9,8	14,2
<i>Alle</i>	<i>41 161</i>	<i>27,5</i>	<i>17,6</i>	<i>20,9</i>	<i>11,2</i>	<i>22,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2013

11 Internasjonale forhold og rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... *Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvarer*». Videre sies det at «... *For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier*». Dette kapitlet viser OECDs (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien.

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende virksomheter som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene fra henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelser tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, og verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelser som også inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene i norsk jordbruk som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, bygg, havre, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrasket fôravgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrasket eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrasket omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen og trekkes fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapitel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE. Etter 1.7.1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på landbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer, som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet f.o.m. 1.7.1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

OECDs beregning for Norge

I tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2014.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kr

	1986–88	2010	2011	2012	2013
Total produksjonsverdi	17 354	23 894	24 230	25 974	26 803
PSE					
–skjermingsstøtte	9 274	9 198	8 779	10 526	7 607
–budsjettstøtte ¹	9 902	12 698	12 844	12 844	13 920
Sum	19 175	21 896	21 623	23 371	21 527
<i>PSE i prosent</i>	70	60	58	60	53
+ GSSE	848	1 729	1 911	1 953	2 123
+ «annet»	1 522	441	437	437	433
= Sum TSE	21 545	24 066	23 971	25 761	24 083

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I tabell 11.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Australia	10	4	3	3	3	2	2
Canada	36	13	17	17	15	15	12
EU ¹⁾	39	22	23	20	18	20	20
Island	77	51	49	45	44	47	41
Japan	64	48	49	55	51	55	56
Mexico	3	12	13	13	13	12	12
New Zealand	10	1	0	1	1	1	1
Norge	70	59	60	60	58	60	53
Sveits	76	57	60	52	54	56	49
Tyrkia	20	26	28	25	20	19	19
USA	22	9	11	8	8	8	7
OECD	37	21	23	20	18	19	18

1) EU₁₂ tom. 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene³⁰.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservergrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

³⁰ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	2001	2005	2009	2011	2013
Storfekjøtt, fryst:						
- kvote	181	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svinekjøtt, fryst:						
- kvote	230	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:						
- kvote	34	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	86 (39)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av ender						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	179 (81)	221 (100)	179 (100)
Smør						
- kvote	366	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	575 (100)	575 (100)	518 (90)	575 (100)	575 (100)
Hønseegg						
- kvote	626	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	1295 (100)	1295 (100)	648 (50)	1295 (100)	1114 (86)
Hvitkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		10 (7)	134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		10 (7)	82 (61)	134 (100)	134 (100)	134 (100)

Kilde: www.slf.dep.no

Fra tabellen ovenfor ser vi at om lag hele kvoten er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør, mens kvoten for hvit- og rødkål ikke er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepriser for 2001–2013. Kr per kg

Kr/kg	2001	2005	2009	2011	2013
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	23,01	31,63	38,15	40,72
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,02	0,01	0,02	0,01
Sau/lam, fryst	5,35	0,59	10,00	27,33	24,03
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,41	0,01	0,31	0,10
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,03	0,01	0,01	0,01
Kjøtt av ender	0,42–0,45	1,34	0,01	0,21	0,02
Smør	0,01	0,01	0,01	0,02	1,72
Hønseegg	0,02–0,04	0,01	0,01	0,65	0,01
Hvitkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,56	0,12	0,01	0,01

Kilde: *www.slf.dep.no*

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119				1 497
Svine kjøtt	508	1 418	1 499	3 099	2 023	3 791
Sau/lam	122	30				681
Fjorfe kjøtt	59	-				22
Egg	1 448	1 165	1 187	1 130	974	1 578
Smør	4 382	3 678	3 363	2 215	409	5 873
Ost	18 894	16 154	12 332	12 382	12 792	16 208
Mysepulver	92	-				24
Frukt og grønt	-	-				664
Honning	-	-				14
Bearb.landbr.varer						

Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kr)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfe kjøtt	18	33				35
Svine kjøtt	8	26	30	72	45	87
Sau/lam	2	1				18
Fjorfe kjøtt	2	-				1
Egg	19	17	17	17	14	17
Smør	51	52	40	12	1	53
Ost	400	237	135	141	140	246
Mysepulver	3	-				-
Frukt og grønt	-	-				1
Honning	-	-				-
Bearb.landbr.varer	25	27	26	32	26	36
Sum	528	393	248	274	226	494

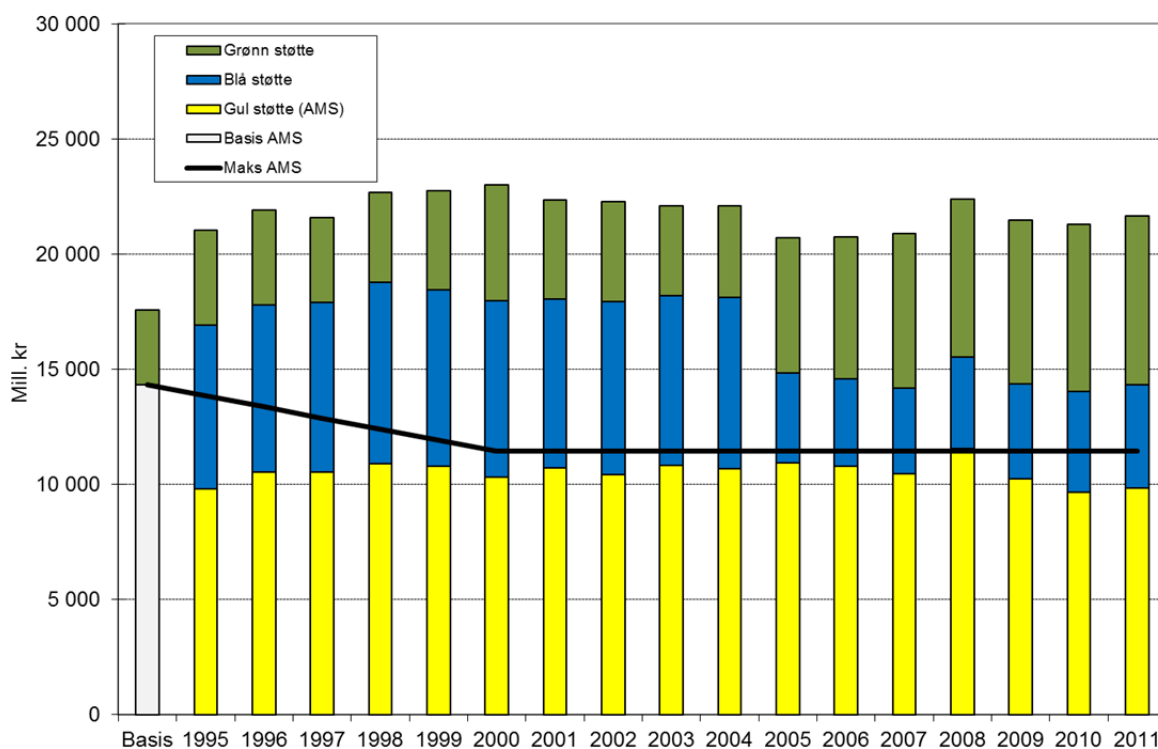
Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.6 og tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2011 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske *målpriser* (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen

Kilde: Norges notifikasjoner til WTO.

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert i underkant av 4 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant disse er avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygdeutviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn viktigst.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2011 har Norge notifisert «blå» støtte på 4,5 mrd. kr. Norge har notifisert driftstillegget i melkeproduksjonen, produksjons-tillegget i husdyrproduksjonen og distriktstillegg for melk og kjøtt som «blå» støtte. AK-tillegget ble fra 2005 notifisert i «grønn» boks.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2004 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Et unntak er 2008 der notifisert AMS lå om lag 100 mill. kr over taket. Samtidig ser en at AMS legger

viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.